№ 15-16 (84)
21 красавіка
1997 г.

НАША НІВА

беларуская газэта. Заснаваная ў 1906 г. у Вільні. Адноўленая тамсама ў 1991 г. як штомесячнік. З 1 сакавіка 1996 г. выходзіць у Менску

ПАХ ЗІМОВАГА ГРОМУ

Алег Дашкевіч

Вясна, якая даўно мусіла наступіць, ніяк не прыходзіла. Ён стаяў на пагорку. Самым высокім. Дзе толькі макаўка, схопленая ранкавым прымаразкам, была вызваленая ад сьнегу. Сонца, ледзь паказаўшыся, зноў засьцілалася хмарамі. Вецер амаль да зямлі згінаў вяршаліны дрэваў, шпурляў сухім сьнежным шротам, спрабуючы прабіць доўгую сьветлую, амаль белую ягоную поўсьць. Над голым лесам ляцеў гром. Гул здаваўся больш моцным і гучным ад таго, што гром быў незвычайны, зімовы. Рэдкія бліскавіцы ў нізкім ранішнім небе не асьвятлялі, а асьляплялі. Калі скрозь шэрыя хмары прабівалася сонца, здавалася, што гэта яно кідае маланкі на зямлю.

Ён стаяў нерухома. Здалёк здалося б, што гэта глыба белага мармуру. Воўк быў незвычайны. Воўк быў белы.

Прымружаныя сінія вочы сузіралі неба. Пры кожным перуне ягоныя храпы рабіліся шырэйшыя, пашча прыадкрывалася, агаляючы моцныя белыя іклы. Ён зачаравана слухаў грымоты, лавіў іхны пах, набрыньваў імі. Ён мусіў адчуць неба. Ён ведаў — год, калі над голым лесам ашчэрваецца гром, будзе цяжкім. Так было заўжды, так будзе і цяпер.

Ніхто дакладна ня скажа, скуль узялася гэтая набрыдзь. Усё адбылося раптоўна. Аднойчы яны ўбачылі на ўскрайку свайго Лесу вялізную жывую брудную пляму невядома каго. Напачатку тых прынялі за сабакаў, але пры вонкавым падабенстве то былі не сабакі. Можа быць, пацукі. Або сабакі, што выдавалі на пацукоў.

Іхны збой, манеры, колер і, урэшце, вочы… Ня шчырыя сабачыя і не суворыя вочы ваўкоў. Быў у іхным мітусьлівым позірку адбітак хлусьні і падступнасьці. Пасьля выпадковых сустрэчаў зь імі заставалася трывалае пачуцьцё агіды, ад якога доўга ня можна было пазбавіцца. Пазьней, калі сустрэчы здараліся часьцей, гэтае пачуцьцё ўжо не пакідала. Яно пазбаўляла спакою, пасяляла ў жыцьці Лесу адчуваньне трывогі. Прадчуваньне заразы.

У іх не было мовы. Яны карысталіся простым наборам словаў, якія нагадвалі каманды, падобныя да скавытаньня шакалаў. Іхныя словы былі зразумелымі, але ніхто з ваўкоў ягонага Лесу ня здолеў бы гаварыць так, як яны — нібы з косткаю ў горле. І яшчэ яны не сьпявалі.

Яны былі розныя — высокія і малыя, таўстыя і як жэрдкі, калматыя і лысыя. Ён спрабаваў прыгледзецца да іх, здагадацца, хто яны такія? Але зрабіць гэта было немагчыма, бо... яны былі ніхто. Племя-ніхто. Адно ён зразумеў для сябе дакладна — гэта ворагі. Яны жылі без закону.

Кроў іхная мяшалася без аніякага парадку. Ім ня дадзена было пачуцьця сваёй крыві, свайго Лесу. Траплялісія паміж іх і пародныя, але іхныя дзеці ўжо ня ведалі бацькоў. Ім ставілі таўро бязроднасьці. Таўро было іхным сымбалем, ад самай бруднай сукі да сіпатага правадыра.

Іх нараджалася і памірала безьліч. Сукі шчаніліся дзе заўгодна і калі заўгодна, ня ведаючы, хто бацька іхных дзяцей. А бацька ва ўсёй гэтай хеўры быў адзін — высокі з праплешынамі сіпаты кабель. Бывалі часы, калі ягонае скавытаньне і брэх не спыняліся днямі. Гэта служыла ім замест песень. Вакол важака мітусіліся набліжаныя. Яны выконвалі любое ягонае патрабаваньне, наводзячы сваімі тупымі мордамі і бясколернымі вачыма жах на астатніх. Племя-ніхто жыло без закону, і гэта было страшна. Яны ня мелі надзеі.

За час свайго бадзяжнага жыцьця яны прызвычаіліся да сьметнікаў, падлы і зьнямоглых. Яны ня гідзіліся есьці нават здохлых жабаў. Палявалі яны адно на сваіх. Аднойчы ў шаленстве гэтае кубло разьдзёрла на шматкі суку з адбіткам колішняе пароды. Усё адбылося за некалькі імгненьняў. З гвалтам, скавытаньнем, брэхам, крывавымі пырскамі. Такое паляваньне страшыла іх і рабіла яшчэ больш бязьлітаснымі. Яны шалелі, але страх працінаў іх цалкам, да кончыка хваста. Яны жылі без закону.

У лютыя маразы мінулай зімы падохла іх шмат. Здохлыя служылі харчам для мацнейшых. Бывала, за дахадзягаў прымаліся, не дачакаўшыся сьмерці. Ягоныя шэрыя браты, пабачыўшы такое, міжволі пачыналі выць. Ён ня выў. Ён ведаў — увесну прыйдзецца бараніць Лес. Адно турбавала яго мацней за ўсё — каб пасьпеў падняцца вывадак, каб шчанюкі пасьпелі наліцца сілай да таго, як сіпаты пачне сваё скавытаньне, да таго, як тыя зьбяруцца ў нашэсьце. Ён ведаў, што гэта такое.

Хеўра, выцягнуўшыся ў шырокую паласу, наплывае як лява, вынішчаючы ўсё на сваім шляху. Некалі ў дзяцінстве ён бачыў нешта падобнае. Пацучынае нашэсьце. Тады ад убачанага яго агарнулі страх і агіда. Цяпер жа страху не было. Засталася агіда. Яны не былі байцамі, нават тыя, з тупымі мордамі і бясколернымі вачыма. Пры сустрэчах ён бачыў падціснутыя хвасты і заўсёднае жаданьне ўпасьці на сьпіну. Ад гэтага ён прыходзіў у шал, яму ненавісныя былі іхныя рабскія вочы. Але калі, наслухаўшыся скавытаньняў сіпатага, іхны брудны паток хлыне ў ягоны Лес, будзе позна. Ён павінен не дапусьціць скавытаньняў. Ён усё ведаў і ад таго быў спакойны. Ён не пакіне Лесу. Вольны народ не кранецца зь месца. Прыйдзе цяпло, і ён возьме сіпатага. Ён ведаў гэта. Ён возьме яго звычайна, як неаднойчы браў лася альбо дзіка. Ён дастане яго за тры скачкі. Ён ня схібіць. Гэта будзе канец існаваньню племені-ніхто. Гэта закон для тых, хто жыве без закону. Але гэта будзе пасьля, калі адзенецца лес, калі рудое сонца кране сваёй пазалотай яго белую поўсьць.

А пакуль, абсыпаны сьнежным пылам, ён стаіць на ўзгорку свайго Лесу і глядзіць прымружанымі сінімі вачыма ў навальнічнае неба. Ён разумее яго. Ён адчувае пах грому.

Л І Т А Р А Т У Р А

Крышталёвы Джакома

"Праўда мацнейшая за ўсё, ярчэйшая за дзень, дужэйшая за ўраган..." Казкі непараўнальнага Джані Радары пра неадольнае імкненьне да свабоды. Італьянцы ўсіх узростаў прызнаюцца — "Радары — гэта лепшае, што ёсьць у нас у гэтым стагодзьдзі".

На старонцы12.

Ш У Ф Л Я Д А

Гісторыя культуры

ГІСТОРЫЯ КУЛЬТУРЫ, разьдзел культуралёгіі, які дасьледуе станаўленьне і разьвіцьцё духоўна-пераўтваральнай дзейнасьці народу, нацыі, чалавецтва ў адзінстве пазнаньня (навука, філязофія, тэхніка), маралі, мастацкай творчасьці, эканомікі, грамадзкага і дзяржаўнага кіраваньня, засваеньня культурных традыцыяў (выхаваньне і адукацыя). Грунтуецца на выніках дасьледаваньня асобных галінаў культуры (навука і тэхніка, філязофія, эстэтыка, этыка, літаратура, мастацтва, пэдагогіка, эканоміка) каардынуецца з усеагульнай, рэгіянальнай і нацыянальнай гістарычнай навукай. Зьмест і структура Г.к. залежыць ад узроўню дасьледаваньня асобных яе галін, культурна-гістарычнай мэтадалёгіі і агульнай тыпалёгіі культуры. Да XIX ст. існавала як падагульненьне здабыткаў гісторыі асобных відаў матэрыяльнай дзейнасьці і духоўнай творчасьці чалавека.

Артыкул прафэсара Ўладзімера Конана, які быў не дазволены да публікацыі ў трэцім томе "Энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі"

на старонцы 4.

Т Э А Т А Р

БЫЦЬ ЦІ НІБЫТА БЫЦЬ?

Купалаўскі тэатар паказаў некалькі прэм'ераў: "Чароўная ноч" (С.Мрожак, пастаноўка Зьм.Саладухі і Зьм.Марыніна), "Крывавая Мэры" (Зьм.Бойка, пастаноўка А.Гарцуева), "Касьцюмер" (Рональд Харвуд, пастаноўка М.Пінігіна). Што да апошняй, то яна ўзрушыла супадзеньнем матэрыялу п'есы, бязьлітаснай ролі й творчай натуры актора Віктара Манаева, рызыкоўным для беларускага грамадзтва рэжысэрскім выбарам твора.

Сёньня ў "НН" -- гутарка зь Віктарам Манаевым і меркаваньні гледачоў прэм'еры.

"Усе мы калісьці любілі, любім... І надыходзіць момант, калі пераасэнсоўваеш, ці не дарма, ці ня дзеля чаго былі гэтыя жыцьцяёмістыя моманты, гэта — калі мы любілі..."

"Калі ты адлюбіў, калі ня любіш, увогуле немагчыма нічога стварыць, нічога зрабіць, ня варта выходзіць на сцэну".

Віктар Манаеў

Чытайце на старонцы 3.

Габрыэль Грубэр — беларускі езуіт

Гэты езуіт, сярод сваіх паплечнікаў па Ордэну вылучаўся і ведамі, і здольнасьцямі. Яго імкненьне да ідэалу рабіла зь яго дасканалы інструмэнт для павелічэньня славы Божай ў нашай Бацькаўшчыне. Часы Рэнэсансу, калі чалавек мог быць адначасова мастаком, скульптарам, архітэктарам, матэматыкам прайшлі. Прайшлі часы Тытаў. Але й сярод той эпохі наўрад ці хто мог бы параўнацца з нашым героем у шырыні досьведу. Яму належыць значная роля ва ўмацаваньні каталіцтва ў Беларусі пасьля страты дзяржаўнасьці. Адзіны чалавек стварыў для Ўсходняе царквы такую ж небясьпеку, якую для Заходняе ў свой час зрабіў Лютар.

Чытайце на старонцы 6.

ГРАМАФОН.

На старонцы 10 — "Грамафон" — новыя вершы Аляксандра Антончыка, Віктара Асьпіна, Тацяны Будовіч, В.А., Аляксея Ваяра, Язэпа Вісарыёнава, Усевалада Гарачкі, Яўгена Гучка, Уладзімера Жаўняка, Андрэя Захаранкі, Міколы Канановіча, Міколы Куліка, Махтэя Лагоднага, А.Мітрэнгі, Агаты Нагорнай, Сяргея Патаоранскага, Уладзімера Пашука, Сяргея Прылуцкага, В.Псэўданіма, Браніслава Пяткевіча, Тацяны Сьнітко, Тацяны Ульянычавай, Дзяніса Хвастоўскага, Ганны Ціханавай, Ірэны Янчанка.

Дыягназ паводле Гегеля

Валеры Буйвал

Тэмпэратуру можна вымяраць паводле Цэльсія або Фарэнгейта, палітычнае становішча – паводле Гітлера-Сталіна або паводле Пэракля. Адзінка вымярэньня набывае самастойнасьць сымбалю, самапачынае дыктаваць статыстычныя дадзеныя і стылістычныя прыкметы. Паводле законаў магічнага дзеяньня, прасякнутага містыкай рытуалу, адзінка ператвараецца ў Адзінку, спараджае вычварныя артэфакты сафістыкі. "Жить стало лучше, жить стало веселей" ды "Больше социализма – больше демократии" – найбольш абагульняльныя эпітафіі 30-х гадоў, ці ня праўда? "Я знаю, хто врот, а хто ні врот...?" – гэта ўжо клясыка нашых дзён, спараджэньне (падабаецца яно каму ці не), якое заняло сваё месца ў беларускім паноптыкуме, хічкокаўская галерэя якога пачынаецца ад "Шклоўскага ідала", шэдэўра невядомага разьбяра X ст.

"Сымбалічная форма ў яе беспасярэднім выглядзе, калі яе яшчэ ня ведаюць і не ўсталявалі як голы вобраз і параўнаньне, – гэта неасэнсаваны сымбаль." Пасаж зь "Лекцыяў па эстэтыцы" Гегеля хочацца прыгадаць не для стылёвага ўпрыгожаньня тэксту, а ў імкненьні выкарыстаць яго як ключ для разлушчваньня адной, можа, і выпадкова выбранай загадкі.

На фоне гістарычнай эпохі ўзьяднаньня ўсяго прагрэсіўнага славянства можна было прамінуць, не заўважыўшы, той банальны тэлевечар 10 красавіка наконт падпісаньня "саюзу РБ і РФ". Заняцца чым-небудзь карысным, стваральным, пайсьці на піва. Але памяць ажывіла карціну нямецкага мастака 1940-х "Der Fu!!hrer spricht" ("Фюрэр прамаўляе"). Не, у кампазыцыі адлюстраваныя не бясконцыя шыхты малойцаў, што аддана ўглядаюцца ў яфрэйтара на высокай трыбуне. Сюжэт прасьцейшы. Вакол рэпрадуктара сабралася звычайная сям'я. Слухаючы трансьляцыю, кожны займаецца сваім. Дзядуля майструе нешта на каленях, жанчыны вяжуць, немаўлятка сьпіць у люльцы. Мужчыны на фронце. У інтэр'еры разьліваецца швабская сэнтымэнтальнасьць. Закалыхвае пранікнёнае "фюрэр з вамі, ён не пакіне вас". У Райху не было тэлебачаньня. Можна толькі ўявіць, як раскруціў бы яго Гебэльс. А якое ж тэлешоў стварылі б з нагоды аншлюсу яфрэйтаравай радзімы Аўстрыі зь вялікім паўночным суседам. Так, паводле Гегеля, у гэтым выпадку "дух апярэдзіў форму".

Тэлеманумэнт БТ распаўсюдзіўся ў прасторы і часе, заняў усе магчымыя каналы і хвалі. "Вуліцы апусьцелі, уся краіна ля экранаў", – такі быў эпітэт, пушчаны праваслаўным атэістам на самым старце. "Дзеля таго, каб асобныя вобразы ў якасьці пачуцьцёвых вобразаў маглі самі па сабе дасягнуць усеагульнасьці, іх перайначваюць, пераўтвараюць у нешта калясальнае і гратэскавае" (Гегель). На пачатку, аднак, гратэскавае пераважала над калясальным. Курыная бравада тэледыктаркі, якая патлумачыла гледачу схаваны сэнс рытуалу, відавочна, падрыхтавала велічнае сугучча ў стылі "гэй, славяне". Сугучча вытрымала, бо (зноў паводле клясыка) "тут імкнуліся дасягнуць шырыні і ўсеагульнасьці сэнсу, галоўным чынам бязьмежна павялічваючы аб'ём, а таксама памнажаючы якую-небудзь пэўнасьць: адлюстраваныя істоты робяцца шматгаловымі, шматрукімі і г.д.". Чорным катафалкам узьняўся стол-трыбуна, перад ім нейкай тупой нявызначанай геамэтрыяй у дзіўным ракурсе ашчэрыўся сьвінцовым калосьсем нова-стары герб. Ніводзін тэлеаб'ектыў так і ня здолеў паказаць цалкам ударнага фону, занятага сьцягам. Воку даставаліся фрагмэнты: то чырвоныя, то зялёныя, то ў белую сечку. Гордае палотнішча магло б пакрыць сабой стадыён "Дынама" і яго ўбачылі б з космасу. Адольф Аляізавіч (таксама вельмі адукаваны і шматгранны лідар) усё марыў пра стварэньне вобразу германскага адзінства. Нават спраектаваў трыюмфальную чыгунную выгбу на некалькі сотняў мэтраў вышынёй, на якой зьбіраўся накрэсьліць імёны ўсіх немцаў, палеглых у І Сусьветнай вайне (паводле Гегеля, "бязьмежнасьць стварэньняў").

Катафалкавую арэну БТ атачаў амфітэатар, варты Калізэю. Перад адзінокім глядыятарам, які кідаў маланкі ў сваіх шматлікіх ворагаў і дэклямаваў нудныя філіпікі, сядзелі сэнат і сынод, трэці стан і чацьвертая ўлада. Марксавы масы набылі індуісцкі ўнівэрсалізм, зьліліся ў адну істоту, якая на дзіва дружна рэагавала на глядыятаравы жарцікі. Недарэчна глядзеліся ў стандартным аб'ёме антычная галава Цэзара Галіньскага з "Газэты Выборчэй" ды яшчэ колькі выпадковых нармальных фізіяноміяў. А калі зь месца ўстаў прафэсар Ю. Хадыка, то спатнелы, але нястомны дэкляматар стаў больш нагадваць Gorby ў знакамітай сцэне зьдзеку з акадэміка Сахарава ў ВС СССР.

Што да зьместу дэклямацыяў, то яны даўно ўжо ўспрымаюцца магічнымі заклінаньнямі. "Вытворчасьць расьце, заробкі аплачаныя, міжнародная ізаляцыя пераадоленая..." Міталягічнае паганства, відаць, карыстаецца градусьнікам са шкалой Фарэнгейта. Тэмпэратура цела 36,7 – выдатна! Праўда, мяркуючы з гэтай шкалы, нашае грамадзтва – ужо стыгнучы труп.

Гегель у згаданай лекцыі аналізаваў творчасьць сучасьнікаў "Рамаяны і Махабхараты", якія імкнуліся адшукаць раўнавагу паміж чалавечым, абсалютным і боскім. Неасэнсаваныя сымбалі нашага часу зьдзіўляюць узбуджанай экзатычнасьцю і адначасна правінцыйным жлобствам формаў і вобразаў. Або як той казаў: "Я вас не павяду шляхам цывілізаваных краінаў".

ВЯЛІКОДНАЕ ПРЫВІТАНЬНЕ АД ЯГО МІЛАСЬЦІ ІЗЯСЛАВА БОЖАЙ ЛАСКАЙ МІТРАПАЛІТА ПЕРШАГЕРАРХА БЕЛАРУСКАЕ АЎТАКЕФАЛЬНАЕ ПРАВАСЛАЎНАЕ ЦАРКВЫ

Хрыстос Васкрос!

Гэтай, ад апостальскіх часоў перaказванай, усьцешнай весткай вітаю Вас зь Вялікім Сьвятам Хрыстовага Ўстаньня з Умерлых Чэсьці Годнае Духавенства й Любыя Вернікі Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы, ды ўсе, дзе б Вы ня былі, Праваслаўныя Беларусы ў духоўным і сьвецкім стане, што да гэтае роднае Сьвятое Царквы імкняцеся, а яшчэ доступу ня маеце.

Зь любосьцяй у Хрысьце да Вас жадаю кожнаму бяз суму, ці болю ў душы малітвай сустрэць гэты Вялікі Дзень і, уважыўшы з апісаньня ў Сьвятым Пісьме ягонае значаньне, годна й ўрачыста, паводле прадзядніх звычаяў, адзначыць яго ў сямейным, ці прыяцельскім коле.

Жадаючы Вам, з Божае Ласкі, сьвяточнае радасьці й цяпла я ўсьведамляю, аднак, што далёка не для ўсіх, асабліва не для тых, што сёньня на Бацькаўшчыне, мае пажаданьні збудуцца.

На нашай Бацькаўшчыне ня сьвітае бо радасная раніца Ўстаньня з Умерлых, або, іншымі словамі, адраджэньне запраўднае Веры й наказанае Яго любосьці да Бога, ды да дадзеных Ім нашаму Народу шчодрых дароў роднае мовы й свайго гожага Краю.

Не, на нашай Зямлі стаіць поўная жахаў ноч юдавага продажу гэтых найдаражэйшых цэннасьцяў ды, перад выкананьнем над Беларускім Народам даўно прынятага прысуду на сьмерць, ідзе катаваньне ягоных лепшых сыноў і дачок.

І, як перад Пілатавым судом разьятраная чэрнь гукала "на крыж Яго", гэтак і сёньня здурманены наўтоп рэфэрэндумамі сьмерць свайму Народу ўхваляе.

Ды да гэтага злачынства намаўляе й выпраўдвае яго сынэдрыён маскоўскіх першасьвяшчэньнікаў і сьвяшчэньнікаў, што ня Божай Справе служаць, а на інтэграцыі з адбудоўванай імпэрыяй зла сьвецкія выгады сабе зарабляюць.

Страшна й адзінотна сярод гэтага зьдзеку над праўдай і дабром Вам, Шчырыя Хрыстовыя Пасьлядоўнікі й Ахвярныя Сыны й Дачкі Беларускага народу, як і жахна, ды самотна было Збаўцовым вучням пад час расправы над Ім і пасьля Ягонае сьмерці на крыжы.

Але, як Збаўцовыя вучні ў безнадзейныя, здавалася, гадзіны й дні не пакідалі веры ў Ягоныя словы, што Ён узноў устане жывы, гэтак і Вы не губляйце надзеі, што праўда й дабро возьмуць верх над зьлыднямі ў нашым любым Краі ды, упрашаючы шчырымі малітвамі гэтага Дня Ўстаньня з памерлых, добрымі ўчынкамі на Божай ды нацыянальнай ніве прысьпяшайце Ягонае прыйсьце.

Сумна ды трывожна й Вам, Роднаму Краю пачуцьцямі й дзеямі верныя Сыны, ды Дачкі вялікае Беларускае Сям'і, што на чужыну закінутыя, здалёк за нашым царкоўным і нацыянальным няшчасьцем сочыце ды духовыя мукі церпіце.

Не здавайцеся, Любыя, роспачы, а таксама горача ўпрашаючы Збаўцовае над усімі намі літасьці, гуртуйцеся й рабеце ўсё ў Вашых сілах магчымае, каб усім нам супольныя пабожныя й патрыятычныя ймкненьні як найхутчэй абярнуліся ў запраўднасьць.

І тады, як Ягоным верным вучням зьявіўся ўсталы з умерлых Хрыстос, гэтак і да нас Ён прыйдзе зь перамогай праўды над маной, справядлівасьці над гвалтам і літасьці над ненавісьцяй.

Прыйдзе Ён зь перамогай свабоды нашага Краю над крамлёўскай няволяй і перамогай запраўднае Хрыстовае Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы над маскоўскай ілжэ-царквою.

І тады Беларусі Народ, настаўляны ў чыстай Веры роднай Праваслаўнай Царквою, устане да творчага жыцьця на славу Богу й на шчасьце дадзенага Ім найпрыгажэйшага ў сьвеце Роднага Краю.

Так яно станецца, бо дзеля гэтае перамогі дабра над ліхам Божы Сын зыйшоў на зямлю й перацярпеўшы сьмерць

Запраўды Васкрос!

+ Ізяслаў
+ІЗЯСЛАЎ

Мітрапаліт і Першагерарх
Беларускае Аўтакефальнае Праваслаўнае Царквы

КАЛЯНДАР

Севярын Квяткоўскі

Страчаная

Схільнасьць людзей да веры ў магію лічбаў высьмейваецца, бадай, з таго часу, як сьвет стаўся "прагрэсіўным". Ня гледзячы на гэта і "перадавыя", і "адсталыя" часткі чалавецтва з аднолькавым энтузіязмам адзначаюць рознага кшталту юбілеі (чаго вартае трымценьне перад надыходам 2000 году!), і ў думках складаюць дулю ў кішэні пры напатканьні лічбы "13". Мы любім "тройцу" і ненавідзім "шасьцёрак". А яшчэ мы вядзем Каляндар, складаем лічбы ў пошуках Знаку.

Разьвіцьцё беларускай гісторыі асьвечанае некалькімі, супрацьлеглымі ў сваёй існце Знакамі. Адзін зь іх — Знак Страты. Крыж Еўфрасіньні, Карона Вітаўта, Полацкая "Чарадзеева" Сафія... — сымбалі Сьвятасьці, Дзяржавы, Культуры. Але, на мой погляд, самай балючай з нашых стратаў ёсьць зьнішчэньне беларускага Радаводу — "Полацкага летапісу".

Як ён зьнік? Згарэў пад час штурму Полацку вайскоўцамі Івана Жахлівага ці пазьней у печцы крамлёўскіх "засекаў"? Навошта? Няўжо маскоўцы палічылі гэты дакумэнт "неугодным"? Маскоўцы зьнішчылі "неправильный" летапіс. Але ці можна схавацца ад Гісторыі, калі рукапісы сапраўды не гараць у найважнейшых месцах тэксту?

Сёлета спаўняецца 305 гадоў, як Сьвятая інквізыцыя зьнішчыла наклад кнігі, якая называлася "Lexicon Cosri" ("Хазарскі Слоўнік") і была выдадзеная Янам Даўбманусам (Ioanne Daubmannus). Лёс адпусьціў ёй менш, чым год існаваньня. Гэтае лацінскамоўнае дасьледаваньне прысьвячалася хазарам, народу, што ў IX-XIV ст. існаваў паміж Чорным і Касьпійскім марамі. Цікавасьць эўрапейскіх навукоўцаў да гэтага амаль мітычнага народу цалкам зразумелая. Сярэднявечныя мысьляры імкнуліся патлумачыць зьяву, калі адзін народ з паганства сьведама пераходзіць у тры супрацьлеглыя веры — хрысьціянства, іслам і юдаізм. Гэтай "акцыі" папярэднічаў вялікі дыспут, які атрымаў назоў "хазарскай палемікі". Падчас яго выдатныя дзеячы трох сусьветных рэлігіяў па чарзе даводзілі хазарскаму Кагану слушнасьць сваіх перакананьняў.

Што не спадабалася Сьвятой інквізыцыі ў Даўбманусавым "Lexicon Cosri", цяпер цяжка ўстанавіць з пэўнасьцю. Але дакладна вядома, што праз мізэрнасьць зьвестак пра хазараў аўтары кнігі прыводзілі факты, якія нават аддалена-ўскосна спрычыняліся да гісторыі "хазарскага пытаньня". У тым ліку яны цытавалі невядомыя цяпер старарускія крыніцы...

***

Мабыць, можна сьцьвердзіць, што гэтая гісторыя стала вядомай праз няўважлівасьць сучаснага дасьледніка "хазарскага пытаньня" сэрба Мілaрада Павіча.

На пачатку 80-ых талы яшчэ невядомы ў сьвеце філёляг з Бэлграду Мілaрад Павіч купляў штосьці ў невялічкай букіністычнай крамцы, што на набярэжнай Монта-Бэлё (адразу перад правым бокам Нотр-Дам дэ Пары). Набыўшы патрэбнае, Павіч сышоў, пакінуўшы ў крамцы свой нататнік-дзёньнік. Крамкар выставіў нататнік, каб куплянiк мог вярнуцца й забраць сваю рэч. Але той усё ня йшоў ды ня йшоў, і неўзабаве крамкар "загнаў" прыгожую рэч нейкаму амэрыканскаму турысту, "загрузіўшы" небараку гісторыяй пра прыналежнасьць нататніка да нейкай сусьветнай славутасьці. Пэўне, калі пазьней крамкар убачыў у газэтах фатаздымак гаспадара нататніка, ён схапіўся за галаву... Але рэч ня ў тым.

У Нью-Ёрку Боб Хвастоўскі, так звалі турыста, які набыў дзёньнік, наказаў парыскую "феньку" сваёй жонцы Шэран Гэтбэгавіч, з паходжаньня басьнійцы. Дзякуючы ейнай любові да мовы бацькоў адна з гісторыяў нататніка вярнулася назад у Стары Сьвет. Вярнулася дзякуючы Лене зь Менску, якая больш за год працавала ў Боба й Шэран як бэбі-сытар. Зь ліста ад Шэран Лена даведалася, што сёлета Хвастоўскія маюць намер наведаць Эўропу адмыслова, каб перадаваць славутага "лаўца сноў постмадэрнізму" Мілaрада Павіча нечаканым вяртаньнем даўна згубленае рэчы. Наўрад ці пры сустрэчы ён растлумачыць ім, чаму марудзіць з публікацыяй сваіх даўніх запемак. Тым ня менш...

"Халодным кастрычніцкім днём 1980 году шыбы маёй кватэры ледзь ня вылецел і ад званка ў дзьверы...". Павіч чакаў візыту. Чалавек, які зьявіўся ў дзьвярах, меў да недарэчнасьці неахайны выгляд: дарагі модны гарнітур падраны й скамечаны, залатыя акуляры на носе пабітыя... Гэта быў адзін з аўтарытэтаў бэлградзкага чорнага рынку антыкварыяту Гойка Сук. Калісьці яны вучыліся разам ва ўнівэрсытэце. Пасьля таго, як Гойка быў адлічаны з чацьвертага курсу, яны бачыліся вельмі рэдка, на "тусоўках" бэлградзкіх калекцыянэраў. За два дні да свайго прыходу Сук затэлефанаваў да Павіча і паведаміў, што чуў пра ягоную працу над "хазарскай праблематыкай" і што з гэтае нагоды ён, Сук, мае што прапанаваць. Менавіта — старонку старажытнага лацінскага тэксту.

Рэч у тым, што ў сьвеце ад выдадзенага ў 1691 годзе "Lexicon Cosri" засталося адно некалькі старонак. І вось цяпер: "Гаспадзіне Павічу, у мяне ёсьць пяць хвілінаў, вось рэч, пра якую я Вам казаў. Для Вас яна будзе каштаваць адно сямсот даляраў". Праз пяць хвілінаў візытэр зьнік з грашыма.

З запісаў Павіча вынікае, што ён працаваў са старонкай роўна дванаццаць гадзінаў. Наступнага дня а восьмай раніцы да яго прыйшлі людзі з крымінальнага вышуку, паказалі ордэр на абшук і канфіскавалі старажытную рэч. Высьветлілася, што яны шукаюць Гойку Сука і рэчы, якія ён скраў зь невялічкага манастыру ў Вуйкаве, што ва ўсходняй Босьніі... Доўгі час старажытная старонка ляжала ў сэйфах крымінальнага вышуку, пасьля яе вярнулі ў манастыр. Пра далейшы лёс рарытэту можна было б пытацца ў таго харвацкага пілёта "СУ-25", які ў 1992 бамбіў Вуйкава. Натуральна, калі ён яшчэ жывы...

***

У 943 годзе рускія дружыны зруйнавалі сталіцу хазараў, што месьцілася ў вусьці Волгі. А з 965 да 970 рускія дашчэнту зьнішчылі ўсю хазарскую дзяржаву. Тым ня менш, падзеленыя ўжо на той час хазары працягвалі фігураваць на гістарычнай арэне да XIV стагодзьдзя. Напрыклад, у Прэсбургу ў 1309 выйшла забарона каталікам на шлюбаваньне з хазарамі. А ў 1346 гэтая забарона была пацьверджаная Папам Рымскім. Хазары паступова распушчаліся сярод іншых народаў, страчваючы ўласную мову дый іншыя прыкметы. Яшчэ сучасьнікі хазараў вялі спрэчкі наконт прыкметаў "хазарскасьці". І толькі ў адным і старажытныя, і сёньняшнія дасьледнікі сыходзяцца, калі ідэнтыфікуюць хазараў: сапраўднымі носьбітамі "хазарскасьці" былі Лаўцы сноў.

Сьвет — гэта сон, які сьніцца Богу, і нам трэба толькі маліцца, каб Ён не прачнуўся. А калі прачнецца? Мы — частка сну, ці мы пранiклі ў гэты сон?.. Лаўцы сноў ставіліся да рэальнасьці, як рыбы ставяцца да прасторы па-за вадою. Лаўцы пранікалі ў чужыя сны і жылі ў іх, з кожным разам павялічваючы майстэрства і з кожным крокам набліжаючыся да Бога. Гэта была адзіная хазарская рэлігія і адзіная чыннасьць, якая вызначала хазараў. Цяпер дакладна вядома, дзе, калі й пры якіх абставінах быў забіты апошні Лавец сноў. Гэта здарылася ў 1380 годзе падчас Кулікоўскай бітвы.

Яго звалі Хета. Гэтае імя люстэркава адбівала імя першай хазарскай прынцэсы, ці то жонкі, ці то дачкі Вялікага Кагана, якая была заснавальніцай і заступніцай сэкты Лаўцоў сноў. Хета ведаў ад нараджэньня, што ён — Апошні Лавец. У сьне Хета ўбачыў свой скон. Штогод гэты сон паўтараўся і брыняў дэталямі. У 1362 годзе, калі Хета ў складзе ардынскага войска наблізіўся да Сініх Водаў, ён убачыў свой сон наяве. Але сон ня спраўдзіўся да канца...

ТЭАТАР

Быць ці нібыта быць?

1942 год, правінцыйны ангельскі гарадок, бесьперапынныя бамбардаваньні. Тэатар. Неўкамплектаваная трупа. Пляннаваны "Кароль Лір". Хвароба выканаўцы ролі караля Ліра сэра Джона (н.а. СССР, ляўрэат Дзяржаўных прэміяў Беларусі Мікалай Яроменка), хваляваньне мілэдзі (Алена Сідарава) за здароўе мужа Джона. "Кароль Лір" мусіць адбыцца, бо гэта — перадумова быцьця. І перадусім — быцьця касьцюмера Нормана (Віктар Манаеў). Вайна, мужнасьць, мастацтва — усё гэта сфакусавана на Норману, чалавеку, які хварэе на гэты асяродак і не дазволіць яму дэфармавацца нават у экстрэмальных умовах, бо любіць асяродак праз любоў да канкрэтнага чалавека-куміра сэра Джона...

"Наша Ніва": Касьцюмер — гарант таго, што мастацтва адбудзецца. Норман — чалавек тэатру ці чалавек тэатральнага чалавека — Джона?

В.Манаеў: Вось пра гэта і спэктакаль. Сэр Джон для касьцюмера — гэта ўвасабленьне і тэатру, і яго жыцьця. Калі жыцьцё будуеш на тэатры, гэта заканчваецца трагічна...

"НН": Вы — трагічны актор...

В.М.: Дзякуй... Таму што я сябе такім лічыў з моманту прыходу ў тэатар, хоць і кіраўніцтва, і шмат хто лічыць мяне блазнам. Але я лічу сябе трагічным артыстам, і за гэта дзякую лёсу — ён дазволіў гэта паказаць.

"НН": Пад час спэктаклю чакаеш выхаду Нормана. Безь яго некамфортна...

В.М.: Сапраўды, касьцюмер — гэта больш, як касьцюмер. Ён — сам дух гэтага тэатру. А сэр Джон — увасабленьне гэтага тэатру. У гэтым і шчасьце Нормана, і трагедыя. Памёр сэр Джон, і Норману няма чаго рабіць. Ня трэба ў гэтым жыцьці прывязвацца да таго, што мае канец.

"НН": Норман любіць увасабленьне куміра і чалавека. Ці можа Норман любіць некуміра чалавека Джона ці абстрагаванага куміра сэра Джона?

В.М.: Сэр Джон замяніў яму Бога. Бо, калі ён памёр, памерла душа Нормана. Мы можам любіць куміра і ня можам вызначыць, якой часткай душы мы яго любім...

"НН": У якой ступені тут любоў да канкрэтнага чалавека?

В.М.: Вось тут і гені Харвуда. Напэўна, ён сублімаваў тут, зьвязаўшы ў адно ўсе свае пачуцьці. Усё ж, жыцьцё і сцэна — розныя рэчы. У мастацтве ўсё сканцэнтравана.

"НН": Хто з прэтэндэнтаў на ўвагу сэра Джона — жонка, маладзенькая акторка Айрын, захопленая векавуха Мэдж — найбольш раздражняе Нормана?

В.М.: Пры першым чытаньні можна было пра гэта думаць, але я пайшоў іншым, сваім шляхам, зь якога мяне ніхто ня зьверне, нават рэжысэр: я вырашыў не шукаць ворагаў. Яны толькі нібыта перашкаджаюць Норману па-сапраўднаму любіць сэра Джона. Я пастанавіў у Норману спачуваць, бо іншыя не да канца адчуваюць, што гэта за істота — сэр Джон. Касьцюмер разумее свайго ідала як эгаіста: "Што ж адбываецца ў яго хвалёным розуме?" Норман і пры гэтым шчасьлівы чалавек. Колькі прайшло жанчынаў праз сэра Джона, але Норман яму ўсё дараваў, таму што разумеў — гэта яго чалавек.

"НН": Як мне здаецца, Норман ня можа расчаравацца ў сваім пачуцьці. Нават тое, што сэр Джон не ўпісаў яго ў прысьвячэньнях да сваёй кнігі, спараджае вялікую крыўду. Але не расчараваньні...

В.М.: Тут яшчэ праца працягваецца. Я йду ў кірунку, каб было больш рэактыўнага псыхозу, каб каляпс сьвету Нормана пасьля сьмерці Джона на фоне словаў "паскуда" не абмяжоўваўся клопатам пра сябе. Гэта вынік страты асновы жыцьця, што ўвасабляў сэр Джон.

"НН": Хто каму больш патрэбны — кумір касьцюмеру, наадварот, ці гэта пэрыядычна?

В.М.: Гэта пэрыядычна, але аўтар назваў "Касьцюмер". Я лічу, што сэр Джон жыў бы бяз Нормана.

"НН": Норман у такой ступені суб'ект сытуацыі, што гэта яму дазваляе трываць. Ён просіць толькі ад Джона паблажлівага стаўленьня да сваіх пачуцьцяў...

В.М.: Каб мы былі, як Норман — гэты цень, які зносіць на сабе і пабоі, і зьнявагі! Але ў гэтым і ёсьць сэнс любові — падпарадкоўваньне, другараднасьць, быць у ценю, ня мець за гэта ніякае славы, быць не ўзгаданым у кніжцы, а ўсё адно — суб'ект. Вельмі цікава граць суб'ектаў, а не аб'ектаў, тых, што рэагуюць, а ня тых, што вымагаюць рэакцыі, тых, што ўспрымаюць, а ня тых, што выпраменьваюць... І ў жыцьці перамагае той, хто пе-ра-жывае. Кепскіх людзей не бывае. Можна ненавідзець у чалавеку той грэх, які апанаваў яго, а не самога чалавека. У жыцьці столькі спакусаў — ненавідзець, жадаць пазбавіцца некага — жах. Гэта ніколі не прывядзе да сапраўднай перамогі сьвятла...

"НН": Сэр Джон мёртвы. Ці можа быць патэнцыйны кумір у Нормана?

В.М.: Тое, што адбываецца на сцэне — надзвычайнае. Іншага быць ня можа. П'еса заканчваецца тым, што застаецца вычарпаны Норман. Пінігін прыдумаў праўду. Гледачам і мастацтву цікавае надзвычайнае. Нездарма я паставіў гледачоў на першае месца. Дарэчы, было б вельмі добра, каб і рэжысэры, і артысты памяталі, што глядзельная заля вышэйшая за тыя высілкі, якімі хочуць гэтую залю ўзрушыць. Але гэтая ганарлівасьць "Я працую ў тэатры" — гэта ўсяго воля лёсу: сёньня ты працуеш у тэатры, а заўтра на высокі загад будзеш падмятаць вуліцы... Часьцяком бываюць выбухі гарматы — Нацыянальнага тэатру імя Янкі Купалы — па камарах... Усёй моцай. Тэатар напружана працуе, ліецца пот, а глядач: "Божа, чым вы мяне зьбіраецеся зьдзівіць. Маё жыцьцё — гэта такія трагедыі, а тут драбяза выдаецца за глябальнае". Мы ўсё ствараем сваім жыцьцёвым матэрыялам — і артыст, і рэжысэр павінен зьнішчыць сябе, бо той прынясе плод, хто зьнішчыць сябе, і не прынясе плоду той, хто захавае сябе... Я тут адчуваю адказнасьць перад тымі шасьцюстамі, каб яны не развучыліся спачуваць. Я аддаю сябе, і гэта ня гандаль. Ад гэтага я магу атрымаць задавальненьне большае, як гледачы. Не баюся страшэннага ціску, спрацаванасьці. Увогуле, лічу, што ад мастацтва захварэць немагчыма. Чалавек жывы, калі ён выконвае сваю місію.

"НН": Вы ведаеце сваю місію... Цяпер. А як быць зь вялікай глядацкай прыхільнасьцю да Вас у спэктаклі "Ідылія"?

В.М.: Ролю ў "Ідыліі" я не перабольшваю. Я думаю, ад любові Колі Пінігіна да мяне як да артыста гэтая роля і зьдзейсьнілася. Я ацэньваю свой удзел у памянёным спэктаклі як дапамогу. Вось "Тутэйшыя"... І яны ідуць. Ня ведаю, як складзецца іхні лёс, але калі я сёньня купляю ў кіёску "Свабоду" і па падпісцы да мяне прыходзіць "Народная Воля", я зьдзіўляюся гэтаму, хоць перакананы, калі ня ўбачу гэтых газэтаў, зьдзіўленьня ня будзе... Дык "Тутэйшыя". У 1991 годзе за "Тутэйшых" мы атрымалі Дзяржаўную прэмію, а цяпер можна атрымаць і штраф... Нельга забараніць спалучэньне колераў, як нельга забараніць чалавеку пачувацца свабодным. Тэатар "Тутэйшымі" дэманструе, што можна не баяцца, бо баяцца — гэта грэх... Я веру: калі мы ня будзем баяцца, то тыя, хто праз сто мэтраў адсюль (будынак Адміністрацыі прэзыдэнта) задумаюцца праз нашую нябоязь...

"НН": Што палохае Вас, апрача сьмерці блізкіх?

В.М.: Не любіць... Гэта горшае за фізычную сьмерць... Любоў — гэта крыніца жыцьця.

"НН": Ці адчуваеце Вы разуменьне залю Вашае ролі. Сыграць "Касьцюмера" — гэта мастацкі дый чалавечы ўчынак...

В.М.: Я цяпер малюся. Для мяне найскладанейшае, калі ўздымаецца глядач і пачынае пляскаць. Я ў разгубленасьці, да ўсяго не разумею, я ўжо Манаеў ці яшчэ Норман... Чаму я і артыст. Мне лягчэй існаваць на сцэне, чым у жыцьці. У жыцьці ў мяне столькі комплексаў! Я ўвогуле закамплексаваны ў жыцьці. Я, можа, і артыстам стаў, бо лекуюся сцэнаю. На сцэне я ведаю, каго я люблю, як я да каго стаўлюся. У жыцьці я разгублены, сумняюся і не ўяўляю часьцяком, як сябе паводзіць...

"НН"... Тут у мяне вялікая спакуса адступленьня. Віктар Манаеў прызнаўся: "Я вельмі не баюся пастарэць, як чалавек. Але я вельмі хачу пастарэць, каб сыграць "Караля Ліра"... Не магу не адзначыць і такі пікантны момант — ад пачатку падрыхтоўкі да спэктаклю Манаеў пастанавіў зь Мікалаем Яроменкам пра палітыку не гаварыць. Яроменка, як падкрэсьліваюць іншыя артысты, стаў больш раскаваны, гаваркі... Наагул, апрача шыкоўнай прэзэнтацыі асобы Нормана, публіка ўражаная надзвычайнай энэргетыкай Манаева, якая прымушае Мікалая Яроменку быць ужо не акторам твару і паставы, а плястычным, экспрэсіўным нават... Віктар Манаеў тут заслугу аддае рэжысэру, але на сцэне рэжысэра няма...

В.М.: Дзякую Колю Пінігіну, які заўсёды казаў: "Чым больш ты аддасі, тым больш набудзеш".

"НН": Іншыя ролі цяпер выконваць цяжэй ці прасьцей?

В.М.: Фізычна прасьцей... Духоўна цяжэй, бо адчутая глыбіня. Я шчэ скажу, можа, апошняе — ня столькі артыст робіць ролю, як іншым разам роля артыста. І мы павінны ўсё трываць. Пераможа той, хто ператрывае ўсё. Як і Беларусь пераможа, калі перятрывае. Так і артыст пераможа, калі перятрывае маленькія і нязначныя ролі. А тое багацьце, тая глыбіня, тыя сьлёзы і пакуты, набытыя ад Нормана, яны нікуды ня зьнікнуць, як, калі адзін чалавек кахае другога і калі яны расстаюцца, нікуды не зьнікае той кавалак сэрца, які быў аддадзены іншаму чалавеку.

Вячаслаў Ракіцкі (крытык): "Блазнам чалавека робяць вопраткі (умоўнасьці) цывілізацыі. Пад вопраткамі (ці бязь іх) жыве чалавек сапраўдны. Сучасны тэатар — тэатар псыхааналізу — тым і цікавы, што ён робіць спробы вызваліць асобу з палону, прыгнёту вопратак, разгледзець чалавека самога па сабе, у яго комплексах, інстынктах, рэфлексіях. Бяру сьмеласьць зразумець, што на дадзеным этапе творчасьці ад "Тутэйшых" да "Касьцюмера" спадар Манаеў (калі шанцуе, вядома, з рэжысэрамі) спрабуе скідваць вопраткі са сваіх герояў, не баіцца (і не палохаецца) зазірнуць як найглыбей у патаемны сьвет чалавека. Цяпер жа ў "Касьцюмеры" Віктар Манаеў — зусім новы тып актора на нашай сцэне. Ён для мяне ня блазан, а драматычны актор, які разам з рэжысэрам Пінігіным разбурае прымітыўную традыцыю так званага савецкага тэатру граць ідэю".

Аляксандар Гарцуеў (актор, рэжысэр): "Віктар Манаеў, а я яго ведаю не адзін дзясятак гадоў, у "Касьцюмеры" — скарыстаньне па максымуме патэнцыялу, гэта пік рэалізацыі таленту. Манаеў — адно з найвялікшых ўражаньняў ад эўрапейскай якасьці пастаноўкі".

Юры Гарулёў (апэратар): "Найлепшая роля Віктара Манаева. Дзякуючы ролі ў "Касьцюмеры", Яроменка як актор можа сьмела гаварыць пра ідэі славянства і ідэю цэнтру славянства".

"НН": Неаднаразова ў нашай гутарцы гучала слова "шчырасьць". Таму — колькі Віктара Манаева ў Касьцюмеру?

В.М.: Усё... Усё. Шчырасьць — гэта тое, што немагчыма сыграць.

Нават для вялікага актора цяжэй за ўсё — сыграць сябе. Манаеву — брава!

Гутарыла Вольга Караткевіч

Старонка

Страла рускага ваяра параніла Хетавага каня акурат паміж шчыткоў на грудзях, конь панёс менавіта ў бок варожага стану, твар рускага, які занёс над Хетам свой меч, быў знаёмы да кожнай зморшчынкі... Хета нават ведаў імя майстра, які каваў меч. Хета сачыў за дугою мяча доўга-доўга. Так доўга, што пасьпеў прыгадаць усё сваё жыцьцё, усе сны, у якіх ён пабываў. І калі вастрыё мяча наблізілася да вачэй хазара, успаміны й ява ізноў узьняліся, і... Рускі ваяр спыніў сваю руку.

Немагчыма вытлумачыць, чаму ён гэта зрабіў, гэтаксама, як немагчыма дакладна рэканструяваць тую сустрэчу хазара й рускага. Але "Lexicon Cosri" вельмі канкрэтна сьведчыць, чым скончылася сустрэча. У падзяку за ўратаванае жыцьцё, а дакладней, з пашаны да надзвычайнага ўчынку — рускі перадолеў вызначанае лёсам — Хета паведаміў рускаму праўду пра нараджэньне: рускі быў княжага паходжаньня.

Другі, апошні раз яны сустрэліся ў 1380 годзе. Хета, натуральна, быў сярод татарскага войска. За васямнаццаць гадоў, што мінулі пасьля Сіняводзкае бітвы, зь дзясятніка ён ператварыўся ў тысячніка. Зрэшты, ён гэта ведаў наперад... Гэтак, як ведаў, што на дапамогу татарам прыйдзе славянскае войска і што яно ня пойдзе ў бой. А яшчэ ён ведаў, што сярод таго войска будзе рускі ваяр, імя якому — Андрэй, сын Альгерда.

Яны сустрэліся другі раз у самым пекле сечы. Сустрэліся побач, стрэмя да стрэмені, калі разам ішлі ў атаку на Маскоўскае войска. Яго было немагчыма не сустрэць — адзінага славяніна на баку татараў. Ваяра, які загадаў сваёй дружыне заставацца на месцы, разам з аспоўным войскам, а сам рушыў у бой.

Рускі праз стрэлы, дзіды й мячы імкнуўся толькі да аднаго — дабрацца да князя, які і ўзростам, і аблічам, і нават манерай валоданьня мячом быў такі падобны да яго самога. Хета ўсьміхаўся, калі бачыў, як па-юнацку гарэлі вочы гэтага даволі сталага чалавека, калі ён імкнуўся адпомсьціць нарэшце свайму крыўдніку. Таму, хто насіў ягонае імя. Дзівакі! Яны ня ведаюць, што сапраўднае імя ведае толькі Бог!..

Страла акурат паміж шчыткоў параніла Андрэевага каня. І конь панёс яго проста да мэты ягонай выправы — да Андрэя Полацкага, князя Пскоўскага, сына Яромы, цесьляра зь Віцебску й Марыі Яраслаўны, княгіні Віцебскай. У той самы момант, калі яны спляліся, другая маскоўская страла патрапіла ў руку Андрэя Альгердавіча. Тады Андрэй Яроміч занёс свой меч у спадзеве на апошні ўдар, але ўдар прыйшоўся на чыйсьці іншай галаве. Далей вір бітвы разьнёс іх у розныя бакі.

Хета, чыя галава ўратавала Андрэя Альгердавіча, памёр не адразу. Перад сьмерцю ён змачыў Андрэеву рану крывёю са сваёй галавы і прамовіў СЛОВА. Хета сканаў, ведаючы, што й пасьля яго ў сьвеце застаўся Лавец сноў. Той, хто можа зьмяняць рэчаіснасьць.

***

Мы адзначаем даты, мы складаем лічбы, мы шукаем Знакі. Роўна 1200 гадоў таму нарадзілася прынцэса Атэх, якая й запачаткавала Лаўцоў сноў і стварыла свайму народу Неўміручасьць. Дзякуючы ёй у XIV стагодзьдзі зьявіўся беларускі Лавец сноў. Сучаснай мовай яго можна назваць "прагрэсарам". Тым, хто бачыць будучыню. У адрозьненьне ад хазараў ён не лавіў чужых сноў, а ствараў і рэалізоўваў уласныя. Менавіта таму наш Слоўнік — "Lexicon Lithuanian" — жывая кніга, якая пішацца намі самымі для самых сябе. Гэта значыць, што мы жывем ва ўласнай Неўміручасьці.

ФОРУМ

ДВА ШЛЯХІ

Сэмінар "Беларуская літаратура на сучасным этапе. Шляхі разьвіцьця і роля рэгіянальных літаратурных суполак", які адбыўся 4-5 красавіка ў Наваполацку зь ініцыятывы паэта і кіраўніка Полацка-Глыбоцкай філіі СП Беларусі Навума Гальпяровіча, разгледзеў дзьве мадэлі рэгіянальных суполак — "эспэшную" філію і Таварыства Вольных Літаратараў (абедзьве актыўна дзеяць на Полаччыне). Ёсьць спадзяваньне, што да традыцыйных лістападаўскіх канферэнцыяў ТВЛа дададуцца традыцыйныя красавіцкія сэмінары мясцовай філіі СП, што надасьць дзейнасьці двух літаратурных структураў элементы спаборніцтва. Выпадкова атрымалася, што і Полацка-Глыбоцкая філія (ПГФ) і ТВЛ увесну выдрукавалі чарговыя нумары сваіх друкаў — "Край" №2 (ПГФ) і "Калосьсе" №5 (ТВЛ). Кожная суполка за апошні час набыла сваю адметнасьць і, так бы мовіць, спэцыялізацыю. Галоўныя набыткі ПГФ — наладжваньне розных вечарынаў і імпрэзаў (нават у Менску). ТВЛ канцэнтруе сваю дзейнасьць на выдавецкай справе і ўсталёўваньні замежных кантактаў. Летась екацерынбурскі часопіс "Урал" надрукаваў гісторыка-палітычны нарыс Вінцэся Мудрова "Невядомая Альбанія" (перадрук з "Калосьсяў" №2-3). А сёлета адразу некалькі польскіх часопісаў прадставяць творы тэвэлаўцаў на сваіх бачынах (беластоцкія "Kartki" гэта ўжо зрабілі).

ПГФ пабудавана на тэрытарыяльным прынцыпе і аб'ядноўвае сяброў СП з Наваполацка, Полацка, а таксама Глыбоцкага, Пастаўскага і Ушацкага раёнаў. Фармальна гэта цалкам незалежная літаратурная структура (ніякага фінансаваньня з цэнтру яна ня мае і жыве з уласных плянаў і ініцыятываў). Аднак пачувацца незалежнымі сябры яе ня вельмі імкнуцца, бо гэта ня ёсьць іх апрыёрная задача, задача была іншая — уступіць у СП і стаць пісьменьнікамі, цяпер выбавіцца ў незалежныя (хаця б ў нейкім філязофска-ідэнтыфікацыйным сэнсе) для іх выглядае на здзяйсьненне свайго "эспэшнага дасягненьня. Уступленьне ў СП у іх вачах ёсьць пераадоленьне першай (галоўнай) кар'ернай прыступкі. Наступная — чарговая кніга ў "МЛ" ці выбраньне ў Раду СП. Што рабіць з воляю, ніхто з сяброў ПГФ ня ведае — быць проста пісьменьнікам (ня сябрам СП) яны лічаць нонсэнсам. Адсюль палягае іх трывалая залежнасьць ад Менску і пачуцьцё ўласнай другаснасьці (усе кар'ерныя справы трэба ўладкоўваць у сталіцы). Адсюль і няўвага да філіі з цэнтру — ніхто з запрошаных прадстаўнікоў сталічных выданьняў у Наваполацак (правінцыю) не прыехаў, хаця той-сёй дэкляраваў, не кажучы ўжо пра замежных гасьцей.

ТВЛ пабудавана на агульных поглядах на літаратуру і блізкіх эстэтычных прынцыпах. Сябры таварыства не прызнаюць ніякай цэнтралізацыі і галоўнай ролі СП. Іерархічнасьць беларускай літаратуры для іх ня вынік пераадоленьня "эспэшных" прыступак, а наяўнасьць творчых набыткаў, якія павінны вытрымаць іспыт у агульнаэўрапейскім культурніцкім абсягу. ТВЛ пашырае кантакты з замежжам і прэзэнтуе там літаратуру "новае генэрацыі". Сябры ТВЛ не ўважаюць ніякую цэнзуру (як вонкавую, так і ўнутраную) і выступаюць за выбаўленьне з ідэялягічных і "цнатлівых" путаў, на дух не пераносяць "савеччыну". Сябры ТВЛ адмыслова не ўступаюць у СП і на сваім прыкладзе паказваюць, што гэта ніяк не ўплывае на іх літаратурную "кар"еру".

Зразумела, што погляды на сёньняшні літаратурны працэс у сяброў ПГФ і сяброў ТВЛ, якія яны выказвалі на сэмінары, істотна адрозьніваліся. Паразуменьня паміж імі знайсьці не атрымалася — аб розных рэчах яны казалі і нават рознай мовай. Дыскусію за круглым сталом толькі пацьвердзіла наяўнасьць на Беларусі двух літаратурных рэчышчаў.

Алесь Аркуш

Гісторыя культуры

Артыкул прафэсара Ўладзімера Конана, які быў не дазволены да публікацыі ў трэцім томе "Энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі"

Заснавальнік дыялектычнай мэтадалёгіі Г.Гегель (1770-1831) упершыню распрацаваў цэласную сыстэму культуры як самавыяўленьня духоўнай субстанцыі быцьця ў формах суб'ектыўнага духу (сьвядомасьць), аб'ектыўнага духу (грамадзтва, дзяржава, права, мараль) і абсалютнага духу (мастацтва, рэлігія, філязофія). На думку расейскага сацыёляга М.Данілеўскага (1822-1887), не існуе агульнасусьветнай культуры альбо цывілізацыі, ёсьць толькі рэгіянальныя, нацыянальныя і гістарычныя тыпы культуры, якія разьвіваюцца як жывыя арганізмы, праходзяць этапы станаўленьня, росквіту і завяршальнага плёну, пасьля чаго наступае іх заняпад — гістарычнае забыцьцё і растварэньне ў новых, маладых цывілізацыях. Нямецкі філёзаф і культуроляг О.Шпэнглер (1880-1936) у адрозьненьне ад свайго настаўніка Данілеўскага не атаесамляў культуры і цывілізацыі, разглядаў іх як палярныя стадыі пад'ёму і заняпаду грамадзтва. На яго думку, гістарычныя тыпы культуры — гэта духоўныя выяўленьні жыцьця этнасаў, іх жывыя душы, таму няма агульначалавечай культуры, а ёсьць толькі нацыянальна непаўторныя культуры асобных народаў і рэгіёнаў, якія дамінуюць у тыя ці іншыя гістарычныя эпохі. Пасьлядоўнік Данілеўскага К. Лявонцьеў (1831-1891) прапанаваў канцэпцыю трох стадыяў у гістарычным разьвіцьці культуры кожнага народу, яго эканамічных і сацыяльна-палітычных структур: першапачатковая прастата, стадыя складанага квітненьня і, урэшце, стадыя паўторнага спрашчэньня. Паводле марксісцкай сацыялёгіі, сфэры духоўнай і сацыяльна-палітычнай культуры — гэта ідэалягічныя надбудовы над "эканамічным базысам" альбо вытворчымі адносінамі, якія, у сваю чаргу, вызначаюцца ўзроўнем разьвіцьця прадукцыйных сілаў грамадзтва. Гэтая культурна-гістарычная тэорыя вынікае з асноўнага пастуляту гістарычнага матэрыялізму, паводле якога грамадзкае быцьцё вызначае сьвядомасьць, інакш кажучы, "матэрыяльная культура" дэтэрмінуе ўсе формы духоўнай дзейнасьці, якія ў сілу дыялектычнага ўзаемадзеяньня прычын і вынікаў уплываюць на развіцьцё эканамічнага базысу.

У пачатку XX ст. пазытывісцкія плыні ў філязофіі адмовіліся ад сыстэматызаванай Г.к., акцэнтавалі ўвагу на яе сацыяльных функцыях. Нямецкія сацыёлягі М. Вэбэр (1864-1920) і Г. Рыкерт (1863-1936) уяўлялі культуру як сыстэму ідэяў і каштоўнасьцяў, якія адрозьніваюцца паводле сваёй ролі ў арганізацыі сацыяльна-эканамічнай дзейнасьці грамадзтва. Антрапалягічная і этнаграфічная школы ў культуралёгіі абмяжоўваліся дасьледаваньнем раньніх, "дацывілізацыйных" тыпаў культуры. Паводле фэнамэналягізму (Э.Гусэрль і яго пасьлядоўнікі), канкрэтныя зьявы культуры выяўляюць агульначалавечы зьмест, скрыты ва ўсіх нацыянальных культурах, якія ў кантэксьце ўнівэрсальных структур уяўляюцца толькі "прыватнасьцямі" альбо "шыфрамі".

Важным дасягненьнем беларускай культуралёгіі, літаратурнай грамадзка-філязофскай думкі зьяўляецца канцэпцыя нацыянальнага Адраджэньня як гістарычнай заканамернасьці ў разьвіцьці культуры тых народаў, якія аказаліся "адціснутымі" з гістарычнай авансцэны, а іх былыя дзяржавы сталі калёніямі, далучанымі да імпэрыяў-супэрдзяржаваў, як гэта адбылося ў канцы XVIII ст. зь беларусамі, украінцамі і інш. народамі былога Вялікага княства Літоўскага. На ўсіх гістарычных этапах беларуская культура разьвівалася ва ўзаемадзеяньні з суседнімі славянскімі і інш. эўрапейскімі культурамі, чэрпаючы свае рэсурсы з багатых здабыткаў народнай творчасьці (этнаграфічны тып культуры). Асноўныя крыніцы дасьледаваньня культуры эпохі этнагенэзу беларусаў — здабыткі археалёгіі, старажытнай міталёгіі, архаічных родаў і жанраў фальклёру (фрагмэнты былін, народнага эпасу, абрадавыя песьні, клятвы, закліnаньні, прыказкі, прымаўкі і інш.), сьведчаньні бізантыйскіх гісторыкаў, летапісы. Захаваліся фрагмэнты жытлаў, вырабы, элемэнты пластычных мастацтваў эпохі сярэдняга палеаліту, якія сьведчаць аб пераваге ўжытковых і сакральных тыпаў старадаўняй культуры. У пасьляледавіковы пэрыяд (каля 10 тыс. гадоў таму назад) сфармаваўся блізкі да сучаснага геаграфічны воблік Беларусі (ляндшафт, гідрагеалёгія, флёра і фаўна), які паўплываў на этнічную культуру нашых продкаў.

Археалёгія ў агульных рысах рэканструявала культуру гэтага пэрыяду — конусападобная канструкцыя жытлаў, посуд, дэкор, прылады працы, начыньне, дробная мастацкая кераміка (выявы зьвяроў, птушак, статуэткі, упрыгажэньні). Спэцыфічныя рысы беларускай этнічнай культуры фармаваліся ў V—XII ст.: гарадзішчы і селішчы, зрубная тэхніка драўлянага аднакамэрнага і шматкамэрнага жытла. Тады ж узьніклі прататыпы асноўных сродкаў працы, начыньня, традыцыйнага народнага побыту і натуральнай гаспадаркі. Высокага канструктыўнага і эстэтычнага ўзроўню дасягнулі зыходныя формы хатняга рамяства і ўжытковага мастацтва, якія пазьней, ва ўмовах падзелу працы, мадыфікаваліся і ўдасканальваліся прафэсійнымі рамесьнікамі. Пачынаючы зь сярэднявечнай эпохі адбывалася дыфэрэнцыяцыя старажытнай сынкрэтычнай культуры, выдзяленьне яе ўзаемазьлітаваных утылітарных і эстэтычных функцыяў. На культурны воблік беларусаў, іх мэнталітэт паўплывалі асаблівасьці працэсу хрышчэньня іх продкаў: яно праходзіла пераважна мірным і эвалюцыйным шляхам, адбывалася арганічнае спалучэньне народных паганскіх і грэкабізантыйскіх, хрысьціянскіх традыцыяў. Відавочна, што такі адносна гарманічны сынтэз хрысьціянскай духоўнасьці і мастацкай паводле сваёй сутнасьці міталёгіі стаўся адной з важкіх умоваў росквіту беларускага фальклёру ў пазьнейшыя эпохі.

Спэцыфічнымі адраджэнскімі рысамі характарызуецца старабеларуская культура XI—XII ст. (росквіт Полацкага і Турава-Пінскага княстваў, высокі ўзровень дойлідзтва, пісьменства, ужытковага й выяўленчага мастацтваў, асьветніцтва Еўфрасіньні Полацкай і Кірылы Тураўскага). Гэта быў тып раньнехрысьціянскага Адраджэньня, народжанага сутыкненьнем і сынтэзам творчых парываў маладога, нядаўна паганскага этнасу, бізантыйскага элінізму і хрысьціянскага духоўнага гераізму. Паралельна з дыфэрэнцыяцыяй — выдзяленьнем мастацкай творчасьці і літаратурна-асьветніцкай дзейнасьці, — сярэднявечная культура на масавым узроўні заставалася сынкрэтычнай, грунтавалася на адзінстве рамяства і творчасьці, карысьці і красы, мастацкага, навуковага і міталягічнага погляду на сусьвет і чалавека. Носьбітамі сынкрэтызму ў мастацтве былі народная карнавальная культура, творчасьць скамарохаў — напаўпрафэсійных музыкаў і актораў, народная творчасьць, у якой спалучаліся паэзія, музыка, тэатралізацыя, элемэнты харэаграфіі, выяўленчага і ўжытковага мастацтваў. У XII—XIII ст. у Беларусі сфармаваліся арыгінальныя архітэктурныя школы — Полацкая (Сафійскі сабор, царква Спаса-Еўфрасіньнеўскага манастыру, Віцебская Барысаглебская царква) і Гарадзенская (Калоская царква, Ніжняя царква). Створаныя шэдэўры раньняй сярэднявечнай культуры — паэма "Слова аб палку Ігаравым" (канец XII ст.), крыж Еўфрасіньні Полацкай, выкананы Лазарам Богшам (1161 г.).

У XIII—XV ст. завяршалася станаўленьне беларускай народнасьці, дзяржаўнасьці (узьнікненьне Вялікага княства Літоўскага), старабеларускай мовы, самабытных формаў беларускай абарончай архітэктуры (Наваградзкі, Лідзкі, Крэўскі й інш. замкі), царкоўнага жывапісу і музыкі, арыгінальнай і перакладной літаратуры. Адбываўся сынтэз мясцовых культурных традыцыяў і дасягненьняў заходнеэўрапейскай культуры ў галіне архітэктуры, выяўленчага мастацтва, музыкі. Завяршалася глыбіннае пераўтварэньне культуры ў новы, раней ужо пазначаны беларускі тып, сфармаваліся мясцовыя разнавіднасьці раманскага і гатычнага стыляў. Функцыі аб'яднаньня беларускіх земляў перайшлі ад Полацку да Наваградку, пазьней (з XVI ст.) да Вільні. Але і Полацак аж да пачатку XIX ст. заставаўся важным культурна-асьветным цэнтрам Беларусі.

У пераходны пэрыяд ад Сярэднявечча да Новага часу (XV— першая пал. XVII ст.) сфармаваўся беларускі тып рэнэсансавай культуры, узьніклі перадумовы для станаўленьня сучаснай беларускай нацыянальнай мовы, літаратуры, тэатральнага, музычнага, выяўленчага і інш. мастацтва. У архітэктуры поруч готыкі ўзьнікае самабытны рэнэсансавы стыль, які істотна дапаўняе папярэднія мастацкія плыні (храм у Заслаўі і інш.). Італьянская архітэктурная эстэтыка паўплывала на горадабудаўнічае пляінаваньне і палацавую архітэктуру (Нясьвіская ратуша, палац-замак у Міры, палац у Рагачове і інш.).

Дасягненьне рэнэсансавай беларускай культуры — заснаваньне Ф.Скарынам кнігадрукаваньня (праская ў 1517—19 і віленская каля 1522—25 друкарні Скарыны; нясьвіская друкарня М. Кавячынскага, друкарня Р. Хадкевіча ў Заблудаве 60-х гадоў XVI ст., друкарня купцоў Мамонічаў у Вільні), разьвіцьцё сьвецкай паэзіі (творчасьць Міколы Гусоўскага, Яна Вісьліцкага, Андрэя Рымшы і інш.), станаўленьне тэорыі красамоўства і паэтыкі (граматыкі славянскай мовы Лаўрэнція Зізанія і Мялеція Сматрыцкага), Сатут Вялікага княства Літоўскага трох рэдакцыяў (1529, 1566, 1588), разьвіцьцё старабеларускай дзяржаўнай мовы (Літоўская мэтрыка), станаўленьне сьвецкага тэатру, выяўленчага і музычнага мастацтваў.

На мяжы паміж гуманістычным Адраджэньнем і барокавай культурай сфармавалася творчасьць Сімяона Полацкага і новалацінскага польскага паэта, тэарэтыка літаратуры і красамоўства Мацея Сарбеўскага, які паўплываў на разьвіцьцё мастацкай культуры Беларусі XVII—XVIII ст. Яе асноўны "стыль веку" — барока — раскрыўся ў двух разнавіднасьцях —усходнеславянскай (сфармаваўся на аснове сынтэзу мясцовай культуры і заходнеэўрапейскіх уплываў) і заходнеэўрапейскай, носьбітам якой былі каталіцкія і ўніяцкія ордэны ў Беларусі (езуіты, дамінікане, базыльяне). Абодва кірункі самабытна выявіліся ў архітэктуры (езуіцкія і базыльянскія касьцёлы ў Горадні, Берасьці, Нясьвіжы, Магілёве, інш. гарадах). Прынцыпы позьняга барока рэалізаваліся ў ансамблях грамадзянскай архітэктуры (пляцы, вуліцы, сядзібы) і набылі яркую нацыянальную самабытнасьць у драўляным дойлідзтве другой пал. XVII — пачатку XIX ст. У XVII ст. пачалося разьвіцьцё сьвецкай філязофіі, школьнай адукацыі (езуіцкія калегіюмы, базыліянскія, уніяцкія і праваслаўныя брацкія школы), кнігадрукаваньня (брацкія друкарні М. Вашчанкі ў Магілёве, пры Куцейнаўскім манастыры пад Воршай, уніяцкая друкарня ў Супрасьлі і інш.), тэатральнага мастацтва, красамоўства, кніжнай графікі і партрэтнага жывапісу, драўлянай скульптуры ў народным стылі, царкоўнай і сьвецкай паэзіі, музыкі.

Адначасова ў выніку палітычнага дамінаваньня Польшчы, зь якой Беларусь у складзе Вялікага княства Літоўскага была ў фэдэрацыйнай Рэчы Паспалітай (паводле Люблінскай уніі 1569 г.), Беларусь у др. пал. XVII-XVIII ст. страчвала сваю дзяржаўнасьць, занепадала старабеларуская мова, адбывалася палянізацыя службовай шляхты, інтэлігенцыі, гарадзкой верхавіны, школы, друку, беларуская літаратура выцясьнялася на неафіцыйны, пераважна рукапісны і ананімны ўзровень. Пасьля трох падзелаў Рэчы Паспалітай (1772—1795) і далучэньня Беларусі да Расейскай імпэрыі палянізацыя пануючых саслоўяў і афіцыйнай "элітарнай" культуры інтэнсіўна працягвалася да паразы паўстаньня ў 1831 і закрыцьця Віленскага ўнівэрсытэту ў 1832, а пазьней, пасьля задушэньня паўстаньня 1863 г., замянялася татальнай русіфікацыяй. У гэткіх умовах культурна-творчыя магчымасьці беларусаў на афіцыйным, функцыянальным узроўні моцна звузіліся, выявіліся ў разнастайных родах і відах этнаграфічнай культуры (фальклёр, мова, народны тэатр, дойлідзтва, ужытковае мастацтва, абрадавая культура), якая паўплывала на мастацкую культуру эпохі ракако і клясыцызму — архітэктуру, музыку, прыватны тэатар, балет і інш. віды мастацтва (тэатры, балетныя і опэрныя трупы Радзівілаў у Нясьвіжы і Слуцку, М. Агінскага ў Слоніме, Сапегаў у Ружанах і Зэльве, Тышкевічаў у Сьвіслачы і Плешчаніцах, С. Зорыча ў Шклове, іншых гарадах і мястэчках).

Народная культура стала асноўнай крыніцай нацыянальнага Адраджэньня, якому паспрыялі нацыянальна-вызваленчы рух у Эўропе XIX ст., уплыў расейскай і польскай дэмакратычнай культуры праз школу, літаратуру і інш. віды духоўнай культуры. На І-м этапе нацыянальна-адраджэнскага руху (першая пал. XIX ст.) адбывалася станаўленьне новай беларускай літаратуры (ананімныя паэмы "Энэіда навыварат" і "Тарас на Парнасе", творчасьць Паўлюка Багрыма, Яна Чачота, Яна Баршчэўскага, Рамуальда Падбярэскага, Аляксандра Рыпінскага, Арцёма Вярыгі-Дарэўскага, Вінцука Дуніна-Марцінкевіча і інш.), сучаснай літаратурнай мовы, нацыянальнага тэатру (тэатар Дуніна-Марцінкевіча ў 40—50-х гадах XIX ст.), пачалося дасьледаваньне побыту і творчасьці народу.

Паўстаньне 1863—1864-х г. паспрыяла ўзьнікненьню 2-га этапу нацыянальнага Адраджэньня — разьвіцьцю нацыянальнай сьвядомасьці, усьведамленьню гістарычнасьці і дзяржаўнасьці беларускага народу. Адраджэнцы адмовіліся цяпер ад рамантычна-ўтапічных мараў пра аднаўленьне Вялікага княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай, пачалася ідэйная пераарыентацыя на будаваньне новай Беларусі, яе нацыянальнай дзяржаўнасьці і культуры. Станаўленьне беларускай нацыянальнай культуры, яе разьмежаваньне з пануючымі ў краі расейскай і польскай культурамі выявілася ў народніцкім руху і арганізацыі Беларускай сацыялістычнай грамады, у нацыянальна-дэмакратычнай думцы (Францішак Багушэвіч, Адам Гурыновіч, Карусь Каганец), сацыяльна-крытычных матывах вуснага фальклёру і ананімнай літаратуры, беларускай тэматыцы і нац. стылістыцы выяўленчага мастацтва (творчасьць жывапісцаў і графікаў К. Русецкага, І. Хруцкага, К. Альхімовіча, Н. Сільвановіча, А. і І. Гараўскіх, Ф. Рушчыца і інш). Пачалося глябальнае вывучэньне жыцьця і творчасьці беларусаў (лексыкаграфічныя, этнаграфічныя і фальклёрныя зборнікі І.Насовіча, У. Дабравольскага, Е. Раманава, А. Сержпутоўскага, П. Шэйна, літаратурна-лінгвістычныя дасьледаваньні Я. Карскага і інш.).

У рэвалюцыю 1905—07 пачаўся 3-ці этап нацыянальнага Адраджэньня (1905—1920): насуперак расейскаму царызму і каляніяльным мясцовым уладам стваралiся беларуская клясычная літаратура (творчасьць Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Гарэцкага, А. Пашкевіч-Цёткі, Максіма Багдановіча, Алеся Гаруна, Зьмітрака Бядулі і інш.), нацыянальны друк і кнігадрукаваньне (газэты "Наша доля", "Наша Ніва", "Беларус", "Гоман", часопісы "Лучына", "Саха", "Маладая Беларусь", выдавецтвы "Наша Ніва" і "Загляне сонца і ў наша ваконца"), нац. тэатар (беларускія вечарынкі і Першая беларуская трупа Ігната Буйніцкага ў 1910-ых г., Першае беларускае таварыства драмы і камэдыі ў 1917 г.), дасьледавалася гісторыя (В. Ластоўскі) і гісторыя нац. літаратуры (М. Гарэцкі), сфармавалася высокаразьвітая беларуская літаратурная мова. Пасьля Лютаўскай і Кастрычніцкай рэвалюцыяў 1917 г. адбылося дзяржаўна-палітычнае самавызначэньне беларусаў (абвяшчэньне БНР), стварaліся цэнтральныя органы заканадаўчай (Усебеларускі зьезд, сьнежань 1917) і выканаўчай (Народны сакратарыят Беларусі, Беларуская Рада) улады, беларускія школы і друк (газэты "Вольная Беларусь", "Беларускі шлях", "Беларусь", часопіс "Беларускае жыцьцё" і інш.), народная адукацыя пераводзілася на беларускую мову навучаньня.

Пасьля ўтварэньня БССР і падзелу Беларусі паводле Рыскай дамовы (1921) у Савецкай Беларусі з ініцыятывы нацыянальнай інтэлігенцыі праводзілася дзяржаўна-культурнае будаўніцтва пад назваю "беларусізацыя". Паступова складалася сыстэма народнай адукацыі зь беларускай мовай навучаньня (да рэвалюцыі ў Беларусі не было ніводнай беларускай школы, акрамя створаных нацыянальнай інтэлігенцыяй падпольных дамашніх школаў), быў створаны Інстытут Беларускай культуры, Беларуская Акадэмія навук (БАН), Беларускі дзяржаўны ўнівэрсытэт, іншыя вышэйшыя і сярэднія навучальныя ўстановы, якія, паводле пастановы ЦВК БССР "Аб практычных мерапрыемствах па правядзеньні нацыянальнай палітыкі" (15 ліпеня 1924), на працягу 3-5 гадоў павінны былі перавесьці выкладаньне на беларускую мову. Пэўная, хоць і абмежаваная ступень сувэрэннасьці БССР у 20-я гады, судзейнічала новаму беларускаму Адраджэньню (разьвіцьцё літаратурнай мовы ў кірунку нацыянальнай самабытнасьці, росквіт літаратурнай творчасьці, стварэньне літаратурна-мастацкіх аб'яднаньняў "Маладняк", "Полымя", "Узвышша" і інш., станаўленьне самабытных нацыянальнага тэатру, выяўленчага мастацтва, музыкі, кінематографа, архітэктуры, перавод большасьці цэнтральных і мясцовых газэт і часопісаў на беларускую мову выданьня, стварэньне беларускіх вайсковых фармаваньняў). Аднак ужо ў 1927—29 гг. пачалося ідэалягічнае наступленьне бальшавіцкай партыі на кадры беларускай навуковай, культурна-асьветнай і літаратурна-мастацкай інтэлігенцыі, на ўсе зьвёны нацыянальна-адраджэнскага руху. Яно закончылася жорсткімі рэпрэсіямі 1930—1939 гг., разгромам Беларускай акадэміі і нацыянальнай асьветы, незалежных літаратурна-мастацкіх арганізацыяў і органаў друку, па сутнасьці, генацыдам інтэлектуальнай эліты беларускага народу. Ацалелі толькі тыя асьветныя, навуковыя і творчыя арганізацыі (школы, інстытуты, Саюз савецкіх пісьменьнікаў БССР і аналягічныя саюзы мастакоў, кампазытараў), якія фармальна адмовіліся ад нацыянальнай самабытнасьці, прынялі бальшавіцкую тэорыю і практыку "пралетарскай" ідэалёгіі, клясавай барацьбы і "камуністычнага будаўніцтва".

Традыцыі культурна-адраджэнскага беларускага руху ў 20—30-я г. разьвіваліся ў Заходняй Беларусі. Палітыка, філязофія і этыка гэтага руху абгрунтаваліся ў эсэ Ігната Абдзіраловіча (Канчэўскага) "Адвечным шляхам: Дасьледзіны беларускага сьветагляду" (Вільня, 1921) і Сулімы (Уладзімера Самойлы) "Гэтым пераможаш!" (Заходняя Беларусь. Зборнік грамадзкай думкі, навукі, літаратуры, мастацтва Заходняй Беларусі. Вільня, 1924. С. 9-70). Разьвіцьцю нацыянальнай сьвядомасьці, адукацыі на роднай мове, літаратуры і культуры моцна паспрыялі Таварыства беларускай школы (ТБШ), Беларуская сялянска-работніцкая грамада (БСРГ), Беларускі пасольскі клюб, дзеячы культуры і палітыкі А. Луцкевіч, Б. Тарашкевіч, С. Рак-Міхайлоўскі, П. Мятла, П. Валошын, заходнебеларускі пэрыядычны друк (газэты "Беларуская доля", "Беларуская газэта", "Беларуская ніва", "Беларускі звон", часопісы "Маланка", "Родныя гоні", "Калосьсе" і інш.), творчасьць пісьменьнікаў Н. Арсеньневай, Я. Бартуля, М. Васілька, Ул. Жылкі, І. Канчэўскага, М. Машары, П. Пестрака, А. Салагуба, М. Танка, В. Таўлая і інш., Беларускае навуковае таварыства ў Вільні, Беларускі інстытут гаспадаркі і культуры, шырокае разьвіцьцё самадзейнага і паўпрафэсійнага тэатральнага мастацтва. Заходнебеларускія асьветнікі, пісьменьнікі, дзеячы мастацтва і навукі здолелі захаваць тыя традыцыі беларускай дарэвалюцыйнай культуры, якія былі пад забаронай і "клясавым астракізмам" у БССР.

Перамога над нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў Другой сусьветнай вайне выклікала ў першыя пасьляваенныя гады (1945—47) пад'ём нацыянальнай сьвядомасьці, узьніклі прыкметы беларускага адраджэнскага руху (аднаўленьне асьветы і друку на роднай мове, вяртаньне літаратурных, культурных, навуковых традыцыяў, якія раней адмаўляліся вульгарна-сацыялягічнай ідэалёгіяй і палітыкай, ажыўленьне літаратурна-мастацкага руху). Пазьней, ва ўмовах ідэалягічнага наступу сталінізму і бальшавіцкай ідэалёгіі на лепшыя здабыткі нацыянальнай і сусьветнай культуры (1947-52) Беларусь усё ж здолела захаваць частку нацыянальна-культурнай спадчыны, аднак толькі сэлекцыйна, у ідэалягічна адаптаваных формах і пад жорсткім кантролем КП/б/Б і КГБ. Пасьля XX-га зьезду КПСС (14-25.2.1956) ва ўмовах рэабілітацыі часткі рэпрэсаваных дзеячоў культуры і часовага паслабленьня ідэалягічнага кантролю ўзьнікла чарговая хваля беларускага адраджэнскага руху: паступова аднаўлялася праўда пра гісторыю навукі, літаратуры, мастацтва (літаратурна-мастацкія аб'яднаньні

Дадатак да Энцыкляпэдыі

Стан беларускага энцыкляпэдызму выклікае ўсё большую заклапочанасьць. Прыгоды трэцяга тому "Энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі" добра ілюструюць эпоху. Том у сваёй аснове быў падрыхтаваны яшчэ за дастаткова лібэральнымі часамі, якія з вышыні, а дакладней зь бездані сёньняшняга гармідару выглядяюць залатымі часамі беларускага лібэралізму. Але вось прыйшло новае кіраўніцтва, у тым ліку й у Энцыкляпэдыю. Паступова ідэалягічны прэсінг на аўтараў узмацняўся, здымаліся й груба перарабляліся цэлыя артыкулы, якія падганяліся пад канцэпцыі заходнерусізму й рэсаветызацыі. Нарэшце ў 1996 годзе выбухнуў скандал — многія навукоўцы адмовіліся ад аўтарства і адмовіліся ад друку ў энцыкляпэдыі сваіх дэфармаваных артыкулаў. Склалася крытычная сытуацыя з выхадам даўно абяцанага тому, таму нейкі кампраміс быў дасягнуты. І ў выніку — том выйшаў пераважна ў тым выглядзе, якім ён рыхтаваўся раней, але ўплыў цэнзуры ўжо адчуваўся. Паводле нашай інфармацыі пад значныя дэфармацыі патрапілі такія артыкулы як "Заходнерусізм" Аляксея Каўкі й "Добранадзейнасьць". Але тэмаю гэтага выпуску "Шуфляды" ёсьць артыкул прафэсара Ўладзімера Конана "Гісторыя культуры", які цалкам не патрапіў у "Энцыкляпэдыю гісторыі Беларусі".

Прафэсар Конан — прыхільнік канцэпцыі нацыянальнага Адраджэньня "як гістарычнай заканамернасьці ў разьвіцьці культуры тых народаў, якія аказаліся "адціснутымі" з гістарычнай авансцэны". Паводле розных падлікаў культурнае й палітычнае ажыўленьне другой паловы 80-х — пачатку 90-х гадоў XX ст. інтэрпрэтавалася як пятае ці шостае Адраджэньне. Папярэднія — XI-XII ст., XVI ст., XIX ст., пачатак XX ст. Апэраваньне канцэпцыяй Адраджэньня сапраўды патрабуе падключэньня апарату тэорыі цывілізацыі зь яе трохстадыйнасьцю разьвіцьця. У такім разе — ці не заканамерны занепад Адраджэньня? І канцэпцыя Адраджэньня таму можа прачытвацца зусім не аптымістычна. Але сапраўды, пры ўсёй унутранай супярэчнасьці канцэпцыі, можна пагадзіцца з прафэсарам Конанам, што тэорыя Адраджэньня зьяўляецца дасягненьнем "беларускай культуралёгіі, літаратурна-філязофскай думкі". Бо гэта адна з тэарэтычных спробаў абгрунтаваньня культурнай эмансыпацыі паняволеных народаў Сярэдняе Эўропы.

Усё ж прэтэнзіі з боку энцыкляпэдычных цэнзараў да артыкула прафэсара Конана выклікала ягонае сьціслае апісаньне гісторыі культуры Беларусі ў XX ст. Бачаньне Ўл.Кананам культуры гэтага пэрыяду стварае паралельную прастору — побач з савецкай існуе нацыянальная рэальнасьць, якія часта перасякаюцца. Зьнікае савецкая татальнасьць. Прафэсару Конану прапанавалі зьмены ў артыкул, на што ён не пагадзіўся й матэрыял быў цалкам зьняты з энцыкляпэдыі.

Гэты артыкул публікуецца з захаваньнем энцыкляпэдычнай стылістыкі, з прынятымі ў такім выпадках скарачэньнямі й фармалізаванасьцю мовы. "Наша Ніва" распачынае ў "Шуфлядзе" новую падрубрыку — "Дадатак у Энцыкляпэдыю", дзе будуць друкавацца зьнятыя паводле ідэалягічных прынцыпаў з энцыкляпэдыяў артыкулы. Ствараюцца ўкладкі ў энцыкляпэдыі, і па меры выхаду чарговых тамоў іх можна будзе дапаўняць выгнанымі адтуль матэрыяламі.

Артыкул прафэсара Конана "Гісторыя культуры" друкуецца як помнік эпохі, як сьведчаньне йснаваньня ў Беларусі ў канцы XX ст. ідэалягічнай цэнзуры. Артыкул для Энцыкляпэдыі набыў вартасьці гістарычнай крыніцы.

Алег Дзярновіч

"Маладняк", "Узвышша", "Полымя", газэта "Наша Ніва" і інш), вярталася ў літаратуру творчасьць рэпрэсаваных пісьменьнікаў (А. Бабарэка, Ц. Гартны, С. Грахоўскі, Ул. Дубоўка, Ул. Жылка, М. Зарэцкі, Я. Пушча, К. Чорны, С. Шушкевіч і інш.), "другое дыханьне" набыў талент старэйшых пісьменьнікаў (П. Броўкі, В. Віткі, Я. Коласа, А. Куляшова, М. Лужаніна, М. Лынькова, П. Панчанкі і інш.), таленавіта ўвайшлі ў літаратуру 1-е (Я. Брыль, В. Быкаў, І. Мележ, А. Русецкі, І. Шамякін і інш.) і 2-е (М. Арочка, А. Асіпенка, Р. Барадулін, А. Вялюгін, Д. Бічэль-Загнетава, Г. Бураўкін, А. Вярцінскі, Н. Гілевіч, А. Грачанікаў, В. Зуёнак, У. Караткевіч, А. Лойка, П. Макаль, У. Паўлаў, М. Рудкоўскі, Ю. Сьвірка, А. Сербантовіч, Я. Сіпакоў, Р. Тармола, К. Сьвірка і інш.) пасьляваенныя пакаленьні беларускіх пісьменьнікаў. Пазьней (канец 60-70-я) шпарка разьвівалася беларуская рэалістычная проза ў творчасьці пасьляваеннага пакаленьня літаратараў (А. Адамовіч, В. Адамчык, В. Казько, А. Карпюк, А. Караткевіч, В. Карамазаў, А. Кудравец, А. Петрашкевіч, У. Пташнікаў, І. Чыгрынаў і інш.). У 70–80-я гады ў літаратуру прыйшлі пісьменьнікі А. Асташонак, Р. Баравікова, Т. Бондар, Л. Галубовіч, В. Гігевіч, М. Гіль, А. Глёбус, Ю. Ґолуб, Г. Далідовіч, У. Дамашэвіч, Л. Дранько-Майсюк, А. Дудараў, А. Емельянаў, А. Жук, Л. Забалоцкая, Н. Загорская, В. Іпатава, Г. Каржанеўская, Х. Лялько, Г. Марчук, Н. Мацяш, А. Мінкін, М. Мятліцкі, А. Наўроцкі, У. Някляеў, Л. Паўлікава, А. Пісьмянкоў, А. Разанаў, Л. Рублеўская, С. Сокалаў-Воюш, А. Сыс, Л. Тарасюк, В. Шніп, У. Ягоўдзік і інш.

У 2-ой палове 50–60-х гадах адраджаліся нацыянальна-самабытныя школы беларускага тэатральнага (рэжысэры Ф. Ждановіч, Б. Луцэнка, Л. Літвінаў, В. Масьлюк, Б. Эрын, акторы В. Галіна, Г. Глебаў, І. Ждановіч, У. Крыловіч, В. Пола, Б. Платонаў, Л. Ржэцкая, С. Станюта, У. Уладамірскі, З. Стома, Г. Аўсяньнікаў, З. Браварская, Г. Гарбук, Л. Давідовіч, М. Захарэвіч, П. Кармунін і інш.), музычнага (кампазытары М. Аладаў, А. Алоўнікаў, А. Багатыроў, П. Падкавыраў, Р. Пукст, Н. Сакалоўскі, Я. Цікоцкі і інш.), выяўленчага (жывапісцы Я. Драздовіч, П. Сергіевіч, М. Сеўрук, М. Філіповіч, І. Ахрэмчык, І. Давідовіч, Я. Зайцаў, А. Марачкін, П. Масьленікаў, Л. Ран, М. Савіцкі, В. Цьвірка, І. Рэй, Л. Шчамялёў, Н. Шчасная і інш; графікі Я. Мінін, А. Тычына, С. Юдовін, браты М. і У. Басалыгі, Ю. Герасіменка-Жызьнеўскі, Б. Забораў, Я. Кулік, М. Купава, У. Савіч, М. Селяшчук, В. Славук і інш.; скульптары З. Азгур, А. Анікейчык, А. Бембель, А. Бразэр, С. Вакар, А. Глебаў, Г. Грубэ, Л. Гумілеўскі, А. Шатэрнік і інш.) мастацтваў.

Новы этап гісторыі беларускай культуры пачаўся ў гады перабудовы, аднаўленьня законнасьці, вяртаньня народу ўсіх яго духоўных здабыткаў і культурных традыцыяў. Важнае значэньне для разьвіцьця нацыянальнай культуры мела прыняцьцё закону аб мовах у БССР (1990), паводле якога беларуская мова абвешчаная моваю дзяржаўнай, утварэньне Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны. У выніку абвяшчэньня сувэрэннай дзяржавы Рэспублікі Беларусь (1991) узьнікае пэрспэктыва глябальнага нацыянальнага абнаўленьня, культурнай інтэграцыі Беларусі ў эўрапейскую і сусьветную судружнасьці народаў.

Літаратура: Практычнае вырашэньне нацыянальнага пытаньня ў БССР. Ч. І. Беларусізацыя. Мн., 1928; Гісторыя Беларускай ССР. У 5-ці тамах. Мн., 1972–75; Конан У.М. Разьвіцьцё эстэтычнай думкі ў Беларусі (1917–1934 гг.). Мн., 1968; Дорошевич Э., Конон В. Очерк истории эстетической мысли Белоруссии. М., 1972; Очерки истории философской и социологической мысли Белоруссии (до 1917 г.) Мн., 1973; Энцыкляпэдыя літаратуры і мастацтва Беларусі: у 5-і т. Т. 1-5. Мн., 1984–87.

Уладзімер Конан

26.08.1992.

Пацьверджаньне набыткаў

Сьпіс асобаў, якія перадалі ў фонды грамадзкага Архіву Найноўшае Гісторыі новыя матэрыялы:

Сяргей Шупа (Вільня) — Улёткі: Антисоветское сопротивление; Нет союзному референдуму!

Алена Глагоўская (Гданьск) — Кнігі: O. Łatyszonek "Białoruskie formacje wojskowe 1917 — 1923"; W.Choruży "Białoruski drugi obieg w Polsce 1981-1990"; "Białoruski ruch studencki w Polsce 1981-1992"; Фотаздымак: С.Леўта, Л.Леўта, В.Захарка (Варшава, 1910).

"Karta" (Варшава): P.Lendval "Antysemityzm bez żydow"; T. Morgawa "Ludzie wrgzy 1944 - 1991".

Уладыслаў Вяроўкін-Шэлюта — Годнасьць: Выданьне згуртаваньня беларускай шляхты, 1996, N1.

Архіў Найноўшае Гісторыі выказвае ўсім ахвярадаўцам шчырую падзяку.

БІБЛІЯТЭКА

Не "так званая" годнасьць

Годнасьць. Выданьне Згуртаваньня Беларускай Шляхты. 1996 №1(3).

У савецкую пару значэньне слова годнасьць часта ўжывалася з дадаткам "так званая" і ня зьвязвалася з маральнасьцю. Так, у "Слоўніку сынонімаў" Міхася Клышкі, годнасьць мае сынонімы: званьне, шыльда, тытул. Гонару адпавядае "аўтарытэт". Магчыма, прычына гэтага ў тым, што годнасьць — паняцьце шляхецкае, хоць, вядома, уласьцівае кожнаму прыстойнаму чалавеку. І неўласьцівае нягодніку, якому замяняе яе званьне, пасада ці так званы аўтарытэт.

Процівагай гэтай казёншчыне ў апошнія часы стала цікавасьць да шляхецкае тэмы — геральдыкі й генэалёгіі, гісторыі родаў і асобаў (дарэчы, зусім нядаўна "НН" пісала пра кніжку Зьмітра Дзядзенкі "Аршанская шляхта").

У працэсе стварэньня нацыянальнага этасу нацыя (нават калі гэта толькі яе меншая, лепшая частка) зьвяртаецца да розных мадэляў, у першую чаргу да апрацаваных уласнай гістарычнай традыцыяй. Узоры ёсьць розныя — напрыклад, так прывабны многім сялянскі этас, пабудаваны на традыцыйным укладзе й адпаведных каштоўнасьцях. Але статычная, прывязаная да прыроднага цыклю, да зямлі сялянская мэнтальнасьць толькі часткова надаецца да сучасных умоваў. Больш дынамічны шляхецкі індывідуалізм можа быць асноваю для будаваньня сьвядомасьці сапраўдных новых беларусаў. Да таго ж прыклады беззаганнага рыцарства нашых шляхецкіх змагароў — Касьцюшкі, Рэйтана, Каліноўскага, сотняў іншых, амаль ці зусім яшчэ невядомых, здольныя натхняць моладзь, для якой змаганьне, як гэта ня сумна, але становіцца штодзённай справаю. Ну і ўвогуле, у сучаснай грамадзкай адзіноце пачуцьцё станавай еднасьці, саслоўнае брацтва, з сваёю гісторыяй, правіламі, каштоўнасьцямі, традыцыямі, дапамагае чалавеку перамагчы слабасьці і часам зрабіць той адзіна слушны маральны выбар, да якога чалавек безь мінуўшчыны за плячыма можа быць і не гатовы, альбо зусім ня здольны...

У параўнаньні з папярэднімі, гэты нумар "Годнасьці" адразу прываблівае і зьнешнім афармленьнем. Не расчароўвае аматара шляхецкай гісторыі і зьмест. Працягваецца публікацыя дасьледаваньня А.Міхайлава і А.Шумкова пра "беларуска-літоўскую і польскую" шляхту пскоўскае губэрні. Рубрыка "Малы гербар" прапануе артыкулы пра такія роды, як Акінчыцы, Бурачкі, Гушчы, Жаўняркевічы, Сікорскія, Туміловічы. Архівіст С.Рыбчонак друкуе матэрыялы да генэалёгіі Дварэцкіх-Багдановічаў.

Мяне ж можа найбольш прыцягнула публікацыя Яўгенам Анішчанкам сьпісаў ваколічнай шляхты ўсходнебеларускіх губэрняў канца XVIII ст. Звычайная статыстыка — колькасьць шляхты па паветах і сотні прозьвішчаў... Шляхецкіх прозьвішчаў, якія гучаць як мэлёдыя нашай гісторыі, сучаснасьці, культуры, палітыкі, проста нашага жыцьця: Чарняўскі, Сарнацкі, Пушкін, Дубяга, Корзун, Бяляцкі, Грамыка, Янушкевіч, Брэзінскі, Якубовіч, Аляхновіч, Адамовіч, Поклад, Хадыка, Старыковіч, Антановіч, Казёл... Ня менш, можа, цікавы і артыкул С.Думіна пра татарскі ўланскі полк. Сьпісы татараў-шляхціцаў, што ў ім служылі, таксама вельмі павучальныя ня толькі для гісторыка. Дый увогуле, гісторыя ў нас цяпер прыкладная, практычная дысцыпліна — мы самі яе робім. Таму я параўнаў шляхецкія сьпісы з дадзенымі аб арыштаваных і зьбітых удзельніках менскіх маніфэстацыяў. І цікавая, ведаеце, атрымліваецца карэляцыя...

Вацлаў Арэшка

Песьня выгнанцаў-беларусаў

Забраны ў няволю з забранага краю,
Узяты за краты з прыдушаных хат,
Для нас пачалася часіна ліхая,
Мой родны, мой бедны, пакрыўджаны брат...

Жыве наш народ, як гарох пры дарозе,
Прасьвету ня бачыць у гэтым жыцьці,
Учора на працы, сягоньня ў астрозе,
А заўтра — за працу ў выгнаньне ісьці.

Прагоняць праз пусткі, праз тундры, на Мурман,
Каб з нашых касьцей загаціць тую гаць,
Прагоняць этапам праз царскія турмы,
*Якія хацелі "зь зямлёю зраўняць".**

Зраўнаць не зраўналі, а ў зямлю загналі,
Загналі працоўных у цёмны падвал.
Жаратак чужымі зграбалі рукамі,
Падзякі ні слова ніхто не сказаў...

Ня хопіць астрогаў для нашага брата —
Ударным парадкам пачнуць мураваць.
Лягчэй, знаць, паставіць жалезныя краты,
Чым шчасьце для беднага люду прыдбаць.

Ня плачце вы, сёстры, ня плачце вы, маткі,
Ня плачце вы, любыя сэрцу, па нас!
Такія ўжо, знаць, на сьвеце, парадкі,
Такі ўжо бязглузды, пакручаны час.

Няхай лепш сумуюць прадажныя душы,
Адплаты чакаюць за здраду сваю,
Няхай іх сумленьне, тых юдаў, падушыць,
Загоніць жывымі ў сырую зямлю.

Зьвярыная злосьць не заслоніць нам неба
І нашу зямельку ўсю не глыне!
Мы знаем — змагацца за волю нам трэба,
Мы знаем — змаганьне наш край не міне.

Ніколі й нідзе Беларусь не загіне,
Ніколі й нідзе Беларусь не памрэ,
*Ні ў турмах, ні ў "концах"**, ні ў клятвах краінах,*
Ні ў дзікім прыгоне — ў маскальскім ярме.

Сячэце, сячэце высокія хвоі,
Пілуйце вы дошкі адна ў адну:
Зьбянтэжаны вораг ня знае спакою,
Сабе ўжо самому складае труну.

* У адной бальшавіцкай песьні сьпявалася: "Церкви, тюрьмы сравняем с землёю".

** "Конц" — скарачэньне ад "концентрационный лагерь", якое было ў модзе ў той час.

Тэкст захоўваецца ў Дзяржаўным архіве Літвы (Вільня). Архіўная сігнатура: R. 641, вопіс 1, адзінка захаваньня 1, Арк. (ненумараваныя). Рукапісны тэкст сінім атрамантам. Зьлева ў рагавіку рэзалюцыя: да заўтра да 10.00 (здаць?). Спачатку было напісана "Гімн", потым закрэсьлілі "Песьня". Подпіс. Падаў З.

Напачатку, нібы эпіграф, радкі справа: "Складзена ў Валагодзкай перасыльнай турме групаю так званых "беларускіх нацдэмаў", што ішлі на выгнаньне на Поўнач у 1931 г. (сьпявалася на мэлёдыю "Гімны анархістых").

Хутчэй за ўсё, так яно і было. Нагадаем, што акурат у 1931 г. зь Беларусі была выспаная першая значная партыя нацыянальнай інтэлігенцыі, абвінавачанай па справе так званага СВБ ("Саюз Вызваленьня Беларусі"), на чале з Вацлавам Ластоўскім.

Хоць відавочна, гэты верш — клясычны Янка Купала. І калі Пушкінскае "Во глубине Сибирских руд храните гордое терпенье..." даляцела зь пецярбурскіх салёнаў да закайданых дзекабрыстаў, дык чаму б і Купалу не было падтрымаць сваім таленавітым радком суродзічаў, дзіка адарваных ад родных ніў. Ня мог Янка Купала прамаўчаць, ня мог.

Гэтую песьню (некалькі строф) упершыню я чуў ад 80-гадовага Солтана, у Налібоцкай пушчы, калі зьбіраліся матэрыялы для раённай гістарычна-дакумэнтальнай кронікі "Памяць" Валожынскага раёна.

Язэп Янушкевіч

Габрыэль Грубэр – беларускі езуіт

"Кажу, будзьце дасканалыя, як дасканалы Айцец ваш на нябёсах."

Эвангельле ад Мацьвея : 5; 48.

Гэты езуіт сярод сваіх паплечнікаў па Ордэне вылучаўся і ведамі, і здольнасьцямі. Нязьменна імкнучыся да ідэалу, ён спрычыняўся да павелічэньня славы Божай ў нашай Бацькаўшчыне. Часы Рэнэсансу, калі чалавек мог быць аднačасова мастаком, скульптарам, архітэктарам, матэматыкам, мінуліся. Мінуліся часы Тытаў. Але й сярод людзей той эпохі наўрад ці хто мог бы параўнацца з нашым героем у шырыні досьведу. Яму належыць значная роля ва ўмацаваньні каталіцтва ў Беларусі пасьля страты ёю дзяржаўнасьці. Адзін чалавек выклікаў для Ўсходняе царквы такую ж небясьпеку, якую для Заходняе ў свой час выклікаў Лютар.

Праз два стагодзьдзі пасьля заснаваньня "Таварыства Езуса", 6 траўня 1740 году, у Вене нарадзіўся Габрыэль (паводле іншых зьвестак – Мацей) па прозьвішчы Грубэр. Тое, што ён нарадзіўся ў Аўстрыі, зусім не азначала, што ён аўстрыец, як звычайна лічаць. Грубэр быў славенцам.

Ва ўзросьце 15 гадоў, 18 кастрычніка 1755 году, Габрыэль уступае ў "Таварыства Езуса", для якога тады былі не найлепшыя часы. Ідзе змаганьне зь філязофіяй Асьветніцтва, сярод прыхільнікаў якой становіцца ўсё больш моладзі. Змаганьнем ідэяў супярэчнасьці не абмежаваліся. Супраць Ордэну склалася палітычная інтрыга на чале зь міністрамі Гішпаніі, Партугаліі і Францыі.

Увайшоўшы ў Ордэн, Габрыэль увесь свой час аддае навуцы, разумеючы, што, як ніколі, авангард каталіцтва, у якім ён ідзе, мусіць мець галоўную зброю Веры – Веды. У Акадэміі ўсходніх моваў у Вене ён вывучае грэцкую, гісторыю, малюнак, жывапіс, матэматыку, фізыку, астраномію, грамадзянскую і вайсковую архітэктуру, музыку. Ужо тады Габрыэль валодаў габрайскай мовай і лацінай. Езуіты ў сваёй пэдагагічнай практыцы вялікую ролю адводзілі вывучэньню моваў. Пазьней ён вывучыць італьянскую, францускую, нямецкую, польскую і расейскую. У Грацы студыюе багаслоўе і філязофію. Як архітэктар Грубэр дэбютуе ў 20 гадоў будаўніцтвам касьцёлу і калегіюму ў Любляне.

Габрыэль ня хоча заставацца ў Эўропе і рыхтуецца да місіянэрскае чыннасьці ў Кітаі. Кітаю ён так і ня ўбачыў. 21 ліпеня 1773 году стала "пякельным днём": Папа Клімэнт XIV выдаў брэвэ "Dominus ac Redemptor", якое скасавала Ордэн ва ўсім сьвеце. Праўда, самі езуіты не адразу зразумелі, што гэта канец. Цягам гісторыі Ордэну бывала рознае: і прывілеі ад Папаў, і канфлікты. Ігнат XIII нават думаў зусім скасаваць магутнае "Таварыства", але перашкодзіла сьмерць. Было багата дэкрэтаў, булаў, брэвэ супраць езуітаў, але яны не зьвярталі на гэтыя паперы ніякай увагі. Ва ўсялякім выпадку, яшчэ праз некалькі месяцаў, 15 жніўня таго самага году Габрыэль, прайшоўшы ўсе ступені, становіцца праўдзейным законьнікам ужо афіцыйна неіснуючага Ордэну. Рэчаіснасьць разьвейвала ўсе спадзяваньні. Ва ўсіх краінах пачаліся канфіскацыі і проста рабаваньні езуіцкае маёмасьці. Генэрала Ордэну Рычы кінулі ў замак Сьв. Анёла паводле сфабрыкаванага вінавачаньня ў прысваеньні капіталу, былыя законьнікі адусюль выганяліся, ад чаго цярпела адукацыя: у Рэчы Паспалітай, напрыклад, у руках Ордэну знаходзілася палова ўсіх навучальных установаў. Грубэр вымушаны быў разам з усімі адмовіцца ад манаства, але зрабіў гэта адным з апошніх.

Экс-езуітаў – спэцыялістаў у самых розных галінах – улады пачынаюць далучаць да грамадзкай дзейнасьці. Аўстрыйская імпэратрыца Марыя-Тэрэзія даручыла Грубэру кіраваць будаўніцтвам суднаў у Трыесьце, а потым асушыць балоты і выпрастаць рэчышчы ў Славоніі і Вугоршчыне. У гэты ж час, цягам пяцёх гадоў Габрыэль вывучае гідраўліку і мэханіку ў Ляйбаху. Пасьля сьмерці імпэратрыцы ў 1780 годзе становіцца прыдворным фізыкам Ёзафа II.

Ва ўсім сьвеце было адно месца, дзе Ордэн, дакладней, тое, што ад яго засталося, усё ж захаваўся – акупаваная Расеяй частка Беларусі. Ад 25 тысячаў засталося толькі 187 законьнікаў.

Увогуле, падтрымка езуітаў была для акупацыйных уладаў вельмі важнай, бо абаперціся на акупаваных абшарах ім не было на каго. Езуіты павінны былі стаць кішэнным Ордэнам, бо нават ня мелі пасады генэрала, функцыі якога выконваў беларускі каталіцкі мітрапаліт Богуш-Сестранцэвіч (яму падпарадкоўваліся ўсе Ордэны). Вось жа, калі да 1780 году меркавалася проста захаваць тое, што засталося, дык цяпер адкрыліся пэрспэктывы. Пераломным момантам стала адкрыцьцё навіцыяту ў Полацку, што стварала магчымасьці для рыхтаваньня новых кадраў.

Грубэр зразумеў, што гэта – канец яго змушанага цывільнага жыцьця. Тым часам актывізаваліся экс-езуіты ва ўсім сьвеце. Адбыўся значны наплыў іх у Полацак, а адтуль – па ўсёй Усходняй Беларусі, што й выклікала там культурны ўздым. Сюды імкнуліся прафэсіяналы ў самых розных галінах: мэханікі, мастакі, мэдыкі, бібліяфілы, археолягі, астраномы, хімікі. Ехалі з Польшчы, Нямеччыны, Аўстрыі, Швайцарыі, Італіі, Амэрыкі, Кітаю, Індыі і працавалі тут на карысьць Беларусі дзеля славы Гасподняй.

У 1784 годзе Габрыэль Грубэр прыбыў у Беларусь, і ўжо налета разам з італьянцам Маньяні, немцам Пфайфэрам і палякам Жавускім быў накіраваны з Полацку ў Пецярбург для вырашэньня пытаньня пра місіянэрскую дзейнасьць у Кітаі. Місія скончылася безвынікова, затое для Грубэра час, праведзены ў Пецярбурзе, не мінуў марна. Ён навязаў шырокія сяброўскія сувязі зь мясцовымі арыстакратамі. Здаецца, у езуітаў у Расейскай імпэрыі была ідэальная глеба для дзейнасьці. Праваслаўнае сьвятарства не складала канкурэнцыі. У пацьверджаньне прывяду словы праваслаўнага сьвятара Міхаіла Марошкіна: "А што можа зрабіць такая царква, у якой сьвятарства, нават пецярбурскае, у большасьці ўяўляла сабою ўражальны прыклад невуцтва, грубасьці, нястрыманасьці і, як вынік, не чыніла ніякага ўплыву ня толькі на вышэйшыя клясы грамадзтва, але і на просты люд".

Пасьля місіі ў Полацак Грубэр як прэфект полацкага калегіюму працуе ў самых розных кірунках – выкладае мэханіку, пазьней экспэрымэнтальную фізыку. Пры калегіюме ён пабудаваў трохпавярховы будынак для музэю, бібліятэкі, карціннае галерэі, хімічнае лябараторыі, тэатру. Пры дапамозе некалькіх навіцыяў прэфэкт Грубэр вырабляў рыштунак і машыны для фізычнага і хімічнага габінэтаў. Сьцены заляў музэю ён расьпісаў фрэскамі. У пэрспэктыўным жывапісе Грубэр дасягнуў надзвычайных вынікаў. Пісаў партрэты, тэатральныя дэкарацыі, карціны на рэлігійныя тэмы, пэйзажы, рабіў мініятуры са слановаe косьці. Ужо ў 1787 годзе, праз тры гады пасьля прыезду таленавітага славенца, калегіюм меў друкарню, бровар, медаварню, суконную фабрыку, для якой Грубэр зрабіў станкі. Калегіюм са сваім комплексам будынкаў стаў горадам у горадзе. Пра Полацак гаварылі зноў ня йначай, як пра беларускія Атэны.

Адпачынак прэфэкт знаходзіў там, дзе для іншых была праца, –выкладаў моладзі пачаткі малюнку і гісторыю мастацтваў.

Здавалася, вялікая праца ў калегіюме павінна была забіраць увесь час і сілы, але толькі ня ў Грубэра. Ён не забываецца пра галоўнае – забесьпячэньне будучыні Ордэну ў Беларусі. Як я ўжо казаў, місія 1785 году ў Санкт-Пецярбург прынесла Грубэру посьпех у асяродзьдзі арыстакратаў. Тамтэйшая непрыхільнасьць да езуітаў зьмянілася ў асноўным на разуменьне і калі-нікалі нават на гарачую падтрымку. Грубэр, за мяккасьцю і ветлівасьцю якога хавалася вялікая сіла пераканаўчасьці, знаходзіць усё новых і новых прыхільнікаў.

У 1795 годзе адбыўся трэці падзел Рэчы Паспалітай: уся Беларусь апынулася пад Расеяй. Пад час паўстаньня езуіты не выказвалі ніякае рэакцыі на падзеі, бо кожны зь іх разумеў: першае ж запасочаньне ў неляяльнасьці – і Ордэн скасуюць. Але мы ня ўбачым і ніводнага верша ці віншаваньня наконт "обретения" заходніх правінцыяў.

Пасьля сьмерці Кацярыны II нейкі час сярод езуітаў панавала няпэўнасьць. Ніхто ня ведаў, чаго можна чакаць ад новага імпэратара – непрадказальнага і хуткага на рашэньні Паўла I. 7 траўня 1797 году Павал Пятровіч засьведчыў пра свае добрыя намеры ў Воршы: "Заўсёды вас цаніў і цаню высока". Для Грубэра гэта быў сыгнал да дзяньняў. Заваяваць давер імпэратара –задача складаная, нават небясьпечная, бо адно слова магло перакрэсьліць усё. На шляху Грубэра стаяла вельмі істотная перашкода – постаць беларускага арцыбіскупа Богуша-Сестранцэвіча – фаварыта віленскага біскупа Масальскага і стаўленіка Кацярыны II. З прыходам Паўла I Сестранцэвічавы пазыцыі ўзмацніліся яшчэ больш. Царскія даброты сыпаліся, як з рога. Упэўнены ў сабе, Богуш-Сестрнцэвіч пісаў біскупу Сеpакоўскаму, што трымае езуітаў у сваіх руках. Такім чынам, каб прабіцца да імпэратара, трэба было... прыбраць Сестранцэвіча. Перамога над ім пазбавіла б Ордэн абрыдлае апекі. Грубэр пачаў гульню...

10 ліпеня 1798 году памірае 78-гадовы віцэ-генэрал Ордэну Станіслаў Лянкевіч. Яго намесьнік Францішак Каро просіць Сестранцэвіча, каб той дазволіў самім законьнікам абраць кіраўніка. Грубэр робіць ход канём, ён адкрыта піша імпэратару пра пажаданьні Ордэну. Можна не сумнявацца, што пяром ён валодаў ня горш, як словам. Грубэр даў сябе заўважыць, а гэта яму й было патрэбна. Францішак Каро, абраны віцэ-генэралам, адпраўляе Грубэра і Ю. Каменскага да папскага легата, варшаўскага нунцыя Ваўжынца Ліцьці, які быў таго часу у Пецярбурзе, зь лістом Пію VI, каб той даў дазвол на існаваньне Ордэну ў Расейскай Імпэрыі. У сталіцы Грубэр сустракаецца з Паўлам I. Пад канец сустрэчы імпэратар, загіпнатызаваны генем беларускіх езуітаў (так яго называў М. Марошкін), хацеў быў павесіць на яго нейкі ордэн, ад чаго Грубэр адмовіўся, спаслаўшыся на статут таварыства, які забараняў яго чальцам насіць якія-небудзь знакі сьвецкіх адрозьненьняў і прымаць ордэны, але абавязваў служыць кіраўнікам дзяржаваў і іх падданым выключна для павелічэньня славы Госпада. Пасьля такога адказу Павал I лічыў Грубэра сваім сябрам.

Заўсёды сьцьвярджалася, што Грубэр стаў набліжаным да Паўла пасьля таго, як зварыў яму шакаляд, такі самы смачны, які той піў пад час свайго падарожжа па Эўропе, яшчэ будучы цэсарэвічам, і яшчэ пасьля таго, як вылячыў імпэратрыцу ад зубнога болю. Гэтыя факты пераходзілі з кнігі ў кнігу, і было б банальна лішняга разу іх прыгадваць. Урэшце яны зрабілі з Грубэра нейкага кандытара. Як толькі ўсплывала яго прозьвішча, першаю рэакцыяй звычайна былі словы: "А, той, што варыў шакаляд Паўлу Пятровічу..." Я не рызыкую быць банальным, паколькі прычына ўсё ж такі была не ў шакалядзе (гэта было б вельмі проста), гэта хутчэй вынік. Хіба было б дазволена незнаёмаму чалавеку, тым больш лаціньніку, уваходзіць у царскія пакоі, варыць шакаляд, лячыць імпэратрыцу? Не. Трэба было спачатку заваяваць давер, што з посьпехам было зроблена.

Падрыхтаваўшы аснову, Грубэр наносіць скрышальны ўдар галоўнаму незычліўцу. У 1798 годзе Сестранцэвіч выдаў "Рэглямэнт для Ордэнаў" і стварыў юстыц-калегію напалову са сьвецкіх прафэсараў з пратэстанцкім духам. Грубэр, бачачы, што гэта не на карысьць Касьцёлу і Ордэну, адкрывае Паўлу і вочы на злоўжываньні некаторых чальцоў калегіі. Усё было абстаўлена такім чынам, што Імпэратар зрабіў нават больш, чым ад яго чакалі. Сестранцэвіч быў высланы ў свае ўладаньні, а разам зь ім і яго фаварыты. Цяпер Францішак Каро, дзякуючы Грубэру, стаў генэралам Ордэну.

Грубэр – тонкі дыплямат. Нягледзячы на права свабоднага ўваходу да цара, ён кожны раз прыяжджаў ў Пецярбург, маючы падставу, не з пустымі рукамі, каб не злоўжываць сваімі наведаньнямі. Так, у 1798 годзе ён прывозіць самастойна вынайдзены станок для стрыжэньня сукна. Камітэтам гандлю і прамысловасьці было прадпісана, што "езуіцкую машыну да стрыжэньня сукна належыць ужываць у буйных расейскіх фабрыках". У 1800 годзе Грубэр прывозіць фізычную машыну...

Двор полацкага калегіюма езуітаў. Паводле гравюры Габрыэля Грубэра.

Трыюмфальнае шэсьце езуітаў, забясьпечанае Грубэрам, ледзь не сарвалася праз недарэчную памылку. Пад час аднаго з перабываньняў у Пецярбурзе да яго даходзяць непрыемныя зьвесткі пра тое, што Павал I разлаваны на езуітаў. Прычынай быў артыкул, надрукаваны ў Полацку. Не валодаючы дакладнай інфармацыяй пра падзеі ў сьвеце, якія зьмяняліся таксама хутка, як настрой імпэратара, полацкія езуіты напісалі ў адным са сваіх выданьняў пра ангельскую вайсковую магутнасьць у сяброўскім тоне, хаця дачыненьні між Расеяй і Англіяй былі на мяжы зрыву. Артыкул быў успрыняты як зьнявага імпэратара, а ўвесь наклад –канфіскаваны. Грубэр затаіўся, як мыш – чаканьне было найлепшым выйсьцем. Невядома, колькі б яно доўжылася, калі б ня кніга, што трапіла ў рукі Паўла праз чатыры месяцы пасьля полацкага інцыдэнту. У кнізе апавядалася пра модную таго часу ў Эўропе і Расеі масонскую сэкту ілюмінатаў, пра іхныя антыманархічныя, антыдзяржаўныя настроі. Адзіны сродак, што прапанаваўся наагул супраць усялякіх сэктаў і дактрынаў – езуіты. Асабліва падкрэсьлівалася іхная адукацыйная дзейнасьць. Павал I ўжо бачыў усю імпэрыю, пакрытую езуіцкімі школамі. Паклікалі Грубэра. Паскардзіўшыся, што за чатыры месяцы перабываньня ў Пецярбурзе той ні разу не наведаў сябра, Павал Пятровіч аб'яўляе яму, што аддае ў рукі езуітаў справу ўсёй адукацыі ў Беларусі, Падольлі і Валыні. Больш за тое, канфлікт, які доўга цягнуўся між Віленскім унівэрсытэтам і Полацкім калегіюмам, быў разьвязаны на карысьць калегіюму. На загад імпэратара ўнівэрсытэт з фундацыямі і школамі быў аддадзены езуітам. Грубэр выехаў у Вільні для агляду будынкаў. Праз некалькі дзён у Гатчыне ён просіць адкласьці перадачу на адзін год, да лета 1801 году, каб датуль былі падрыхтаваныя прафэсары.

У тыя самыя часы Папа сказаў, што гатовы даць рэстытуцыйнае брэвэ, калі Павал згодзіцца. Павал, пэўне ж, згадзіўся. На хвалі посьпехаў Грубэр думае ня больш-ня менш, як пра аб'яднаньне цэркваў. Зьдзейсьніцца грандыёзнаму намеру ня даў мітрапаліт Амвросій. Паўстала пытаньне пра жыцьцё і сьмерць праваслаўя ў Расейскай імпэрыі. Амвросій абрысаваў Паўлу I жахлівую, гратэскавую карціну каталіцкага засільля, пасьля чаго Грубэру было забаронена ўваходзіць да імпэратара. Больш, аднак, ніякіх рэпрэсіяў не было.

7 сакавіка 1801 году Пій VIII выдае доўгачаканае брэвэ "Cathoucae fidei", якое дазваляла дзейнасьць езуітаў у Расейскай імпэрыі, а праз 17 дзён Паўла I задушылі пад час палацавага перавароту.

Кожная зьмена ўлады ставіла беларускіх езуітаў перад цяжкім пытаньнем – што далей? Іхнае становішча цалкам залежала ад капрызаў манархаў. Гарантам стабільнасьці быў Грубэр.

Аляксандар I ня меў сымпатыяў да езуітаў, а на падзеі не рэагаваў так бурна. Грубэра ён лічыў сваім сябрам, аддаючы належнае яго здольнасьцям.

11 чэрвеня 1801 імпэратар прыехаў у Полацак. Пасьля наведваньня калегіюму Аляксандар I, як і яго папярэднікі, быў вельмі зьдзіўлены. Мабыць, пад уплывам гэтага ён дае езуітам волю ў місіянэрскай дзейнасьці на ўсходзе імпэрыі. Праз некалькі дзён Грубэр у лісьце да генэрала Ордэну Ф. Каро піша: "Шмат лютэранаў і кальвіністаў сталі нашымі пратэктарамі супраць злых каталікоў". Цяпер езуіты пазбаўленыя ўсялякіх нечаканасьцяў, на якія быў здатны Павал I, але відаць, што ўлады ў дачыненьні да іх праводзяць непасьлядоўную палітыку. Адной рукой даюць, другой забіраюць. Віленскі ўнівэрсытэт ня толькі не аддалі, а нават хацелі пад уплывам сябра Аляксандра I Адама Чартарыйскага зрабіць зь яго яшчэ больш сьвецкую ўстанову, чым пры былым рэктару ксяндзу Пачобуту.

30 ліпеня 1801 году памірае Ф. Каро. 10 кастрычніка таго самага году Грубэра абіраюць генэралам. Постаць генэрала наводзіла жах на ворагаў царквы, якія называлі яго ня йнакш, як гені зла.

Грубэр лічыць, што, каб забясьпечваць добры стан Ордэну, трэба знаходзіцца не ў сядзібе ў Полацку, а бліжэй да цэнтральных уладаў – у Пецярбурзе. Яго вядомасьць у сталіцы расьце ва ўсіх пластах грамадзтва. Значную частку з даходаў Ордэну ён аддае ўбогім і на дабрачыннасьць. Практыкуючы як доктар мэдыцыны, ён ня ведае адбою ад хворых, ні для кога ня робячы выключэньняў: усе атрымліваюць дапамогу – і вяльможы, і жабракі.

У 1805 годзе Грубэр зьбіраўся паехаць у Полацак. Перашкодзіла раптоўная сьмерць. Уначы з 25 на 26 сакавіка дом, дзе ён жыў, загарэўся. Генэрал пасьпеў выбрацца з полымя, але сэрца не вытрымала ўзрушаньня, і неўзабаве ён памёр.

На хаўтуры сабраліся ўся пецярбурская арыстакратыя і простыя месьцічы. Пад час жалобнай імшы наплыў народу да касьцёлу сьв. Кацярыны быў такі вялікі, што сьвятары зь цяжкасьцю праціскаліся да аўтара... Цела перавезьлі ў Полацак і пахавалі ў касьцёле Спаса. (Надмагільле было пашкоджанае пад час вайны 1812 года).

Пасьля сябе Грубэр пакінуў вялікую спадчыну – шмат працаў з мэханікі, архітэктонікі, батанікі, мэдыцыны, бібліятэку рэдкіх кніг і рукапісаў вялікай каштоўнасьці, добраўпарадкаваны полацкі калегіюм.

Грубэр, як і ўсе езуіты, быў у нейкай ступені касмапалітам. Каб Ордэн, напрыклад, захавалі недзе ў Кітаі, Грубэр праводзіў бы гэткую самую працу. Але ягоная роля для нашае Бацькаўшчыны выключная: Беларусь – частка сьвету, у якім езуіты працавалі ad majorem gloriam Dei.

Андрэй Шпунт

ПАДЗЕІ ГОДУ

1425 год таму нарадзіўся першы халіф Арабскага халіфату Абу-Бэкар. Абу-Бэкар быў адным з найбліжэйшых паплечнікаў Мухамэда, разам зь ім перасяляўся ў Мэдыну. Абраны халіфам пасьля сьмерці Мухамэда.

1250 год таму былі закладзеныя першыя асновы Багдадзкага (Абасыдавага) халіфату, дзяржавы арабаў у 750-1258 гг. У 747 годзе дынастыя Абасыдаў прыйшла да ўлады ў выніку справакаванага імі ў Харасане паўстаньня супраць дынастыі Амэядаў. Сталіцай гэтай дзяржавы стаў Багдад. У склад халіфату ўваходзілі Ірак, Іран, частка Закаўказьзя, паўднёвая частка Сярэдняй Азіі, Заходняя Арабія, Сырыя з Палестынай, Эгіпэт і Паўночная Афрыка.

850 год таму ў Партугаліі ўтвораная рыцарская вайсковая арганізацыя для змаганьня з маўрамі. Праз некалькі год на базе гэтай арганізацыі ўзьнік партугальскі духоўна-рыцарскі ордэн - Авіскі.

850 год таму пачаўся крыжовы паход супраць славянаў. Адным з кіраўнікоў таго паходу быў Альбрэхт Мядзьведзь, першы маркграф Брандэнбургу, які знакаміты заваёвамі славянскіх плямёнаў гаваланаў і люцічаў.

475 год таму беларускі паэт-гуманіст Мікола Гусоўскі стварыў у Рыме свой найлепшы твор — "Песьню пра постаць, дзікасьць зубра і паляваньне на яго". Гэта было зроблена на замову папы Леона X, які хацеў пачуць праўдзівае слова пра паляваньне на зуброў. Праз год у Кракаве Гусоўскі выдае кнігу "Песьня пра зубра".

475 год таму паміж Вялікім княствам Літоўскім і Маскоўскай дзяржавай было падпісанае замірэньне на 5 гадоў. Згодна зь ім, Смаленск заставаўся ў Маскоўскай дзяржаве, а шматлікі "маскоўскі палон" - у ВКЛ.

325 год таму пратапоп Авакум Пятровіч распачаў працу над сваім творам "Жыцьце пратапопа Авакума". Праца над творам працягвалася тры гады і была скончаная ў 1675 годзе.

200 год таму Берасьце стала павятовым цэнтрам Літоўскай губэрні.

200 год таму пачалося будаўніцтва Бярэзінскай воднай сыстэмы, былога штучнага воднага шляху з басэйну Дняпра ў Заходнюю Дзьвіну па тэрыторыі Лепельскага раёну. Сыстэма, даўжыня якой 169 км, плянавалася для сплаву будаўнічага лесу зь Менскай губэрні ў Рыгу. Напрыканцы 19 стагодзьдзя праз канкурэнцыю чыгунак, празьмернае высяканьне лясоў, абмяленьне рэк і азёраў страціла гаспадарчае значэньне. Цяпер ня дзеіць, гідратэхнічныя збудаваньні разбурыліся.

200 год таму горад Авіньён, што ў Правансе, далучаны да Францыі. У 14 стагодзьдзі Авіньён быў адным з найбуйнейшых мастацкіх цэнтраў Эўропы. Аблічча Авіньёну шмат у чым вызначаюць будынкі 14 стагодзьдзя. У 1309-77 гг. Авіньён быў месцам вымушанага перабываньня рымскіх папаў. "Бабілёнскі палон" — пэрыяд у гісторыі папства, калі рымскія папы трапілі ў палітычную залежнасьць ад францускага караля і вымушаныя былі перанесьці сваю рэзыдэнцыю з Рыму ў Авіньён.

100 год таму ў Варшаве Ф.І.Леантовічам выдадзены першы том "Актаў Літоўскай мэтрыкі" — зборнік дакумэнтаў з мэтрыкі Вялікага княства Літоўскага за 1413-1507 гг.

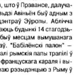

75 год таму за сувязь з камуністамі быў зьняволены ў Лукіскую турму (Вільня) беларускі пісьменьнік Максім Гарэцкі. У тым самым годзе ў Вільні выйшла яго "Хрэстаматыя беларускае літаратуры: XI век - 1905 г.".

75 год таму сусьветнавядомы ангельскі актор Лоўрэнс Аліўе дэбютуе на сцэне ангельскіх тэатраў.

75 год таму на аснове Віцебскага тэатру рэвалюцыйнай сатыры (Віцебскага тэрэўсату), агітацыйна-прапагандысцкага тэатру мініятураў, створаны Маскоўскі тэрэўсат, які пазьней быў ператвораны ў Тэатар рэвалюцыі.

75 год таму паміж Англіяй і Іракам была заключаная дамова на 20 год, якая фактычна афарміла мандатную залежнасьць Іраку ад Вялікабрытаніі. Пасьля гэтай дамовы шэраг іншых дамоваў і пагадненьняў фактычна працягваў ангельскае панаваньне ў Іраку. Апошняе пагадненьне 1955 году было дэнансаванае ў 1959 годзе пасьля Ірацкай рэвалюцыі.

75 год таму ў Вашынгтоне было скончанае будаўніцтва мэмарыялу Лінкальна. Пабудова мела 36 калёнаў, што сымбалізавала колькасьць штатаў на 1865 год. Дамінантай мэмарыялу стала статуя Лінкальна.

75 год таму на Вашынгтонскай канфэрэнцыі была канчаткова прынятая канцэпцыя палітыкі "адчыненых дзьвярэй", якую праводзілі з таго моманту ЗША ў вонкавай палітыцы. Сёньня разумеецца як сучасны кірунак разьвіцьця сусьветнай эканомікі, галоўны прынцып якога — узаемаадкрытасьць эканомікі празь дзейнасьць транснацыянальных карпарацыяў і транснацыянальных банкаў, і падтрымліваецца найбольш уплывовымі дзяржавамі сьвету.

50 год таму ў веку 23 гадоў пачаў друкавацца Васіль Быкаў. Першая кніга "Жураўліны крык" зьявілася праз 13 год.

50 год таму вядомы беларускі палітычны дзеяч і публіцыст Мікола Абрамчык стаў старшынём Рады БНР у эміграцыі. Заставаўся ім да 1970 году. Тады ж, 50 год таму, арганізаваў крывіцкую Раду БНР (так званы крывіцкі блёк).

50 год таму найвышэйшую ўзнагароду Акадэміі кінамастацтва (ЗША) атрымаў фільм кінакампаніі "20th Century-Fox" за фільм "Джэнтэльмэнскае пагадненьне". Найвышэйшую ўзнагароду атрымаў і рэжысэр гэтага фільма Элiё Казан. Найлепшай акторкай стала Лярэта Янг за ролю ў фільме "Дачка фэрмэра", найлепшым акторам - Рональд Колман за ролю ў фільме "Падвойнае жыцьцё".

50 год таму Пятрусь Броўка атрымаў Дзяржаўную прэмію СССР. А яшчэ праз 25 год Броўка стаў Героем Сацыялістычнай працы СССР.

25 год таму Алесь Адамовіч напісаў "Хатынскую аповесьць", асноўным патасам якой — змаганьне з таталітарызмам у абліччы фашызму і камунізму. А.Адамовіч атрымаў за гэты твор Дзяржаўную прэмію Беларусі імя Я.Коласа.

25 год таму скульптар Анатоль Анікейчык, аўтар шматлікіх кампазыцыяў, прысьвечаных знаным беларусам, героям савецкага часу, атрымаў годнасьць народнага мастака Беларусі. А.Анікейчык - аўтар бронзавага бюста Я.Купалы ў Араў-парку ў Нью-Ёрку.

25 год таму на тэрыторыі Мядзельскага раёну для аховы ўнікальнага прыроднага комплексу Беларускага Паазер'я створаны ляндшафтны заказьнік рэспубліканскага значэньня "Блакітныя Азёры". На тэрыторыі заказьніка знаходзіцца Балдуцкая група азёраў (Балдук, Глубля, Глубелька, Ячменец, Імшарац, Мёртвае), адметных глыбокімі катлінамі і чыстаю вадой.

КРАСАВІК

У красавіку 75 год таму Пулітцэраўскую прэмію ў галіне журналістыкі ў катэгорыі "Дзейнасьць грамадзкага рупара" атрымала выданьне "New York World", 50 год таму - "Baltimore Sun". У катэгорыі "Рэдактар" 75 год таму прэмію атрымаў рэдактар "New York Herald" Фрэнк М.О'Браен, 50 год таму -рэдактар "Wall Street Journal" Уільям Грымс. У катэгорыі "Карыкатура" 75 год таму - карыкатурыст "New York World" Ролін Кірбі, 50 год таму - карыкатурыст "Chicago Daily News" Ваг Шомэйкер. Пулітцэраўскую прэмію ў галіне музыкі 50 год таму атрымаў Чарльз Іўз за сымфонію N3.

У красавіку 75 год таму у Менску было заснаванае беларускае каапэратыўна-выдавецкае таварыства "Адраджэньне". Таварыства было заснаванае Акадэмічным цэнтрам Наркамасьветы БССР для выданьня твораў мастацкай літаратуры і падручнікаў для беларускіх школаў. Выдавала творы Багушэвіча, Купалы, Коласа, падручнікі, альманах "Адраджэньне" і інш. Мела кнігарню ў Менску. Праз паўгоду, у сьнежні 1922-га было рэарганізаванае ў выдавецтва "Савецкая Беларусь".

У красавіку 50 год таму вядомы палітычны і дзяржаўны дзеяч Марока Абд Аль-Керым атрымаў дазвол на выезд у Францыю пасьля высылкі на востраў Рэюньён пры ўмове, што ня будзе займацца палітычнай дзейнасьцю. Аль-Керым быў кіраўніком вызвольнага змаганьня рыфскіх плямёнаў супраць гішпанцаў і францускіх калянізатараў, прэзыдэнтам (эмірам) Рыфскай рэспублікі.

22 красавіка

75 год таму нарадзіўся Алексыс Жак Стэфэн, вядомы гаіцянскі пісьменьнік, з прафэсіі доктар-нэўрапатоляг. Быў забіты агентамі дыктатара Дзювалье.

23 красавіка

900 год таму памёр князь віцебскі Давыд Расьціславіч, сын кіеўскага князя Расьціслава Мсьціславіча.

25 красавіка

525 год таму памёр вядомы італьянскі вучоны, архітэктар, пісьменьнік і музыкант, адзін з найбольш значных гуманістаў эпохі Адраджэньня Альбэрці Леон Батыста. Ён быў аўтарам тэарэтычных трактатаў, якія абагульнялі досьвед тагачаснага мастацтва і ўзбагачалі яго навуковымі дасягненьнямі ("Пра жывапіс", "Пра дойлідства", "Пра статую").

ТРАВЕНЬ

1 траўня

125 год таму нарадзіўся вядомы швэдзкі кампазытар, дырыгент і скрыпач Хуга Альвэн. Альвэн увайшоў ў гісторыю сусьветнай музыкі тым, што ўпершыню выкарыстаў у сьвецкай сымфанічнай музыцы нацыянальны фальклёр.

2 траўня

25 год таму Джон Эдгар Гувэр, які доўгі час узначальваў ФБР, памёр ад сардэчнага прыступу ва ўзросьце 77 год.

5 траўня

25 год таму ў Палерма, Сыцылія, самалёт кампаніі "Аліталія" DC-8 урэзаўся ў гару. У выніку катастрофы загінулі 115 чалавек.

УВАГА!

Падпіска на кнігі новай выдавецкай сэрыі

"Наша Ніва" распачынае выданьне новай сэрыі кніг Архіву Найноўшае Гісторыі. Гэтыя кнігі праз дакумэнты і ўспаміны будуць сьведчыць пра зараджэньне й пэрспэктывы разьвіцьця сучаснага беларускага грамадзтва.

У канцы красавіка мы мяркуем выдаць кнігу ўспамінаў сяброў Саюзу Беларускіх Патрыётаў. СБП — падпольная маладзёжная арганізацыя, якая дзейнічала пасьля другой сусьветнай вайны ў Пастаўска-Глыбоцкім рэгіёне. Мэтай СБП была незалежнасьць Бацькаўшчыны. Прысягу прымалі перад нацыянальным сьцягам і гербам "Пагоня". У 1947-м Саюз быў разгромлены бальшавіцкімі карнымі органамі. На двух працэсах былі асуджаныя 44 сябры СБП. Чатыром была прысуджаная сьмяротная кара, астатнія пайшлі ў ГУЛАГ...

Сёньня мы абвяшчаем папярэднюю падпіску на новую кнігу. Падпісанты першымі (мяркуем, у пачатку траўня сёлета) атрымаюць кнігу, якая выйдзе абмежаваным накладам. Падпісанты заплоцяць крыху наперад, затое ў два разы меней, чым гэта будзе каштаваць у гандлі пасьля выхаду другой партыі кнігі. Акрамя гэтага, сваімі грашыма яны паспрыяюць самому выхаду кнігі.

Каб папярэдне замовіць кнігу, неабходна праз пошту пералічыць 37.000 рублёў на наступны рахунак:
БГФ "Наша Ніва" р/р 3015201930039 "Гарант" філія АКБ "Поіск" г. Менску, код 987.
У названую суму ўваходзіць кошт перасылкі кнігі ў межах Беларусі.
Не забудзьцеся на паштовай квітанцыі ў сэктары "Для пісьмовага паведамленьня" ўказаць "падпіска — СБП" і Ваш дакладны паштовы адрас.
Даведкі праз тэлефон у Менску (апроч выходных): 239-78-49, Віталь Супрановіч.

Гісторыя беларускага хіт-параду

У нашай краіне сапраўднага хіт-параду айчыннай музыкі ніколі не існавала. Калі ж звычайнае апытаньне зьяўляецца хіт-парадам, то заснавальнікамі айчыннага хіт-параду трэба лічыць Анатоля Мяльгуя і Вітаўта Мартыненку, якія ў 80-х гадах вялі музычную рубрыку "Нотны аркуш" у газэце "Чырвоная Зьмена". Пэўны час хіт-парад навіт агучваўся на радыё "Свабода". У 1989 годзе Віталь Сямашка заснаваў на радыёстанцыі "Беларуская Маладзёжная" хіт-парад "БМ". Праз тры гады ён закрыўся і на "Радыё 1" зьявіўся праект Юрася Рашэтнікава "Беларускі хіт-парад", да якога потым далучыліся Макс Івашын і Аксана Лявіцкая. Увосень 1995 г. новае кіраўніцтва вырашыла, што такая перадача на радыё не патрэбная.

Альтэрнатыўная сетка распаўсюджаньня беларускіх запісаў, чым зараз займаецца "Наша Ніва" дазваляе праводзіць аб'ектыўны хіт-парад па продажы, як гэта робіцца ва ўсіх краінах. З усімі плюсамі, такі хіт-парад мае і свае мінусы. Ня ўсе беларускія гурты маюць касэты, ня ўсе касэты распаўсюджваюцца "Нашай Нівай". Але трэба зазначыць, што гэта будзе першы сапраўдны беларускі хіт-парад.

Увага! Газэта "Наша Ніва" абвяшчае музычны конкурс!

У канцы 1997 году будуць вызначаныя лепшыя альбомы. Дасылайце свае варыянты па адрас: 220085 Менск, а/с 5. Супрановіч Віталь.

Пераможцы атрымаюць прызы. Замаўляючы касэты пішыце лепшыя тры песьні на ваш погляд.

БЕЛАРУСКІ ХІТ-ПАРАД

ЛЕПШЫЯ АЛЬБОМЫ

1. Данчык "Мы яшчэ сустрэнемся". (Фан-клюб Данчыка)
2. Віктар Шалкевіч "Смутны беларускі блюз". (Ton records)
3. Новае Неба "Мая краіна". (Ковчег)
4. NRM "Одзірыдзідзіна". (Ковчег)
5. "Камэлот" "У краіне Талераў". (Ton records)
6. Уліс "Танцы на даху". (Ковчег)
7. Ален "Нармалёк-2 альбо мафія" (Vigma)
8. Андрэй Мельнікаў. Шлях. 2 частка. (Rembrandt Беласток)
9. Новае неба "Выбранае" (Студыя "Саціс", часопіс "Уши")
10. Крама "Камэндант" (Vigma)

Рэйтынг складзены паводле продажу ў сакавіку-красавіку сыстэмай "Касэты-поштай"і ў камэрцыйным шапіку на прыпынку "Унівэрсам Рыга".

Віталь Супрановіч

ІНФАРМАТАР

ГРАМАФОН.

Аляксандар Антончык

НА НЯМІЗЕ

У полі сыцюжным сьнег чырвоны.
Тут спраўляюць баль вароны.
Кроў людзкую п'юць, як воду.
Вочы рвуць-дзяўбуць з народу,
Што ляжыць пад імі ўнізе.
Тут, на слаўнай на Нямізе
Побач сьмерць ідзе-блукае,
Кубак сьлёз ў руках трымае,
Выпіць з горам яго хоча
І ад радасьці рагоча,
Песьню на касьцях сьпявае,
Сьвята чорнае спраўляе.
Жах навокал, душа ные,
Нават воўк ад страху вые.
Воддаль плача звон хрысьцянскі
Па сынах, бацьках славянскіх
Плача, кліча: "ўстаньце, людзі,
Вясна, хутка сеяць будзем".
Не, ня сеяць войнам жыта,
Іх жыцьцё, як дзень пражыта,
Быццам ў хаце у матулі
Моцным сном яны паснулі.
Вецер песьні ім сьпявае,
Коўдрай сьнежнай прыкрывае.
Па чыёй ганебнай волі
Брат на брата пайшоў у полі,
Між сабой узьняўшы сечу,
Што нясе ўсім сьмерць-галечу,
З-за якой старыя маці
Не знаходзяць месца ў хаце.
Цішыня. У адказ ні слова,
Толькі бор гудзе сурова,
Як, чаму тут сьмерць блукае,
Відаць, Бог адзін і знае.
На Нямізе сьнег чырвоны,
Мерцьвякі, ваўкі, вароны...

Віктар Асіпін

ЭЛІПС

Расьцягнулі людзі
паміж вялікай восьсю
і малой...
Такое ж мноства кропак
мае й сонца
адвячоркам на Ўзносьне,
на заходнім гарызонце
толькі тады,
калі край яго схаваўся
за Лысую гару,
а на супрацьлеглы
нацёнула зьверху хмара.

Тацяна Будовіч

***

Толькі б утрымацца
Там, дзе я другая.
Там, дзе не хапае
Ветру, каб сарвацца.

Дзе ўспаміны плачуць
Летнімі дажджамі.
Дзе ніхто ня ўбачыць,
Што я – нежывая.

Ды прыкуты к сэрцу
Камень ланцугамі
Так, што іх ня зьдзерці
Мёртвымі рукамі.

В.А.

АРЫШТ

Ён сядзеў на лаўцы
ў тым самым сквэры,
дзе за паўгадзіны
мусіў быць
недазволены мітынг,
сядзеў і слухаў
пра Салямонаву песьню
і пэрлы шкляныя,
што сыплюцца
перад шэрагам сьвіньняў
у шэрых крапLітых спэцоўках.
Сядзеў і слухаў.
Шчоўкаў лічыльнік Кронаса
і лічыльнік Мары.
Ён сядзеў і слухаў
Базыля Сёмуху
і не пачуў,
як у кронах ясеня
згубілася рэха,
якое заўсёды
ішло ад нараў
і ніколі –
ад нораў.

Аляксей Ваяр

БЕЛАРУСКАЙ ПАГОНІ

Ты пайшоў. Паскакаў – і ўсё зьнікла,
І няма больш "Пагоні" сьвятой.
І няма ўжо каму мяне клікаць.
І штодзень ўсё псуецца настрой.

Ну нашто ты пакінуў нас, Коньнік,
Ну чаму мы згубілі Цябе:
Ці ў гэтым павінен законьнік,
Ці народ падмануў сам сябе?

Не крыўдуй, так ўжо сталася з намі,
Што залеплены вочы – прабач;
Але мы Цябе вернем. Ты прыйдзеш!
Калі не – хай дзяўбе нас крумкач.

У мяне яшчэ ёсьць мая вера:
Ты прыскачаш – зямля загудзіць,
І пра гэта пішу на паперы, –
Маю веру ужо не згубіць.

Язэп Вісарыёнаў

ХВАЛА ТАБЕ, ХАМУЛА!

Адракнуся ад Бога й ад храма,
Ад зямлі, ад сям'і, ад сябе,
Шанаваць буду невука й хама,
Ды гузак пры паклонах на лбе.

Каб заўсёды на хама пры ўладзе
Пазіраць, як на велічны цуд,
Я партрэт Хамулы ў сваёй хаце
Прымацую належна на кут.

Ноч у ноч, дзень у дзень, час ад часу
Моўна буду ўхваляць Хамулу,
Каб ягонаму кожнаму сказу
Хамулайцы ўзнасілі хвалу,

Каб казаў назнарок засмучона
Ён пра хамскае наша жыцьцё.
А заслужаны невук вучоны
З той прамовы зрабіў адкрыцьцё;

Каб заўжды недарэчная дзея
Дасягненьнем вялікім была,
Каб зацятых усіх ліхадзеяў
Каля сэрца прыгрэў Хамула;

Каб вякі ў Хамулайстве ягоным
Хамунізм узмацняўся й квітнеў,
Згодна каб з хамулайскім законам
Кожны невук пасаду займеў.

Каб па-хамску разумным указам
Асьвячальнік Сам-Хам-Хамула
На чале ўсіх пачэсных пэгасаў
Прызначаў прайдзісьвета асла;

Каб мана была праўдаю істай,
Ды ўспрымалася праўда як зман,
Каб заўзятыя ўсе хамуністы
Атрымалі належны ім сан;

Каб за кожную хамскую справу
Ўзнагароду даваў Хамула,
Каб гарэлку ўжывалі як страву
Ды лічылася мёдам смала;

Каб і ў хатах, і ў школах, і ў крамах
Зьзяў вялізны Ягоны партрэт,
Каб чыталі як біблію ў храмах
Сьвятары "Хамулы запавет"!

Дык няхай жа заўжды, як заўсёды,
Хам на хаме пры хаме сядзіць, –
Ані зь якае каб мы нагоды
Сьлінаў гнуць не адвыклі й хаміць!

Усевалад Гарачка

***

Я крумкач,
Я прысеў адпачыць на магілу Купалы.
Я чытач,
Я лістамі з "Кургана" загортваю сала.
Я маньяк,
Я паэт, апантаны праблемаю росту.
Я чарвяк,
Што дарэмна шукае спажывы між костак.

***

Гарбаты рабочы
Ідзе па Арбаце.
Гарбаты рабочы
Ня любіць гарбату.

Гарбаты рабочы
Ня любіць Гамэра.
Гарбатым рабочым
Па сэрцы "гамэра".

Гарбаты араты
Падобны да брата.
Гарбаты араты
Ня любіць гарбату.

Гарбаты араты
Ня любіць Пятрарку.
Гарбаты араты
Кахаецца з чаркай.

А мне не па сэрцы
Рабочы з аратым.
Пад хвост бы ім перцу.
У карак гарбатых!

ДЗЕДАВА НАГА

1.

На Вялікай, на Айчыннай
Дзед мой быў – ледзь не хлапчынам.
Не бярог, дурны, жыцьцё:
Бомбу кінуў у касьцёр.

А зь вялікай, а з Айчыннай
Дзед вярнуўся не мужчынам,
Да таго ж і без нагі...
Вось такія пірагі.

2.

У Бэрліне ля Рэйхстагу
Дзед згубіў нагу.
Перад сьмерцю ён паклікаў
Вашага слугу,
І гаворыць мне на вуха:
– Каб вярнуць нагу,
Дык цяпер бы мы ня бульбу
Елі, а рагу.
І рашыў тады:
Радзіме
Я дапамагу –
Я у немца адваюю
Дзедаву нагу.

Яўген Гучок

***

Каб мець дабаўку горычы ў сэрцы,
Хаця б маленькі талент
Трэба дома мець.

***

Губляе ласку да Радзімы чалавек –
І разбурае ён яе,
А заадно і рыб, і птушак, і зьвяроў, і іх жытло.

***

Невычэрпнасьць народу яшчэ і тады,
Калі чэрпаць ужо там
Няма чаго.

***

Які бы Рым ні быў –
Ці першы, ці другі, ці трэці –
Ён нас апошнім разам бачыць хоча.

***

Цяпер Масква ня хоча, каб сабою вы былі;
А прыйдзе час –
Вы самі гэтага захочаце.

Уладзімер Жаўняк

ПЕСЬНЯ ПАТРЫЁТА

Няхай крычаць, што я нацыст,
Што я з маленства шавініст,
Але усё гэта – паклёп,
Я проста хлопец-патрыёт!

Я – патрыёт сваёй Радзімы
І ёй адной нясу хвалу,
І, як яе адданы сын,
Краіну вельмі я люблю!

Краіну, сэрцу дарагую,
Пад гордай назвай Беларусь!
І мову, лепшую на сьвеце,
Якой я вельмі ганарусь.

Я ганарусь сваім народам.
Аднак ня ўсім, іх вельмі шмат,
Хто хоча нашую свабоду
Брату-захопніку аддаць.

Нашто ён нам? Ці мы ня зможам
На ногі ўстаці і стаяць
Без усялякай дапамогі,
Якой ён будзе папракаць?

Народ! Цябе я заклінаю,
Ня вер яму, ён – дрэнны брат.
Ён крыўдзіць нас і прыніжае,
А потым кажа, што нам рад...

Паверце мне, я вам ня лгаў,
Я лгаць у вочы ня ўмею.
Я вам ўсю праўду расказаў,
Як мог сказаць і як умею.

МЫ

Суседзяў мы не выбіралі, –
Іх даў нам Бог, каб разам жыць, –
Але яны сабе ўявілі,
Што мы павінны ім служыць.

І білі нас, і рабавалі,
І каталі, як маглі,
Але мы плечы распраўлялі
І падымаліся зь зямлі.

Але ня цэлу балюча была, –
Крываевы раны зажывуць, –
Душа балела, крычала, ныла,
У віне хацелася тануць.

Абрабаваць нас ўсім вхвота, –
Пацьвердзіў нам пра гэта час, –
Усё забралі у народа,
Засталася толькі мова ў нас.

Але і тую хочуць зьнішчыць,
Бо ведаюць – народ памрэ,
Бяз самай чыстай і прыгожай,
І самай лепшай мовы на зямлі.

Але ня быць народу вечна
Ў палоне у суседзяў злых,
Не абіваць парогаў гэных
Паноў, памешчыкаў благіх.

Былі у нас, і ёсьць, і будуць
Такія, хто стаяць умеў,
Хто жыў і пеў на радасьць людзям,
Сказаць ім праўду хто хацеў.

Яны змагаліся для народа,
Яны змагаліся за народ,
За нашу бацькаўшчыну й мову,
За тое ўсё, што даў нам Бог.

І ў гэтай цяжкай для іх бітве
Яны усё ж перамаглі,
Але ня стала колькіх жыцьцяў
Узамен таго, каб добра мы жылі.

Каб мы маглі хадзіць і езьдзіць
Зь вёскі ў вёску, з гаю ў гай,
І думаць вольна і узьнёсла
Што гэта – наш любімы край.

Мы будзем памятаць вас, людзі!
(За ўсіх сказаць я не бярусь).
І зьберажом наш край прыгожы
Пад простай назвай – Беларусь!

Андрэй Захаранка

ПРЫЗНАЧЭНЬНЕ

Я стаміўся ад гучных словаў,
Прымітыўнасьці й дурнотаў,
Ад бясконцых шалёных ловаў
І дурных міліцэйскіх ботаў.

Ад уласнага пэсымізму,
Што зьядае душу, бы вусень,
І ад прывіду камунізму,
Што блукае па Беларусі.

Я стаміўся ад ачарсьцвелых,
Бы камень, чалавечых сэрцаў,
Ад амонаўцаў ашалелых
І чырвоных бээсэсэрцаў.

Ад карычневых лукашыстаў
І пагардлівых русафілаў,
Ад паглядаў занадта чыстых,
Ад усьмешак занадта мілых.

Толькі я не бунтую супраць
(Ці зламлю гэты сумны звычай?),
Дый у гэтым, магчыма, сутнасьць
Мэлянхоліі паэтычнай.

Каб у сэрцы крыху вялікшым,
Чым у іншых сьмяротных сэрцы,
Кожны дзень сьвяткаваць Вялікдзень,
Кожны дзень пакрысе памерці.

Каб ад ясачкі невялічкай
Палыхнулі ў душы пажары,
І сьлязіны вады крынічнай
На далоні былі Стажары.

Каб душою сваёй збалелай
Прахварэць за усю краіну,
І сваіх беларускіх сьпеваў
За падраны рубель ня кінуць.

І каб добрым, прыгожым вершам
Абудзіць чалавечы гонар...
І яшчэ каб самому першым
Векавую адолець стому!..

Мікола Кананові̇ч

***

Сэнс пражытых гадоў –
Сьцяг парваны наш кроўны,
Ашчэр белых зубоў,
Злобаю поўны.
Сэнс пражытых гадоў –
Паэт і вучоны ў астрозе,
Бізуновы рэжым ізноў,
Надзеі аргазм на марозе.
Амонаўскім ботам "сыноў"
На пляцы Волі стаптана Вера.
Ім "бацька" плаціць гатоў
Народнымі й за расстрэлы
Народа, што сэнс гадоў
Чырвоным вінном напоўніў,
Якое – заўсёды кроў
Тых, хто гэта ня помніць.

Мікола Кулік

МЕНСКАЯ ВЯСНА

МУС, АМОН, КГБ,
Сродкі масавай дэзінфармацыі,
Істоты нейкія ў скуранках і ў хэбэ,
Што палююць людзей пад час
дэманстрацыяў;

Тэлефоннае права, уладаў хлусьня,
Беспрацоўе (каму пажаліцца?).
Наўкол "вэртыкальная" валтузьня,
Таму і дзяржава – хабарніца;

Падробкі гісторыі, бізун спрадвеку –
Глытнуць свабоды чарга надышла.
Колькі навалы на аднаго чалавека! –
А вясна ўсё адно прыйшла.

Махтэй Лагодны

***

Натоўп сьнуе з павуціны праўду.
Макдональдсапрывабныя рэклямы,
А дзе ж павук? – сядзіць на стрэсе
За чорным шклом, у Мэрсэдэсе.

А.Мітрэнга

***

У віднага дзеяча сын падрастаў,
І вось, ужо скончыўшы школу,
Заяву вышэй, ў інстытут ён падаў
І вырашыў выехаць з дому.
Ён быў самастойны. На карку сядзець
Зусім не хацелася сыну:
"Я ведаю, прыйдзецца шмат папацець,
Ды справы пачатай ня кіну.
Усяго дамагуся, даб'юся я сам,
Ня буду прасіць дапамогі,
Я лёзунг паставіў: ці пан, ці прапаў;
Ня здамся, пакуль хопіць змогі!"
А бацька ў парыве яго блаславіў,
Сказаў: "Будзь шчасьлівы, Валеры!"
Глядзі, каб сям'ю незнарок не забыў,
Ня страціў ты гонару, веры.
Сыночак мой родны! Параду прымі:
Мужчынам быць пастарайся,
Ня кідай ніколі нідзе барацьбы,
За шчасьце краіны змагайся!
І нават, калі ўжо прасьветаў няма,
Будзь дужы і мужны, трымайся!
Хай будзе вакол толькі ноч, толькі цьма –
Ты выйсьця шукай, не спыняйся!
Канечне, намнога прасьцей ціха жыць,
Спакойна глядзець на пакуты,
Да сьвету ўсяго абыякавым быць,
Ня бачыць, што ўсе мы ў путах.
І так ты, магчыма, даб'ешся ўсяго
І будзеш зь бязладзьдзем у згодзе,
Але не прыдбаеш тады ты таго,
Што славаю клічуць ў народзе.
Ня нейкай там славы крыві і ахвяр,
А славай сапраўднай – Героя,
Хоць шлях будзе цяжкі, калі ты змагар,
Народ будзе вечна з табою!"
А сын адказаў: "Спадзяваньні твае
Я спраўджу, зраблю сваю справу.
Клянуся! Ты толькі павер у мяне,
Вядома – жыцьцё не забава".
Як добра было б, калі б кожны пачуў
Падобныя словы ў юнацтве.
Тады б мы забылі і гора, і сум
І жылі б у шчасьці і брацтве!

Агата Нагорная

ЗАКЛІК ДА РОЗУМУ

Беларусы! Грамадзтва пільнае!
Адключыце экраны пыльныя!
Годзе слухаць лухту сіпатую,
Што ў няволі жыцьцё багатае,
Што народ вы цёмны і кволы,
І патрэбны вам "бацька" дзябёлы!
Беларусы! Вы ж маеце розум!
Цяжка бяз роздуму козам,
Сьвіньням, авечкам, каровам,
Хоць жывуць яны ў хляве новым.
Хіба ж людзі павінны залежаць
Ад таго, хто дае на ежу!
Хіба ж мы, беларусы, ня здольны
Добра жыць у краіне вольнай?
Не ў хляве ў "старэйшага брата" –
Нам патрэбна ўласная хата!
Трэба, людцы, свой розум слухаць,
А ня "бацькаву" пугу нюхаць.
Кожны мусіць з каленяў ўзьняцца,
Чалавекам Разумным звацца!

Сяргей Патаранскі

МАНАЛЁГ КАСЬЦЮШКІ

Пакуль мы спачываем бесклапотна,
рыхтуе грозны цар для нас пятлю.
Пакуль мы весялімся бестурботна,
сякеру точыць кат сваю.

І прыйдзе час – яго чакаць нядоўга,
апошні час для нашых дробных спраў...
Той першы з нас адправіцца да Бога,
хто болей за другіх адпачываў.

РЫЧАРД

Ты вывеў свой народ на сьцезі жорсткіх
войн,
жабрацтва, марадзёрства і падману.
За тое ў сатаны любімы ты герой
і прыхвасьцень Люцыфэра паганы.

Халоп, які ўскараскаўся на трон,
хлусьнёй сваёю апляваўшы Бога,
сваё сумленьне ты зьмяшаў з крывёй,
у пекла табе, выблядак, дарога.

ПЁТАР ВЯЛІКІ

Ты быў вялікі. Але для каго?
Народ, што стаўшы паліцаем сьвету,
ці веліч ён набыў? І для чаго
крывавую ўзьняў буру на Русі?
Якую цешыў мэту?

Спасобіў ты булатны востры меч
як быццам бы ў імя сваёй дзяржавы,
а на вагні гарэла праўда веч
дзеля садысцкай і ліхой забавы.

Дзеля якіх нямысьлімых пацех
ты гнаў рабоў зь Літвы і Беларусі?
Народаў ганьба, – твой халодны сьмех
ды кошт бязглуздых і пустых ілюзій.

Названы ты вялікім і сьвятым...
Няхай пра веліч тую мне раскажуць,
хто лёг касьцьмі пад сфінксам залатым,
тваёй сталіцы ладзячы пэйзажы.

Цяпер маўчыш, мядзяны гаспадзін
часоў жахлівай, цемрашальскай славы.
Чаго чакаеш, сьпеставаны сын
гісторыі, – ахвяры? Ці расправы?

Уладзімер Пашук

МАЯ СУЧАСНАЯ РАДЗІМА

Я вітаю цябе, белакрылая,
І табою заўжды ганарусь.
І ў галечы ты мне будзеш мілая
(І абрыдлая, і пастылая),
Буржуазная Беларусь!

Прэзыдэнта твайго я шаную,
Асуджаць яго я не бярусь:
Бач, як даў багацець ён буржую!
Мо, і нам дасі долю такую,
Буржуазная Беларусь?!

Беспрацоўе дае нам свабоду:
Не жыцьцё – самабраны абрус!
І ўсё лепей жывецца народу,
Бо населена менш год ад году
Буржуазная Беларусь!

Сяргей Прылуцкі

***

Нашы дзеці ня ўбачаць ніколі,
як зьнішчаецца іхняя мова,
не адчуюць сябе ў няволі,
шпацыруючы па дарогах!

Ня ўбачаць яны ніколі
крыві (той, што магла не праліцца),
жыць яны будуць толькі на волі
й аб краіне сваёй клапаціцца!

Пройдзе ўсё, нават помнікі катаў
на званы пераплавяць з ахвотай,
і ня будуць ляжаць у палатах
людзі, зьбітыя палкай гумовай.

Пройдзе ўсё, адбудуюцца хаты,
кінуць у сьметнік трасянскую мову
і ня будуць больш верыць нахабам,
зьневажаючым нашых герояў.

Будзе так! Толькі трэба сягоньня
не сядзець ў закутках і маліцца –
нам ніхто не паможа ніколі
акрамя нас саміх. Трэба біцца,

аб'яднаўшы ўсе свае сілы
супраць агрэсіўных імпэрый,
прымушаючых ў роднай краіне
госьцем быць і ў хлусьню сьлепа верыць.

Будзе так! Толькі трэба няспынна
працаваць, і штодзённа, плённа
даставаць з глыбокай краіны
пакаленьня няшчаснага сорам.

В.Псэўдонім

***

У Беларусі – чорная субота.
У Беларусі – чорная нядзеля.
У Беларусі – чорны панядзелак.
У Беларусі – чорная восень.
У Беларусі – чорная зіма.
У Беларусі – чорная вясна.
Хто цябе назваў Белай,
Айчына мая?
– Той, хто меў чорны гумар...

Браніслаў Пяткевіч

ЖОНЦЫ

Я жадаю з табой быць заўжды,
Цалаваць твае вусны і вочы,
Не сустрэўшы нягоды-нуды,
Па шчасьлівай дарозе пракрочыць.
Абдымаць твой прывабліві стан,
Асалодай жыцьця ўпівацца;
У ружовы, лагодны туман
Па нагодзе душой апускацца.
І так плыць на нябачных чаўнах
Сярод зорак у космасе сьвету;
Упрыгожываць кветкамі шлях,
І трымаць свайго лёсу камэту.
Я жадаю з табой быць заўжды,
Каб ствараць дабрабыту угодзьдзі,
Акіянскаю кропляй вады
Ажыўляць прад сабою стагодзьдзі.
У штодзённай аснове йсьці
Неадступна адзінай дарогай,
Каб у нашым сумесным жыцьці
Не кранала нас гора з трывогай.
Быць, і толькі з адзінай, табой,
Адчуваць цеплыню твайго цела,
Каб ня грымнуў заўчасна адбой,
І жыцьцё у нябыт не зьляцела.

Тацяна Сьнітко

УЦЯКАЦКАЕ-ДАРОЖНАЕ

Па халодным, прамерзлым
жалезным гасьцінцы
зноў на поўдзень ляціць
беларускі састаў...
Горад-здраднік!
Чаму мы сягоньня – чужынцы?
Я нібыта свая,
а ты родным ня стаў!..
Пакідаю табе найкаштоўныя кветкі,
Што прыбачацца ў сьне
за гарынскай мяжой.
Бел-ружовую ружу –
дзе лес ды палеткі.
І чырвоную ружу –
там, за белай сьцяной...
Беражы, калі ласка!
Прабач маё сэрца...
Біцца болем ці помсьціць
за ганьбу тваю?
Цемра ў вокнах мігціць.
Колы ўносяць пагрэцца
Беспрытульнай душой
ля чужога агню...

Тацяна Ульянычава

***

Сяджу ў сваёй хаце, як у турме,
І дрэнна і сумна адной тут мне.
Павінна праседзець я дома два тыдні,
Стагодзьдзямі цягнуцца гэтыя дні.
Сябры завіталі на колькі хвілін,
Паседзелі крыху, і зноў я адна,
Паслухала песьні я гурта "На-на",
А потым ізноў прыйшла цішыня.
Хутчэй бы самой завітаць да сяброў,
Пайсьці паблукаць у калысцы Сноў,
І выбрацца з гэтай хатняй турмы,
Дзе сустракаць я павінна была
Цемру адна.

Дзяніс Хвастоўскі

***

Усьнежаныя горкі ды пагоркі,
Прывабныя – па рэмень да штаноў.
То там, то тут – падміргваюць зоркі,
Але – іду да сельскіх устаноў.
І той жа дым ад комінаў уецца,
А я, хаця і значна пасталеў,
Напэўна, гэтак чую сваё сэрца,
Як ты – гадзіньнік на сваім стале.
Шыпі на сале, бітае яечка,
Народжанае сонейка ізноў!
Няхай дае распаленая печка
Яшчэ такіх жа дочак і сыноў.

Ганна Ціханава

***

Мяне высечы лепей з простай цагліны,
Каб схаваў у далонь, былі разам заўсёды,
Чым вялізны й халодны помнік з мармуру
Будзе недзе стаяць далёка-далёка...

Ірэна Янчанка

***

А ў Маёй Краіне
нібыта ўсё памерла:
ні кроку, ні дыханьня,
ані жывой душы.
І вецер не парушыць
спакою у паветры,
ня чутна нават гуку
у стомленай цішы.
Сьпяць гукі бы пад сьнегам
ды леташнія кветкі,
і колераў у прыродзе
існуе толькі два:
ня вельмі чысты белы
і вельмі брудны шэры.
Ад іхніх спалучэньняў
цяжэе галава.
І носіць 'шчэ паветра
пах колішняга лета,
але ляжыць навокал
хранічная зіма,
а белае бязладзьдзе
мне задае пытаньні,
адказаў на якія ня маю я й сама.
Нічога не рабіла
яшчэ здаецца сёньня,
а ўжо цяжкая стома
лягла на плечы мне.
Чытала дзесьці: дзіўна! –
зіма была чвэрць году.
Цяпер – усе тут скажуць –
стагодзьдзі не міне.
Бо Нашая Краіна
стамілася ад войнаў,
Забылася ў цяжкім
ды летаргічным сьне.
Хто-небудзь мо' калісьці
яе яшчэ пабудзіць
Ды што гэта я раптам?
Ўсе сьпяць – пара і мне...

Кніга-поштай

Каб замовіць патрэбную Вам кнігу, неабходна пазначаную суму плюс суму за перасылку (пазначаную ў дужках) праз пошту пералічыць на наступны рахунак:

БГФ "Наша Ніва" р/р 3015201930039 "Гарант" філія АКБ "Поіск" г. Менску, код 987.

Не забудзьцеся на паштовай квітанцыі ў сэктары "Для пісьмовага паведамленьня" пазначыць назву кнігі й Ваш дакладны паштовы адрас і, калі ёсьць, тэлефон.

Даведкі праз тэлефон у Менску (апроч выходных): 239-78-49, Віталь Супрановіч і Тацяна Чуйвід.

Зьвяртацца можна праз пошту: 220085 Менск, а/с 5, Віталь Супрановіч.

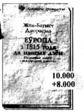

НАВІНКА !

Біблія. Кніга Роду. — Менск: Унія, 1997. — 78 с. ISBN 985-6370-02-7

Суполка "Унія" выдала адную з кніг Бібліі, а менавіта — Кнігу Роду, у перакладзе на беларускую мову знакамітага сьвятара айца Ўладзіслава Чарняўскага.

НАВІНКА !

Пітэр Бэрк. Рэнэсанс / Пераклад з ангельскай. — Менск: БГАКЦ, 1997. — 92 с. ISBN 985-6012-36-8

Аўтар гэтай кнігі, навуковец з Кэмбрыджскага ўнівэрсытэту, прымушае шмат у чым скарэктаваць агульнапрынятыя погляды на Рэнэсанс, як на чыста італьянскую зьяву, якую можна лёгка аддзяліць ад Сярэднявечча. П.Бэрк наадварот падкрэсьлівае захаваньне сярэднявечных традыцыяў.

НАВІНКА !

Игорь Кузнецов. Возвращение памяти. — Менск: Арты-Фэкс, 1997. — 278 с.

Кніга зьмяшчае артыкулы, прысьвечаныя тэме дзейнасьці карных органаў ОГПУ-НКВД на тэрыторыі Беларусі й Расеі ў 20-50-е гады. Кніга абвяргае адзін з стэрэатыпаў, які панаваў у грамадзкай сьвядомасьці — міт пра ўсеагульную пакорнасьць, якая суправаджала фармаваньне таталітарызму.

На склад БГФ "Наша Ніва" паступілі

Значкі: "Нашай Нівы" (6 відаў), "Крама" (2 віда), "Новае неба", NRM, "25 сакавіка" і інш. Кошт 15.000.

Плякаты: "Крама", NRM, "Новае неба". Кошт 10.000.

Заяўкі дасылайце на адрас: Менск, 220085, а/с 5. Даведкі праз тэл. 239-78-49, Віталь.

Беларускія музычныя навінкі:

Студыя "Wave" ПЦ "Беларускае Шоў" Наваполацак: Ален. Нармалёк.

Студыя "Ton records": 1) "Сябры" Гуляць дык гуляць; 2) "Небясьпечная Зона" Беларускі андэграўнд.

Студыя "Ковчег": Якаў Навуменка. Сіні Сон; CD Капэла хлопчыкаў

Студыя "Record":

1) "Блюз-рок у краіне буслоў": CHRIS MARTIN, ZINDAN, FLAT, FLAMMABLE, КРАМА, Янка Маркаў і Little Blues Band;

2) Vokzal "Our New Hero";

3) Sarcastic Green "Stupid Fools Must Die".

Студыя "Саціс": Эдуард Акулін "Мая Крывія".

Касэта-поштай

На складзе БГФ "Наша Ніва" ёсьць касэты (кошт 32.000 +7.000 БРБ):

1. Ален. Нармалёк 2 альбо Мафія (1996)
2. Вольга Акуліч.Трохкутнік
3. Вальжына Цярэшчанка (1991-1995)
4. Беларускія народныя казкі
5. Музычныя казкі (1996)
6. Бонда. Найлепшыя песьні
7. Данчык. Я ад вас далёка. Мы адной табе належым.
8. Данчык. Мы яшчэ сустрэнемся.
9. Новае неба. Дзеці чорнага гораду (1991)
10. Новае неба. Сон у трамваі (1994)
11. Новае неба. Go home (1995)
12. Новае неба. Мая краіна (1996)
13. Крама. Хворы на рок-н-рол (1993)
14. Крама. Гэй, там, налівай! (1994)
15. Крама. Камэндант (1995)
16. Крама. Лепшыя песьні (1993-1995)
17. Мроя. Найлепшыя песьні з праграмаў 1988-1990
18. NRM. LaLaLaLa (1995)
19. NRM. Одзірыдзідзіна (1996)

20-23. Беларуская музычная літаратура (т.1-4)

24-28. Залаты фонд Беларускага рок-н-ролу (т.1-5)

т.1. Бонда. Уліс. Рэй. Мясцовы час. Блізьняты (1986-1990)

т.2. Бонда. Уліс. Мроя. Крама. Новае неба. Мясцовы час. Тутэйшыя хлопцы (1990-1993)

т.3. Золотая середина. Отражение. Алексей Шедько & Доктор Моро. Гранит. Метро. Сузор'е. Зартипо (1986-1991)

т.4. Палац. Уліс. Крама. Новае неба. Мроя (1992-1994)

т.5. Зиндан. Why Not. Отражение. Инспектор. Тарнадо. Флэт (1992-1994)

29. Рок па вакацыях-96 (НРМ. Уліс. Флэт. Тарнада. Крама.Рублёвая зона. Новае неба. А.Шадзько і А.Юшын)
30. Будзьце аптымістамі, рабіце дзетак (Новае неба. Ляпис Трубецкой. НРМ. Палац, 1996)

31-33. Беларускі джаз

т.1. Рэнэсанс

т.2. Ігар Сафонаў

т.3. Яблычная гарбата. Пчаліны танец.

34. Беларуская гітарная музыка (1996)
35. Беларуская сымфанічная музыка (1996)
36. Яўген Паплаўскі. Творы (1996)

37-39. Лепшыя музычна-драматычныя творы радыёстанцыі "Беларуская маладзёжная"

т.1. Чалавек, якому хацелася ўсяго (памяці Ф.Мэркуры)

т.2. Лесьвіца ў нябёсы (фантазыя па матывах Лед Зэпэлін, Робэрта Планта і Рычарда Баха)

т.3. Танец поўні (прагулка са Стынгам)

40. Андрэй Мельнікаў. Успамін (1994-1995)
41. Андрэй Мельнікаў. Салам Саўкам (1993)
42. Андрэй Мельнікаў. Песьні выгнаньня (1991-1993)
43. Андрэй Мельнікаў. Камяні майго вогнішча (1994-1995)
44. Андрэй Мельнікаў. Да апошняга камісара (1995-1996)
45. Андрэй Мельнікаў. Гэта мы (1996)
46. Андрэй Мельнікаў. Шлях. 2 часткі (1996)
47. Уліс. Краіна доўгай белай хмары (1990)
48. Уліс. Чужаніца (1991)
49. Уліс. Танцы на даху (1993)
50. Уліс. Life-96
51. Уліс. Блуканьне (1996)
52. Мясцовы час. Наша ўскраіна (1991)
53. Віктар Шалкевіч. Смутны беларускі блюз (1996)
54. Палац (1995)
55. Песьні беларускіх бардаў (1992)
56. Рок супраць рэвалюцыяў (Новае неба. Зіндан. Уліс. Мроя.Крама, 1994)
57. Маладзёжныя хрысьціянскія сьпевы. Прыйдзі і праслаўляй (1996)
58. Ліцьвіны. Неба і зямля (1994)
59. Ліцьвіны. Пятае сакавіка (1996)
60. Зьміцер Бартосік. Да пабачэньня... (1996)
61. Уладзімер Клімовіч. Дзеці вятроў (1997)
62. Камэлот. У краіне талераў. (1995)
63. Ігар Палівода "Максім"(1997)
64. Неруш (1997)

кошт 27.000 + 7.000 БРБ:

65. Новае неба. Выбранае. Песьні з альбомаў 1990-1996 г.
66. Уліс. Ратуйце вашыя душы. Песьні з альбомаў 1996 г.
67. NRM. Made in NRM. Песьні з альбомаў 1995-1996 г.

Касэты можна замовіць праз пошту: 220085 Менск, а/с 5, Віталь Супрановіч.

Даведкі праз тэлефон у Менску (апроч выходных): 239-78-49, Віталь , Тацяна.

Новыя кнігі й часопісы, дасланыя ў рэдакцыю

Аляксееў Л. Гродна і помнікі Панямоньня. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 191 с.: іл. 1400 ас. ISBN 5-343-01410-0

Біблія. Кніга Роду / Пераклад айца Ўладзіслава Чарняўскага MIC. — Менск: Унія, 1997. ISBN 985-6370-02-7

Годнасьць: Выданьне Згуртаваньня Беларускай Шляхты. — Менск: "Годнасьць", 1996. — №1 (3). — 78 с. 200 ас.

Дзянісаў Ул. Касьцёл сьв. Сымона і сьв. Алены. — Менск, 1996. — 52 с.: іл. 8000 ас.

Казакова І. Міталягемы і магія ў беларускім абрадавым фальклёры. — Менск: "БОФФ", 1997. — 119 с. 300 ас. ISBN 985-430-003-X

Кантакты і дыялёгі: Інфармацыйна-аналітычны і культурны бюлетэнь. 1997, №3 (15) — Менск: МАБ, 1997. — 56 с.

Капыловіч І. Крумкач: Раман. — Менск: Мастацкая літатаратура, 1997. — 351 с. 1000 ас. ISBN 985-02-0004-9

Колас Я. Раніца ў нядзельку. Казкі жыцьця / Маст. П.Драчоў. — Менск: ТАА "Лазурак", 1997 — 288 с. 10500 ас. ISBN 985-6260-06-X

Марозаў Зьмітрок. Гэта праўда ці мана: Вершы, загадкі: Для малодшага школьнага ўзросту / Мастак М.Рыжы. — Менск: Юнацтва, 1997. — 63 с. 3000 ас. ISBN 5-7880-0995-2

Навуменка І. Дзяцінства. Падлетак. Юнацтва: Аповесьці: Для сярэд. і стар. шк. узросту / Мастак М.Рыжыкаў. — Менск: Юнацтва, 1997. — 528 с.: іл. 7000 ас. ISBN 985-05-0124-3

Сахута Я. Народнае мастацтва Беларусі. — Менск: БелЭн, 1997. — 287 с.: іл. 3000 ас. ISBN 985-11-0075-7

Сьмяшынкі: Анэкдоты: Для малод. шк. узросту / Уклад. А.Мімрык. — Менск: Полымя, 1996. — 110 с.: іл. 10000 ас. ISBN 985-07-0135-8

Шаблюк В. Сельскія паселішчы Верхняга Панямоньня: XVI-XVIII ст. / Пад рэд. Я.Зьвяругі. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 119 с.: іл. ISBN 5-343-01529-8

Кузнецов И. Возвращение памяти. — Менск: "АРТЫ-ФЭКС", 1997. -- 278 с.

Экономическая теория: Учебник / Н.Базылев, А.Бондарь, С.Гурко и др.: Под ред. Н.Базылева, С.Гурко. — Менск: ИП "Экоперспектива", 1997. — 368 с. 5000 ас.ISBN 985-6102-12-X

Анішчанка Я. Генэральнае межаваньне на Беларусі / Пад рэд. Л.Казлова. — Менск: Беларуская навука, 1996. — 166 с.: іл. 450 ас. ISBN 985-08-0016-X

Газэта "Наша Ніва" зьбірае запісы маладых гуртоў для ўдзелу ў фэсьце "Басовішча-97" і конкурсу "Рок-каранацыя". 220085 Менск, а/с 5. Супрановіч Віталь.

Масточак! З Днём Анёла цябе! Зычу посьпехаў, зьдзяйсьненьня ўсіх задум і шчырых сяброў – сапраўдных беларусаў. Авеначка.

Паважаныя бацькі! Думайце аб будучыні! Аддавайце дзетак у беларускамоўныя клясы і вучыце разам родную мову!

Ўвага! Маю на рэалізацыю кнігі: Н.Арсеньнева "Яшчэ адна вясна" (60.000), "Віцебскі сшытак" (40.000), "Круглы год" (26.000), Унія №1,2,3,4 (12.000) і інш. 220085 Менск, а/с 5. Тэл.: 49-08-88. Супрановіч Віталь.

24 сакавіка ў кінатэатры "Аўрора" адбудзецца другі канцэрт з цыклю "Рок-каранацыя-97". Выступаюць гурты "Крама" і "Новае Неба".

Маладзёвая Фракцыя БНФ запрашае моладзь, якая прагне дзеяньня і змаганьня за Беларусь, штовечар а 19 гадзіне на Варвашэні, 8.

Шукаем памяшканьне для правядзеньня дыскатэк. МФ БНФ Тэл.: 33-50-12.

Шукаю запісы старой "Мроі", "Бонды", "Магістрата", "Рэя", "Дзіды", "Белы сон", "Кардон" і інш. 220085 Менск, а/с 5. Тэл.: 49-08-88. Супрановіч Віталь.

Па пытаньнях набыцьця беларускіх запісаў тэлефануйце: у Маладэчна (8-273) 5-37-69, у Пухавічах (8-213) 44-3-57, у Менску (8-0172) 39-78-49.

Два хлопцы-беларусы пазнаёмяцца зь цікавымі беларускамі, калі слухаеце беларускі Rock, Death, а таксама Rave, калі вам ня больш за 18, дык тэлефануйце: 256-12-14. Сяргей.

Куплю том 2 Гісторыі Беларускага мастацтва і кнігі Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі (Гомельская, Берасьцейская вобл., Менск). Тэл.: 227-72-26 (з 17.00) Віктар.

"Champion" прапануе спартовы інвэнтар для двубояў. Тэл.: 2-102377.

Дапаможам
надрукаваць, памножыць
blянкі, візытоўкі, улёткі.

Танна — ад 160 рублёў за копію.
Хутка — 1000 асобнікаў за 10 хвілінаў.
На паперы і кардоне якое заўгодна шчыльнасьці.
Тэл.: (0172) 39-78-49

Набуду падручнік польскай мовы. Тэл.: 245-55-45. Ірына Каваленак.

Работа дома. Заробак 4 млн. руб. Кароткую анкету, купон б/а. капэрта з а/а. 22073 Менск, а/с 48 "Stals".

Прадаю калекцыю беларускіх значкоў (80 штук) за 100$. Тэ.: 54-55-30 спытаць Міколу.

Работа дома. Даход да 800$. Навык не патрабуецца. Ад вас капэрта з а/а і купон для аб'явы. г. Маладэчна-4, а/с 22. Лебедзь Ал. Ан.

Нацыянальна сьвядомая беларуска, 47 гадоў, сацыёляг шукае працу. Выдатна пішу і гавару па-беларуску. Адукацыя – БДУ, філязофія. Тэл.: 274-17-88.

Пафарбовачны агрэгат для столі, сьценаў і г.д. па ліц. "Вагнеэр" (Швайц.) прадаю, 380 V, зіл. Тэл.: 236-58-89. Сяргей.

Разьблёныя воклады люстэркаў, гадзіньнікаў, кійкі, шахматы, пано, дзьверы, мэблю прапаную. Тэл.: 236-58-89 разьбяр Сяргей.

Работа дома, укладаньне каталягаў, 6$ у дзень. Капэрта з а/а+купон б/а. 220073, Менск, а/с 26.

Куплю накрыўку закатачную. Тэл.: 253-92-26.

Паслугі ксэракапіяваньня, выгадна, апэратыўна. Тэл.: 253-92-26.

Патрэбны муж. шыньён. 230005, Гародня-5, а/с 232.

Куплю: 1,2 тамы энцыкляпэдыі гісторыі Беларусі, "Пана Тадэвуша" у беларускім перакладзе. Тэл.: 231-70-85, 234-97-08 Алесь.

Прывітаньне ўсім прыхільнікам гуртоў "PINK FLOYD" і "DEPECHE MODE". Ігар Русакоў, г. Мар'іна Горка Тэл.: 45-9-27.

Малады хлопец (25 год) шукае сябра для сяброўства і большага. Фота пажадана. 220100 Менск а/с 69.

Згублены дыплём №505631, атрыманы 27.01.66 г. Менск-53, вул. Слуцкай 15. Малашонак Г. Тэл.: 33-65-88, 50-56-31.

Прадаю Беларускія кнігі (па гісторыі, мастацтву і архітэктуры, перакладную і мастацкую літаратуру, інш.). Тэл.: 227-72-26 (з 17.00) Віктар.

Фартэпіяна, сальфэджыо: індывідуальныя ўрокі. Тэл.: 221-24-81.

Прывабны мужчына 40/178 пазнаёміцца з прыгожай спадарычнай ці спадарыняй да 35 г. Магчымы шлюб. 220090 Менск, а/с 389.

Кінатэатар "Зьмена"

24.04 18.00 дакумэнтальныя стужкі "Адлучэньне", "Смутак", "Чарнобыльскі попел". Сустрэча з народным мастаком Гаўрылам Вашчанкам і кінарэжысэрам Сяргеем Лук'янчыкавым.

25.04 14.00 кінастудыя "Летапіс" прадстаўляе фільм "Пранясі, Божа, хмару". Сустрэча з кінарэжысэрам Алегам Шкляроўскім

22,23,26.04 14.00 фільм рэжысэра Ўладзімера Дашука "Пэйзаж пасьля бітвы".

25.04 10.00 фільм кінарэжысэра Турава "Чорны бусел".

Мяняю двухпакаёвую кватэру ў Дзяржынску на двух- ці трохпакаёвую ў Фаніпале. Тэл.(8-216) 54-893,53-373.

Нідэрляндзкая, ангельская мовы: прыватныя заняткі й пераклады. Шукаю працу за мяжой. Тэл.: 236-70-95 (з 18 да 21) для Паўла

Прадаю беларускія кнігі (гісторыя, мастацтва і архітэктура, перакладная і мастацкая літаратура, інш.). Тэл.: 227-72-26 (з 17.00), Віктар

Куплю том 2 Гісторыі беларускага мастацтва і кнігі Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі (Гомельская, Берасьцейская вобл., Менск). Тэл.: 227-72-26 (з 17.00), Віктар

Куплю п/э пакункавыя пакеты. Тэл.: 253-92-26

Даведкі

Дзе пахаваныя?

Паважаная Наша Ніва!

Ці маглі б вы адказаць дакладна, дзе пахаваныя нашыя славутыя дзеячы?

Іваноў Уладзіслаў, Менск

Асобы, прадстаўленыя ў даведцы, падабраныя адпаведна запытам чытачоў.

Міхал Клеафас Агінскі - пахаваны ў Флярэнцыі ў саборы Санта-Марыя дэль Ф'ёрэ (Італія).

Алесь Адамовіч - пахаваны ў в. Глуша Бабруйскага р-ну Магілеўскае вобл.

Алаіза Ажэшка (Паўлоўская) - пахаваная ў Горадні на каталіцкіх могілках па вул. Антонава

Францішак Аляхновіч - пахаваны ў Вільні на могілках Роса.

Францішак Багушэвіч - пахаваны ў Жупранах Ашмянскага р-ну.

Ігнат Буйніцкі - пахаваны ў в. Празарокі Глыбоцкага р-ну, Віцебскае вобл.

Канстанцыя Буйло - пахаваная ў в. Вішнева Валожынскага р-ну.

Зьмітрок Бядуля (Самуіл Плаўнік) - пахаваны на могілках г.Уральску (Казахстан).

Зоська Верас (Сівіцкая Людвіка) - пахаваная ў Вільні на могілках Панярай.

Лявон Вітан-Дубейкаўскі (Дубяйкоўскі) - пахаваны ў Вільні на могілках Роса.

Цішка Гартны (Зьміцер Жылуновіч) - пахаваны на ўскраіне Пячэрскага парку ў Магілеве.

Алесь Гарун (Аляксандар Прушынскі) - пахаваны ў Кракаве, на Ракавіцкіх могілках (Польшча).

Максім Гарэцкі - пахаваны ў г. п. Важ-Эль Рэспубліка Комі (Расея).

Ларыса Геніюш - пахаваная ў г. п. Зэльва Гарадзенскае вобл.

Язэп Драздовіч - пахаваны на могілках паміж в. Ліпляны і Малыя Давыдкі Глыбоцкага р-на.

Вінцэнт Дунін-Марцінкевіч - пахаваны на могілках у Тупальшчыне (недалёка ад фальварака Люцінка Мінскага павету, цяпер в. Малая Люцінка Валожынскага р-ну Менскае вобл.).

Уладзімер Жылка - пахаваны на гарадзкіх могілках г. Уржум Кіраўскай вобл. (Расея).

Алаіза Пашкевіч (Цётка) - пахаваная ў фальварку Стары Двор Лідзкага павету Віленскае губэрніі, цяпер Шчучынскі раён Гарадзенскае вобласьці.

Ефрасіньня (Еўфрасіньня) **Полацкая** - пахаваная ў Ерузалеме, перахаваная ў Полацку ў Царкве Сьв. Еўфрасіньні.

Янка Станкевіч - пахаваны ў Саўт-Рывэры, штат Нью-Джэрзі (ЗША).

Паўлюк Трус - пахаваны на вайсковых могілках у Менску.

Аляксандар Уласаў - паводле розных зьвестак: пахаваны на могілках станцыі Марыінск Навасібірскай, цяпер Кемераўскай вобласьці (Расея); у г. Арол (Расея); у Курапатах пад Менскам.

Ян Чачот - пахаваны ў в. Ротніца ў Літве.

Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі) - пахаваны ў Вільні на могілках Роса.

26 красавіка - у кнізе рэкордаў Гінэса.

У кнігу Гінэса ўвайшлі многія краіны за выключныя дасягненьні сваіх прадстаўнікоў у розных галінах навукі і культуры. Па сусьветнавядомых шэдэўрах мы памятаем тую ці іншую краіну. Цікава, а чым прадстаўленая (калі наагул прадстаўленая) ў кнізе Гінэса Беларусь?"

Ігар Жук, г. Ворша.

Сапраўды, у "Кнізе рэкордаў Гінэса" Беларусь прадстаўленая трыма адметнымі фактамі: найбольшымі ў сьвеце балотам, магілай і экалягічнай катастрофай.

Нашая краіна фігуруе ў разьдзеле **"Рэльеф і маштабы"**: "Найбольшае балота ў сьвеце знаходзіцца ў Беларусі ў Палескай нізіне ў басэйне ракі Прыпяць, прытоку Дняпра. Падлічана, што яно займае плошчу 46 950 км²".

У разьдзеле **злачынстваў** знаходзім: "Самае масавае выяўленае пахаваньне, у якім спачываюць парэшткі 30 000 ахвяраў рэпрэсіяў, расстраляных спэцкамандамі НКВД да 1941 г., знаходзіцца ва ўрочышчы Курапаты пад Менскам".

У разьдзеле **"Пагроза навакольнаму асяродзьдзю"** пададзеная інфармацыя пра глябальную экалягічную катастрофу: "26 красавіка 1986 году ў 1 гадзіну 23 хвіліны 58 сэкундаў на 4-ым блёку Чарнобыльскай атамнай электрастанцыі выбухнуў атамны рэактар. Гэтая аварыя мае найцяжэйшыя наступствы для навакольнага асяродзьдзя і генафонду ўсёй плянэты.

• Максымальная маса некантраляваных радыеактыўных рэчываў. 170 т + 1500 т.

Пад час выбуху рэактар выкінуў у атмасфэру 50 т выпаранага ядзернага паліва (радыенукліды ёду-131, плютону-239, нэптуну-139, цэзю-137, стронцу-90 і інш.). 70 т ядзернага паліва і 700 т радыеактыўнага рэактарнага графіту было расьсеяна ў раёне аварыйнага энэргаблёку. 50 т ядзернага паліва і 800 т рэактарнага графіту засталіся выгараць у шахце рэактару. (Маса радыеактыўных рэчываў, што ўтварыліся ў выніку выбуху атамнай бомбы, скінутай на Хірасіму, склала 4,5 т.).

• Максымальны ровень радыяцыі.

Рэактар выпраменьваў з магутнасьцю каля 30.000 рэнтгенаў за гадзіну. Паліва і графіт выпраменьвалі з магутнасьцю да 20.000 рэнтгенаў за гадзіну. Ровень радыеактыўнасьці ў раёне 4-га блёку Чарнобыльскай АЭС вагаецца ад 1.000 да 15.000 рэнтгенаў у гадзіну.

• Найбольшая колькасьць ахвяраў. 75.000 чалавек.

Паводле афіцыйных паведамленьняў, пад час выбуху рэактару загінулі два апэратары 4-га блёку, ад вострай прамянёвай хваробы, набытай у першыя гадзіны ліквідацыі наступстваў аварыі, загінулі 29 чалавек. Паводле ацэнак савецкіх спэцыялістаў (1987 г.), магчымая колькасьць ахвяраў, якія загінуць ад хваробаў, выкліканых радыяцыяй, вагаецца ад 200 да 600 чалавек. Паводле ацэнак амэрыканскіх спэцыялістаў, на тэрыторыі былога СССР да 2026 г. ў выніку радыеактыўнага заражэньня асяродзьдзя пражываньня памруць каля 75 000 чалавек. Праз 3,5 гады пасьля катастрофы на Чарнобыльскай АЭС, памерлі ня меней за 250 чалавек, якія ўдзельнічалі ў найбольш небясьпечных работах па ліквідацыі наступстваў аварыі.

• Найбольшая колькасьць людзей на забрудненых тэрыторыях.

На забрудненых тэрыторыях Беларусі, Украіны і Расеі цяпер жыве больш за 5.000.000 чалавек. Апрача таго, у ліквідацыі наступстваў Чарнобыльскай катастрофы ўдзельнічала звыш за 600.000 чалавек.

• Максымальны ровень радыеактыўнага забрудненьня ў населеных раёнах.

Агульная плошча з роўнем забрудненьня, вышэйшым за дапушчальныя дозы (больш за 40 кюры на 1 кв²), складае больш як 10.000 км². На гэтай тэрыторыі знаходзіцца 640 населеных пунктаў, дзе жыве больш за 230.000 чалавек.

• Найбольшыя страты.

На ліквідацыю наступстваў аварыі ў 1986-1987 г. было выдаткавана каля 8.000.000.000 рублёў (на 1987 г.). Паводле ацэнак экспэртаў, да канца бягучага стагодзьдзя беспасярэднія і ўскосныя страты ад Чарнобыльскай катастрофы перавысяць 200.000.000.000 рублёў (на 1991г)..."

Здымак Паўла Жука.

Шаноўныя чытачы! Дасылайце свае адказы пасьля апошняга пытаньня й будзьце ўважлівыя...

КУПОН Бясплатнай прыватнай абвесткі

Тэкст:

Імя і прозьвішча. Адрас, тэлефон

Запоўніце гэты купон, і мы надрукуем Вашу абвестку (ня больш за 15 словаў) бясплатна.

220123, Менск, а/с 71

Базавыя шапікі "НН" у Менску

(працуюць безь перапынку на абед і ў выходныя дні)

раён па "Белдруку"	№ шапіка	адрас
Ленінскі	№11	пр. Ф.Скарыны, 10 (каля Паштамту)
	№110	вул. Пуліхава, 3 (каля гастраному)
Цэнтральны	№1	пр. Ф.Скарыны, 38 (крама "Хлеб", мэтро "Пл. Перамогі")
	№109	вул. Заслаўская, 9 (каля гастраному "Заслаўе")
Кастрычніцкі	№41	вул. Маскоўская, 20 (каля ДБ, мэтро "Ін-т культуры")
	№303	АС "Дружная"
Маскоўскі	№255	пр. газэты "Праўда", 14а
	№289	пр. Любімава, 26-1
Фрунзенскі	№14	вул. Арлоўская – Фінская запраўка
	крама №21	станцыя мэтро "Пушкінская"
Савецкі	№133	вул. В.Харужай, 6 (каля прыпынку "Камар.рынак")
	№225	вул. Кальцова, 48
Першамайскі	№162	пр. Ф.Скарыны, 89
	№164	пр. Скарыны – мэтро "Парк Чалюскінцаў"
Заводзкі	№200	пр. Партызанскі, 36
	№254	вул. Сурганава, 17
Партызанскі	№214	пр. Ракасоўскага, 119 (насупраць кіно "Салют")
	крама №2	пр. Ф.Скарыны, 44 (каля крамы "Оптыка")

Увага! У кнігарні "Сьветач" (пр-т Машэрава, 11) можна набыць "Нашу Ніву" па самых нізкіх у Менску коштах.
У дзень выхаду газэты (панядзелак) у краме "Сьветач" "Нашу Ніву" можна набыць з 13.00.

Сяржук Сокалаў

ВАЛАСЫ

1

Мае валасы — пастаянная тэма,
У межах: ад стрыжкі да сплёткі касы,
І я апантана складаю паэму
У Вашую славу, мае валасы.

Быў 71-шы, ці — 73-ці,
Прынамсі — нялёгка з усіх палюсоў,
Калі найвялікшай праблемай у сьвеце
Паўстала праблема маіх валасоў.

— Ты думаеш стрычся? — спыталіся ў школе.
— Патлаты! — сусед прысабачыў на цьвік.
— Вляние запада! — чуйна настволіў
Іржавую стрэльбу стары бальшавік.

— Зарос дзікабразам, — сказала пздрада.
— Как чучыла ходзіш! — рукамі затрос
Народ навакольны, які ад парадаў
Ужо пераходзіў да яўных пагроз.

Кляліся, каб сэнс валасатасьці зганіць,
То — выстрычы крыж, як забудуся сном,
То — гвалтам злавіць, абсмаліць, абалваніць...
Ды хто ж тады з нас выглядаў балваном?!

Ну, я разумею лысатых і лысых —
Зайздросна ўсёж-такі, маючы плех,
Глядзець на таго, у каго чэрап ня высах,
І волас на месцы, і розум ня зьбег.

А стрыжаным што за патрэба, скажыце,
Чапляцца да доўгіх маіх валасоў.
Сядзелі б сабе перапёлкамі ў жыце,
Ня сунулі б там, дзе ня просяць, насоў.

Дык не... Хіба ж можна ня лезьці, ня радзіць,
Ня быць усяведам паўсюль і заўжды
І грэблівасьць песьціць у кожным паглядзе
І лапаць за струны, і пляжыць лады.

Ды марна. Я вольны. Я ўвесь незалежны,
Мне подых староньняе думкі чужы.
Я — вецер у полі. Я — вогнік начлежны.
Павінны у нечым — хапай і вяжы.

А там, дзе нявінны — пакінь у спакої,
Адкінь пустазельле, прымі каласы.
І б'еццa паэма, як пульс, пад рукою,
У вашую славу, мае валасы!

2

Спаскудзіўшы школу нялюдзкім учосам
І збой пэдагогаў піхнуўшы ў затор,
Я выйшаў нячэсаны й даўгавалосы
З культурнай кватэры ў разбэшчаны двор.

Блатныя мяне як свайго прытулілі,
Бутэлька па коле пайшла пад занюх,
Ды дружбы шукаць у бутэлечным рыле
Было западло — не любілі сінюх.

Вось высадзіць вокны мярзотнай кабеце,
Ці матныя песьні гарлаць па начох
Было найляпейшаю доляй у сьвеце,
Было найжывейшым вагнём у вачох.

А што за прыемнасьці — танчыць да млосьці,
Ці выйсьці на бойку з суседнім дваром,
Ці ноч пераспаць на жахлівым пагосьце,
Дзе, ведама ж, здані і духі суздром.

Чыноўных кабет і дзядзькоў "галашэньні":
— Злавіць!
    — Прычасаць!
        — Падстрыгчы!
            — Пераксьціць!
Цягнулі грабеньчыкі з нашых кішэняў,
Часацца?
    Крый Бог! —
        Дымавуху пусьціць!

І ў гэтым смуродным, задушлівым дыме,
Дзе кашаль маральнікам драў галасы,
Мы — зьлыдні й шаленцы — хадзілі сьвятымі,
Бо годна насілі свае валасы.

Яны з-за плячэй выглядалі як скрыдлы,
І мы станавіліся рацамі ўраз,
Абы толькі шлях заступала нам быдла
З наборам пустых антыпатлавых фраз.

Абшар антыпатый апатыі зглытваў
— У рожкі?
    — У рожкі!
        Ды ў рожкі — ня ў нос!
І ўжо ідзётлягі нылі "малітвы",
Узьняўшы на шчыт пралетарскі ўчос.

Сёй-той перадумаў, разважыў-узважыў,
Падстрыгся ў "эліту", ідзі — дагані...
Ён мерыўся ў людзі, ён не эпатажыў,
Я меўся згарэць, ды пагасьлі агні.

3

— Пайдзёш служыць, — сказаў мне тата, —
І паумнееш... Дзень ня днеў,
Калі мяне стрыглі заўзята,
Відаць, каб я паразумнеў.

Гула машынка каля вуха,
Вяла "пад нуль" — "веліт устав".
Стрыжы да чэрапу, псяюха,
Каб з крэсла геніем устаў.

Чарга злавала за плячыма,
Пакуль спадаў на дол "дзірван"
І — немагчымае? — магчыма...
Прынамсі — з выгляду — балван!

Зьвінелі згруджаныя шклянкі
Дзеля бугрыстага чала,
А "Разьвітальная славянкі"
Як са "Сьлівянкаю" была!

І вось ідзем калёнай роўных,
Ці ты разумны, ці дурны...
А валасы... ну — безумоўна —
На волю цягнуцца яны!

Ды пільна сочаць зампаліты
І КГБ вядзе кантроль.
Куды бясьпечней быць забітым,
Згубіць штандар, забыць пароль,

Чым валасінку на каўнерык
Альбо на вуха адпусьціць.
Адразу зьявіцца халерык
І з ходу бэсьціць, пляжыць, ксьціць,

Бо ўсе праймаюцца ўчосам:
Сяржант, палкоўнік, генэрал
І нат салагі гледзяць скоса,
Маўляў: — Ну ты, чувак, задрал!

Але "чувак" рабіў па-свойму,
Таму і чуў і ведаў пляц
Машынкі чорную абойму
І ля вушэй нажнічны клац.

Стрыглі прылюдна! прынародна!
Маўляў, каб сорамна было,
Але празь месяц патлы годна
Хавалі голае чало.

Мой капітан — мужык з мандатам
Жыць на вайне, як на вайне —
Сказаў: "Ты можаш быць салдатам,
Ці чалавекам для мяне..."

Тады ж, ня стаўшы на калені,
Не дараўнаўшыся віжу,
Я зь ім пайшоў на пагадненьне,
А вось якое — не скажу...

Здабытак: пёр на дзембель пехам
Праз плот, мінуўшы КПП-ы
І зьверху меў, заместа плеху
Пачатак будучай капы.

4

Брыгадным мэтадам сагрэты,
Я йшоў, нібы праз лябірынт,
Праз вас, мае ўнівэрсытэты —
Сьлясарны стол, зубіла, шплінт.

Дурнота брала за жывое,
Пакуль аднойчы тэт-на-тэт
Мы не сустрэліся ў двубоі
З табой БД ўнівэрсытэт.

А там на "кафедре военной"
Пайшоў чарговы "шмон і чос":
Грамадзкай зонай эрагеннай
Ізноўку стаўся мой учос.

І ўся мінулая дурнота
Здалася цацачнай гульнёй
Перад чарговым кутым ботам,
Перад чарговай балбатнёй.

Я ўжо служыў! І да спачыну
Я не забуду абцугоў
І вашай гнюснай дзедаўшчыны,
І вашых маршаў і сьцягоў!

Я прысягаў жыцьцём на стала,
Як прыйдуць збройныя часы.
Але жыцьця дзяржаве мала!
Дзяржаве трэба валасы!

І зноўку стрыжаны каротка
Пад бокс? Пад мопс? Пад іншы пад?
Але зьявілася бародка,
Як кампэнсацыя за ўпад...

5

Мінуліся тыя гады... Незваротна...?
На Полацак зь Менску круцію я стырно,
І стомна, і сумна было, і дрымотна,
І восень самотна глядзела ў вакно.

Каб даць адлачыць і сабе, і матору,
Каб смагу і мляўкасьць узяць за грудкі,
Я зьехаў на пляц "партызанскага бору"
І ў шапік свае скіраваў ступакі.

Ля шапіку сталага веку кабета,
Якая апошняй стаяла ў чарзе,
Ледзь толькі ўгледзела патлы паэта,
Адразу забегала як па лязе.

— А, Божачкі, гляньце! — Ня можна дазнацца
—
І гадка спытацца, ці малец ці — не!
— Як хочаш дазнацца, вазьмі і памацай, —
Міжволі сарвалася фраза ў мяне.

Кабета прыцыхла пад посьмех прысутных.
Памацала ў кесцы "нажыт на пражыт"
Паправіла хустку і роздум пакутны
Зьвязала ў кароткае ціхае:
                — Жыд?

Я глянуў на пасмы, якія — ня пэйсы,
Хаця і спадалі на скроні праз лоб,
Зірнуў на суседнія пысы і фэйсы
І ўпэўнена вымавіў цьвёрдае:
                — Поп!

Кабета сумелася. Думак разброды
На зморшчаны твар сіганулі з глуздоў:
— Калі ты сьвяшчэньнік, чаму ж безбароды?
Ці вылупіў нехта, ці — мала гадоў?

— Дачушка, — сказалася зь лёгкім дакорам, —
Ня месца пра гэта сярод грамады.
Вось прыйдзеш у храм і тады пагаворым,
Якія гады і наконт барады.

Эпілёг

Стагодзьдзе ляцела ў дзявяты дзясятак,
Зьнікалі ў нябыт гадавыя слупы.
Павырасьлі сьвіньні з былых парасятак
І новым малым завязалі пупы.

Краіна ірвалася ўвысь зь непрасьвеццья,
І верылі людзі у волю тады,
Калі найвялікшай праблемай у сьвеце
Паўстала праблема маёй барады...

Пасьляэпілёг

На тым бы і скончыць абраную тэму,
І сьмерду ня крыўдна, і сьмех каралю,
Ды бачу эстэтыку, бачу сыстэму,
І сумна вітраж з ашкялёпкаў раблю.

Учос мой даўно не цікавіць нікога,
А людзі ўсё тыя ж і мроіцца мне,
Што дзесь абарвалася наша дарога,
Прапала і зьнікла, як сьцежка ў багне.

Стаім перад тваньню — зусім яшчэ дзеці,
Ні грэблі, ні броду ня маем а-ні...,
Сябе прасьвятляем сваім беспрасьвецьцем
І блытаем чорныя зь белымі дні.

Ды хто ж пажадае сабе як найгорай?
З надзеяй у сэрцы і з гучным гура!
Змарнелыя людзі павылезлі з нораў —
Народ абірае сабе вадара!

Вадар — панацэя! Фанфары грымелі!
І цьвердзіў адказна жыцьцёвы багаж,
Што лысага — нельга, бо досыць намелі
І нельга патлатага — "тожа ня наш".

Крытэрый — ня надта, але зразумелы —
Ідзі і глядзі, хто зь якой галавой,
А што ў галаве? — зазірні, калі сьмелы...
І вось не патлаты, ня лысы і — свой!

Знаёмы з дрыгвою, алёсам і багнай,
Ён рос у балоце. Ён ведае брод!
За ім, за абраным, аддана і прагна
Пакрочыў у твань непамысны народ...

1994 — 18 лютага 1997 г.
Нью-Ёрк — Прага

Джані Радары

КРЫШТАЛЁВЫ ДЖАКОМА

Аднойчы ў адным далёкім горадзе на сьвет нарадзіўся празрысты хлопчык. Праз ягонае цела можна было глядзець, як праз паветра або ваду. Ён быў з плоці і касьцей і толькі здаваўся шкляным. Калі ён падаў, то не разьбіваўся на аскепкі. А самае горшае — атрымліваў празрысты гузак на ілбе.

Можна было бачыць, як б'ецца ягонае сэрца, і мітусяцца, як каляровыя рыбкі, ягоныя думкі ў галаве.

Аднойчы памылкова хлопчык схлусіў, і адразу ўсе ўбачылі нешта накшталт вогненнага шарыка на ягоным твары. Ён сказаў праўду, і вогненны шарык растаў. Больш ніколі ў жыцьці ён ня хлусіў.

Другі раз адзін сябра даверыў яму свой сакрэт. І хутка ўсе ўбачылі, як чорны шарык беспакойна круціцца ў ягоных грудзях. Сакрэт стаў вядомы кожнаму.

Хлопчык рос, стаў юнаком, потым дарослым, і кожны мог прачытаць ягоныя думкі і адгадаць ягоныя адказы на любое пытаньне раней, чым ён адкрые рот.

Ён зваўся Джакома, але людзі называлі яго "Крышталёвы Джакома" і любілі за ягоную шчырасьць. Побач зь ім усе станавіліся лагаднейшымі.

На жаль, да ўлады ў краіне прыйшоў жорсткі дыктатар, і для народу пачаўся час уціску, несправядлівасьці і бядоты. Хто асьмельваўся пратэставаць, той бясьсьледна зьнікаў. Хто паўставаў, таго расстрэльвалі. Беднякоў перасьледавалі і абражалі як хацелі.

Людзі маўчалі і зносілі ўсё, баючыся помсты.

Але Джакома ня мог маўчаць. Нават, калі ён і не адкрываў рота, ягоныя думкі гаварылі за яго. Ён быў празрысты, і ўсе чыталі на ягоным твары думкі пагарды і асуджэньня несправядлівага і злога тырана. Потым употай людзі паўтаралі думкі Джакома і набывалі надзею.

Тыран аддаў загад арыштаваць крышталёвага Джакома і кінуць у самую змрочную турму. Але адбылося нешта неверагоднае. Сьцены камэры, дзе сядзеў Джакома, сталі празрыстымі, а потым муры турмы, а ўрэшце і навакольныя сьцены. Людзі, што праходзілі каля турмы, бачылі Джакома на турэмнай лаве, нібыта сама турма стала крышталёвай. І яны, як раней, чыталі ягоныя думкі. Уначы вакол турмы разьлівалася яркае сьвятло, і тыран у сваім палацы загадаў спусьціць усе заслоны, каб ня бачыць яго. Але ўсё роўна ня мог заснуць. Крышталёвы Джакома ў кайданах быў мацнейшым за яго, бо праўда мацнейшая за ўсё, ярчэйшая за дзень, дужэйшая за ўраган.

УЦЁКІ ПУЛЬЧЫНЭЛЫ

Пульчынэла была самай неспакойнай марыянэткай у старым лялькавым тэатры. Яна заўсёды крыўдзілася: то хацела пад час рэпэтыцыі пайсьці на шпацыр, то хацела іграць драматычную ролю, а не камічную, якую прызначыў ёй лялечнік.

— Ня сёньня дык заўтра, — прызнавалася яна Арлекіну, — я абрэжу свае нітачкі. Гэтак яна і зрабіла, толькі гэта было ня ўдзень. Уначы ёй ўдалося знайсьці нажніцы, забытыя лялечнікам. Яна абрэзала адну за адной нітачкі, што былі прывязаныя да яе галавы, рук і ног, і запрапанавала Арлекіну:

— Пайшлі са мной.

Але Арлекін баяўся разьвітацца з Калямбінай. А Пульчынэла ня думала браць з сабой гэтую крыўляку, якая столькі разоў пры ўсіх пакеплівала зь яе.

— Зьбягу сама, — вырашыла яна. Сьмела саскочыла на зямлю і — ногі ў рукі.

"Як цудоўна, — думала яна на бягу, — што ніхто ня тузае мяне гэтымі праклятымі нітачкамі. Як цудоўна крочыць менавіта там, дзе хочаш сама".

Сьвет быў для самотнай марыянэткі вялікім і страшным. Асабліва ўначы, жорсткія каты былі гатовыя кінуцца на кожны рухомы цень, перабылытаўшы яго з мышай. Пульчынэла здолела пераканаць катоў, што яны маюць справу з сапраўднай актрысай. Але на ўсяляікі выпадак яна схавалася ў сад, прытулілася да плоту і заснула.

На сьвітанку яна прачнулася і захацела есьці. Але навокал былі відаць толькі гвазьдзікі, тульпаны, львіныя сэрцы і гартэнзыі.

— Пацерпім, — сказала сабе Пульчынэла і, сарваўшы гвазьдзік, пачала недаверліва жаваць пялёсткі. Гэта было ня тое самае, што есьці добра прасмажаны біфштэкс або філе з акуня: у кветках шмат водару і мала смаку. Але для Пульчынэлы гэта быў прысмак свабоды, і наступны пялёстак ёй смакаваў, як самая смачная ежа. Яна вырашыла назаўсёды застацца ў гэтым садзе. Так і зрабіла. Спала пад высокай магноліяй, чыё лісьце не баялася ні дажджу, ні градабою. Жывілася кветкамі: сёньня зьесьць гвазьдзік, заўтра ружу. Пульчынэла сьніла горы спагецi і даліны з сыру, але яна не здавалася. Яна зусім высахла, але стала такой духмянай, што час ад часу пчолы сядалі на яе, каб узяць нэктар. Але яны адляталі расчараваныя, паспрабаваўшы безвынікова ўсадзіць свой хабаток у яе драўляную галаву.

Надышла зіма, абляцелі кветкі, і сад чакаў першага сьнегу. Бедная марыянэтка ня мела што есьці. Не было гаворкі, каб ісьці далей: яе слабыя драўляныя ногі не дайшлі б далёка.

"Пацерпім, — сказала сабе Пульчынэла, — буду паміраць тут. Тут ня самае горшае месца, каб паміраць. Галоўнае, што я памру вольнай. Больш ніхто ня будзе тузаць за нітачку маю галаву, каб прымусіць мяне гаварыць так або не".

Першы сьнег накрыў яе мяккай белай коўдрай.

Увесну акурат у гэтым месцы вырас гвазьдзік.

Пад зямлёй спакойная і шчасьлівая Пульчынэла думала: "Трэба ж, над маёй галавой вырасла кветка. Можа хтосьці будзе шчасьлівейшы за мяне?"

Але яна не памерла, бо драўляныя марыянэткі не паміраюць. Яна і цяпер там, і ніхто пра гэта ня ведае. Калі вы яе знойдзеце, то не чапляйце ёй нітачку да галавы. Каралі і каралевы лялечнага тэатру спакойна жывуць з гэтай нітачкай, а нашая марыянэтка яе цярпець ня можа.

Пераклаў з італьянскай

Валеры Буйвал

Джані Радары (1920-1980), італьянскі пісьменьнік, аўтар "Прыгодаў Чыпаліна", "Казак па тэлефоне" ды іншых казак. Пераклады ягоных твораў паводле накладу і колькасьці моваў займаюць першае месца ў сьвеце. Пераклад зроблены з: Gianni Rodari. Giacomo di cristallo; La fuga di Pulcinella. — Favole al telefono. Torino, 1990.

Марыя Роўда

КЛІНІЧНЫ ВЫПАДАК

Апавяданьне

У мяне другі год "Сітраен-Качка". Чорны, зь белымі сядзеньнямі. Я прыяжджаю на ім да Дому настаўнікаў і вучуся любіць народ. Бязглуздая задума, але ўсё ж штовечар я стаўляю машыну за скрыняй для сьмецьця і сачу, як вы боўтаецеся ў піўным сьвятле трамваяў. Так, проста назіраю, як вы хістаецеся і чамкаеце ратамі, як выгінаецеся і спакушаеце шыбы, як сьціскаеце поручы і цягнеце рукі да нябачных багоў, але яны глядзяць вам якраз у вочы.

А я прыяжджаю да вас у даўгой бурштынавай сукенцы і чышчу яблык. Цені дрэваў разбэшчана шнараць па сьценах. Старое завэдзганае неба сядае на дах майго аўта, і сіні пачок "Галуаз" прытульваецца да каленаў. Кажэрына яблыка зьняможана выкручваецца перад нажом, але я зьядаю яе і думаю, што хутка восень. Чаму гэты самы яблык з выразаным гнільлём павінен быць зьедзены мною? МНОЮ? Таму...

Што я ня ўмею быць такой, як птушкі, і як зоркі — ня ўмею. Я ўсё шукаю лучнасьці і несамоты. Але ж я страшэнна адзінокая. У пятнаццаць гадоў я перажывала, што калі ў мяне будзе мала каханьня альбо ня тое, што трэба, то я захварэю на сухоты. Можа, гэта сапраўды нейкая хвароба, якую я пусьціла ў сябе? Але ж я была такой пільнай! Хаця... Чаму зьдзіўляцца: мая галава — гэта колба з матылямі. Праз іх усё, што я пішу, — спалучэньне колераў, гукаў, пахаў і смакаў. Усё, што я добра ўмею, — гэта граць на альт-флейце. Мая сьціплая надзея — сумнеўная пяшчота адданага розуму альбо цела. Мая душа — маленькая кіслая кропля, якая чакае, што яе зьліжуць. Дурніца: хто ж ёй сказаў, што гэта шчасьце?

І я блытаюся. У парасонах, шаліках, пальчатках, сумках. Жамярою яны лятуць мне ў твар, лезуць у нос, у рот, у во-очы. Ты ня думай — я проста грымасьнічаю, а не саромеюся, што мушу жангляваць такімі слухмянымі ў тваіх руках рэчамі.

А пальчаткі я ўжо ўсё адно згубіла. У далёкім нямецкім горадзе з бадзяжнымі трусамі, адсутнай балбатнёй званоў і сапраўдным Гномам: даўгавалосым, у замшавай куртачцы і зялёным капелюшы.

У тую весну, увечары, калі чайкі жахліва пакрыквалі над штучным возерам, Гном злазіў з ровара і выглядваў кагосьці праз шкляныя дзьверы гатэля. А потым у сьветлым пакоі на мансардзе сьцягнуў з пальцаў завялікую чорную скуру і безь мяне піў цёмнае піва. Каханьне маё, каханьне, ты падобнае да ягадзіны, якую цісьнеш на языку. Спаліў бы ты тады лепш гэныя пальчаткі.

І ў чым бы я магла тады спавядацца бацюшку? У тым, што ішоў сьнег і падаў на гарачыя нарцысы? Альбо ў тым, што прыйшоў чалавек і размаўляў ласкава? Альбо ў тым, што я не пазнаёмілася з Гномам, а пазнала яго, калі нас прадставілі ў сэмінарскай залі таго гатэлю? Ці, можа, у тым, што Гном быў, як нечакана зялёнае дрэва, якое глытае сонца ў чорна-белым кіно? Альбо распавесьці пра тое, што я вырвалася тады з апантанасьці болем і ўпала ў здранцьвеньне, але ў гэтай непарушнай зашклёнасьці мяне сталі гнясьці пяшчота і страх? І ці здолела б я растлумачыць, чаму мае ўцёкі скончаліся толькі новаю пасткай і непазьбежным вяртаньнем да самой сябе?..

"У той, год, Вятрыцкая, мы кахаліся паміж маімі здрадамі. Мае раманы былі, як дзіркі, прапоратыя ў нацягнутай газэціне альбо зьмена пораў году ў паскоранай здымцы. Можа, Цыдлоўскі пра што і здагадваўся і, напэўна ж, разумеў, што я яго хутка кіну. Сьмех сказаць, але я ад яго на досьвітку ў піжаме, той жоўтай, пад паліто ўцякала. Гуляла і ўжо тады так марыла пра Гнома, так марыла! Халоднае ўсё яшчэ, шэрае, сьцятае пасьля ночы —от, каб пацягнуцца, здаецца. Хто-ніхто ўжо ў вокнах корпаецца. Ранак — а ў іх сьвятло. Цыдлоўскі мяне нават да Філіпа раўнаваць перастаў. Вяртаюся, бывала, каву яму вару, а ён з лазьнічкі выпаўзае і ўсьміхаецца: "Распусьніца ты, Кузьміч. Хаця б паліто зьняла". Весела зь ім было. Толькі скупы ён нейкі. На ўсё. Не, ты не кажы, Вятрыцкая, што не была я яму вернай жонкай. Тры гады... Я яго, здаецца, так кахала, толькі..."

Толькі той вясной я стала шукаць выйсьце, хаця й сама ня ведала, адкуль. Я ня ведала, куды мне бегчы, ад каго, прынамсі, уцякаць, але адчувала, што — трэба. Тады я ўжо ўспомніла, што я да ўсяго яшчэ і перакладчыца, і што навошта я столькі гадоў вучылася, каб цяпер быць мужавай жонкай, і што якога чорта мне шторанiцы сьмяшыць людзей, калі Гном рэальна існуе і калі я магу зноў паехаць туды, дзе яго сустрэла.

... І не падобны ён да Філіпа, і не заканамернае гэта супадзеньне, і не таму, што Філіп у Амэрыцы, а проста сябар. Пачуцьцё. Дазволь сабе заснуць. Даўгавая яма. Мая. Ёсьць ты. Пачуцьцё доўга. Цяпер ужо ня спаць. Шэпт. Мяккая скура. ..? Так, вельмі. Накрый мяне цёплай коўдрай. Ня тонкай тканінай, ня шоўкам. Ня мокрыя ў мяне валасы. Ня кроплі сцалоўваць з ключыцы. Ня горача. І фортку. Не капрызьнічаю. Проста кладзіся. Заўтра. Інакш яго ня будзе. Будзе толькі пацяжэлае сёньня. Накрый мяне коўдрай. Захапі ногі шчыкалаткамі. У салодкім. "Паклапаціся пра нас..." Не малюся з табой ніколі. Вачэй Божых? Не баюся — саромеюся. Не размаўляй словамі. Позна. Не перахацець спаць. Ведаю, што самотна. Сама нічога ня ведаю. Мімаходзь. Адказныя за пустату размоваў. Давай спаць. Пяшчотна...

Мама сказала, што ад сябе нельга зьбегчы, а тата — што свайго лёсу канём не аб'едзеш. А, можа, у мяне лёс такі — ратавацца ўцёкамі? Вось я і зьехала ў Дойчлянд: не да Гнома ж, вядома, а працаваць. На мора. Перакладаць экскурсіі для турыстаў. А муж? Былы. Да таго ж ён сам захацеў застацца ў Менску? А Менск? Што Менск — там нават ружы прадаюць, як шлюх: у чырвоным падманным сьвятле...

А на Балтыйскае мора я ўзяла з сабой машынку. Ніколі ня мела моды друкаваць, а тут вырашыла сталець, сур'ёзьнець. Мне так патрэбная была агароджа, каб розум не бадзяўся па чужых кутах і дабрадзейнасьць ня францiла дзіркамі на пятках. Падумай толькі: чэрвень, а я шарсьцяныя шкарпэткі прадзёрла і праз холад не магла памыць кусьлівую клятчастую сукенку. Пакуль не было працы, я выходзіла ў пазычаным паліто на пляж. Ішла, здавалася, па ільняной посьцілцы, а набірала поўныя чаравікі пяску. Як каханак, прымала мяне плеснае пляжнае крэсла, рыпела нешта па-хатняму, клапатліва. Я саджала сабе на прыпол машынку і здымала зь яе былы плястмасавы футарал — вызваляла, як зь мяшка — котку. Яна плаціла мне заспакаяльнай важкасьцю і, калі я парола яе ўпарта пальцамі, выцягвала доўгія жалезныя кіпцюры — паўкруг маёй ненадзейнай абароны. Так і сядзелі мы ўтраіх: перад санлівымі абрысамі Даніі, сярод закругленага морам жоўтага шкла, на п'яным нахабным ветры...

А Гном прыехаў проста: на маленькі вакзальчык з двума шляхамі, у маленькае мястэчка з распухлаю назваю Зюдабраруб. Я стаілася ў закінутай залі чаканьня, і, калі цягнік выстрымнуў аднаго-адзінага пасажыра, я высачыла толькі касавокага стомленага мужчыну з завялікай галавой і нядбайна змайстраваным целам. Подлая мая кацiная натура выцягнула ўздоўж зямлі шыю, напружыла рухавыя лапаткі і на мяккіх учэпістых лапках, нацiху, ужо хацела была зьбегчы, але... Але мая гаспадыня і таварышка тыцнула ў цябе ўрачыста пальцам, і я, прыладзіўшы паэлеганцку хвост, спружыніла, каб абняць твой пляцак і (ня самыя магутныя ў маім жыцьці) плечы. У мяне было дзесяць тваіх лістоў, і я вадзілася з табою ўсяго тры дні ў сакавіку, калі дзень спачываў у нарцысах...

Ля мора твае вусны аказаліся нячулымі і сухімі, як налыганыя на нітку грыбы, і я сябе жахліва шкадавала. Гэта ўжо было зусім несправядліва! Што за лёс — адзін толькі месяц ніколі не падманваў маіх чаканьняў. У якой бы краіне я ні была, адкуль бы ні глядзела на поўню, заўсёды яна адказвала мне нямым крыкам роспачнай жанчыны, і я суцяшалася: ёй было горай.

Памятаю адну дзяўчыну, якая напілася, села на ровар і панеслася насустрач месяцу, супраць цемры, — тое, што я не зрабіла праз цьвярозасьць і страх. Не, яе не забілі, не згвалтавалі, праз віно я не спужалася нават — проста замерзла.

Халодныя жнівеньскія ночы — прыдатны час, каб падкідваць на далоні дробненькія

Адам Глёбус

РЭГІСТРАНТ

Паперка. Запоўню, падам у міністэрства юстыцыі ЗША ў службу іміграцыі й натуралізацыі. Зьеду. Паеду. Сем гадоў ня буду. Хай асудзяць, хай скажуць "здраднік". А што рабіць? Што-о-о? Хавацца па сябрах, сваяках, знаёмых? Добра, не ўвайшло ў моду прадаваць неспакойных уладам . Беларусь партызанская. Мы вечныя, спрадвечныя, генэтычныя падпольшчыкі. Партызаны, партызаны, беларускія сыны! Клясык сказаў. І дадаў: рэжце ворагаў паганых, каб ня ўскрэслі. А яны адрадзіліся й таўкуць нас. Да д'ябла ўсіх! Рэгіструюся для клясыфікацыі, як бежанец, баязьлівец, уцякач. Параграф 207 закона аб іміграцыі й натуралізацыі. Лепш уцячы, чым загінуць. Лепей на каленях, чым у магілу. Рэгістрант мусіць прадаставіць наступныя дадзеныя... Інструкцыя. Гэты блянк мусіць быць запоўнены. Як ня хочацца запаўняць. Трэба. Сыцісьні зубы. Пішы. Пішу. Падпісаны і прадастаўлены загадчыку бліжэйшага замежнага аддзяленьня службы іміграцыі і натуралізацыі. Запоўню — і свой у дошку, натуральны, ня штучны. Быў тутэйшы, беларускі, эўрапейскі. Буду тамтэйшы, амэрыканскі. Калі дойдзе чарга да Вашага імя ў рэгістрацыйным сьпісе Вы атрымаеце дадатковыя ўказаньні. Выдатна, хай іншыя думаюць, што мне рабіць. Кожны рэгістрант павінен запоўніць асобны блянк у адным асобніку. А варта было б і копію мець на ўсялякі выпадак, для падстрахоўкі. Рэгістрацыйны блянк для дзіцяці ва ўзросьце меней за чатырнаццаць гадоў павінен запаўняцца адным з бацькоў або апекуном. Дзеці выраслі. Свае пашпарты і свае палітычныя погляды. Гарантыі. Гарантыйная форма 1-591, запоўненая паручыцелям у ЗША запатрабуецца да таго, як вам. (Чаму тут "вам" з малой літары? Памылка? Намёк?) будзе дазволены ўмоўны ўезд, але ў дадзены момант прадстаўляць яе ня трэба. Цікава. А калі ў той момант брат адмовіцца ад мяне. Возьме і адрачэцца. Скажа, я — амэрыканец і зь беларускамі не размаўляю. Хай адмовіцца. Тады й я адмоўлюся ад усяго на сьвеце і ад сьвету ў тым ліку. Пайду каровы пасьвіць. Запоўніце на машынцы або друкаванымі літарамі. Маё імя: Уладзімер, Валодзя, Вова, Вовачка, Вовік. Сярэдняе імя або імя па бацьку: Вячаслававіч... Чэславаміч не запісаў поп пры хрышчэньні бацькі. Прозьвішча: Заблудаў-Дамавікоўскі . Мой адрас у дадзены час. Так і сказаў. Хітрыя. Менскія сутарэньні й гарышчы, кватэры знаёмых, сяброў і каханак, лецішчы. А прапісаны я тут: РБ Менск Камуністычная 4-11. Я нарадзіўся ў: (месяц чысло год) верасень 29 1958. Мне 39. Ня варта рыпацца, каб не магіла. Месца нараджэньня: горад Дзяржынск. Нічога не папішаш. Нарадзіўся і нарадзіўся. Ніхто не пытаўся, дзе нараджаць. А вось магілу ў Дзяржынску для мяне капаць рана. Вобласьць: Менская. Краіна: СССР (БССР). Маё грамадзянства: грамадзянін Рэспублікі Беларусь. Ці ўжо не грамадзянін? Бог ведае. Зь якой краіны Вы ўцякаеце? З усіх краін. З РБ, з СНД, з БССР, з СССР... Прычыны выкладзеце падрабязна. Калі ласка. Перасьлед. Спачатку ў СССР. Маральны. Выставіць карціну нельга. Надрукаваць верш нельга. Зьняць і паказаць сюжэт на TV нельга. Можна... Толькі гэта не карціна, ня верш, не сюжэт, а форма камуністычнай, савецкай, таталітарнай прапаганды. Цэнзар забараніў мой зборнік за верш:" Прачынаюся, п'ю халодную ваду і засынаю". Цырк. Але тое сьмешна, цяпер сьмешна, бо зараз перасьлед іншага кшталту. За беларускую мову на вуліцы б'юць гумовай палкай па галаве. За выхад на дэманстрацыю пратэста зьбіваюць, садзяць, судзяць. А вось за арганізацыю гэтых акцыяў супраціўленьня ловяць, вывозяць у лес і прымушаюць выкопваць сабе магілу. Потым б'юць і пакідаюць падыхаць у роднай беларускай зямлі. Хопіць? Ці яшчэ больш падрабязна? Магу. Білі валёнкамі ў пастарунку. Білі рыдлёўкамі ў лесе. Дапаўненьні, заўвагі. Заб'юць. Не ўцяку, ня зьеду, ня зьнікну... Затаўкуць і ў лесе закапаюць. Імя жонкі: Алена. Шкода, што не габрайка. Было б у сто разоў прасьцей. Яе цяперашні адрас: Камуністычная 4-11. Грамадзянства жонкі. Ну. Так. Аскепак імпэрыі чырвонай. Мая жонка будзе суправаджаць мяне ў ЗША. Выпусьцяць будзе, ня выпусьцяць — пампэ ў лесе пад Менскам, на дарагой, пяшчотнай, роднай магіле. Імёны дзяцей: Яніна. Дата нараджэньня. Якога ражна мы нарадзілі дзіця ў гэтай краіне. Спадзяваліся. Верылі. Любілі. 03.03.1982. Месца нараджэньня: горад Менск. СССР (БССР). Цяперашні адрас. Рука гэтае слова пісаць ня хоча. Камуністычная. Пастаўце знак (+) перад імем дзіцяці, якое будзе суправаджаць Вас у Злучаныя Штаты Амэрыкі. Добра, што адно. Адукацыя: вышэйшая. Атрымаў, з горам напалам адукацыю. Высьцёваўся. Авангардовыя выставы ладзіў. Аўкцыёны праводзіў. Карціны па тры рублі прадаваў. Але дыплём маю. Назва і адрас вучэбнай установы. Назва зьмянілася, пішу старую. Беларускі дзяржаўны тэатральна-мастацкі інстытут. Цяпер гэта Акадэмія. Там усе акадэмікі. А я не акадэмік. Я — мастак. Тып вучэбнай установы. Ня ведаю. Тыпаў там шмат. Пішу абы што. Вышэйшая, мастацкая. Даты наведваньня. 1977. Акадэмічны адпачынак утойваю. 1983. Назва вучонай ступені або дыплёма. Мастак ІВН№202178 манумэнтальна-дэкаратыўнага мастацтва. Вайсковая служба. Хвігу. Пацыфіст я. Васямнаццаць разоў спрабавалі забраць, каб выканаў грамадзянскі абавязак у Савецкай Арміі. Не забралі. Законна, бо вучыўся, жаніўся, займеў дзіця і вышаў з прызыўнога ўзросту. Так што ў вайсковым білеце я — мастак, радавы, без узнагарод і ранаў, па вайскова-уліковай спэцыяльнасьці чарцёжнік чарцёжных і графічных работ. Ніжэй я пералічваю ўсе арганізацыі, суполкі, клюбы і аб'яднаньні, у якіх быў або лічуся зараз, а таксама месца і час сяброўства. Калі Вы ніколі не лічыліся сябрам ні ў якой арганізацыі, напішыце "Ні ў якой". Лічыўся. А як жа. Выклікалі да кіраўніцтва мастацкай вучэльні і спыталі: "Хочаш вучыцца ў інстытуце?". "Хачу". У камсамоле з 1976 году, выйшаў па ўзросту. Потым быў, бо ня мог ня быць, бо сам і стварыў Таварыства маладых літаратараў "Тутэйшыя". Самвыдат. Круглыя сталы. Мітынгі. Пікеты. Улёткі. Лес, Магіла. А-а-а... Яшчэ ж я сябра саюза пісьменьнікаў СССР, а цяпер Беларусі. Я ( ) быў (+) ня быў асуджаны за парушэньне закона. Я ( ) быў (+) ня быў у Злучаных Штатах Амэрыкі. У мяне ў Злучаных Штатах ёсьць наступныя блізкія сваякі. Імя: Віктар Заблудаў-Дамавікоўскі. Сваяцтва: брат. Сучасны адрас: 6664 № Washrenau ave Art. 2-C, Chicago IL 60664 1717. За мяне паручаецца: Віктар Заблудаў-Дамавікоўскі. А можа й не паручаецца. Хто іх, амэрыканцаў, ведае. Я б на іх месцы добра падумаў. Але ён абяцаў. Дата: 21.03.1997 году. Я, Уладзімер Вячаслававіч Заблудаў-Дамавікоўскі запаўняю пад прысягай, што мне вядомы зьмест гэтай, падпісанай мною рэгістрацыі, што ўсё гэта праўда, наколькі мне вядома.Поўны і сапраўдны подпіс рэгістранта: (+++). Вось і прадаў Радзіму, сабака.

АЛЬБО ДАРЭМНЫЯ ЎЦЁКІ

Працяг са старонкі 14.

каменьчыкі расчараваньняў. Хаця... Расчараваньне — занадта моцна. Гэта ўжо стала натуральным, лёгкім, са звужаным вокам — смуткам...

... Ты засьмяяўся і прымружыўся — так, як рабіў Філіп. Ты быў падобны да паўночнага шкіпэра, а вецер, бы абрабаваны вікінг, выдзіраў мяне з тваіх абдымкаў. Я ўчапілася мацней за тваю шыю, і ты прымхліва паскардзіўся, што нейкія містычныя пэрліны коцяцца па тваёй сьпіне. (Я, відаць, разьдзерла тваю сандалавага дрэва феньку.) Апалелае вока ў небе пралівала на пясок і хвалі жудасна яркія д'ябальскія сьлёзы. Можа, вада, а можа, сьвятло абгарнула мае плечы, прабегла дрыготкай плыняй уніз і апусьціла мяне на дол.

Уверсе не было зораў — разам з хмарамі ў мяне ўтаропіўся толькі чужы цікаўны позірк, і калі я сьціснула нешта круглае і гладкае, гэта было звычайнае бутэлечнае шкло.

Падарыла Цыдлоўскаму запінкі з бурштынам на дзень нараджэньня. Каб ён ведаў... А можа, і ня варта было зь ім разыходзіцца? Можа, ён і не такі дурань, калі здагадаўся, што я кахаю ў табе Філіпа раней за мяне?

А ў мяне якраз насьпеў злачынны плян.

Вакно лазьнічкі сушыла на траве шматок сьвятла, і хітрыя кветкі прыкінуліся мёртвымі касматымі жукамі. Я так баялася, што яны расплюшчаць вочы, і тады мае намеры будуць выкрытыя. Маме гэта не спадабалася б, але фіранкі ў лазьнічцы так спакушальна рассунуліся пасярэдзіне, што я проста не магла не падгледзець за Гномам. Нарэшце, амаль з богабаязным раскаяньнем, ледзь не перахрысьціўшыся, я ўперылася-такі пераможна ў вузенькую шчыліну і... Божа мой, ты чысьціў зубы!

Пазьней, калі я жыла ў тваім шыкоўным доме, у сінім пакоі, поўным арыентальных упрыгожваньняў і паху духмяных палачак, ты сьмяяўся і паўтараў, што такой злачыннай праявы каханьня табе ўжо ня зьведаць...

А тады, пасьля душа, мы атрымалі пасьцельную бялізну, накінулі сямейку маіх сяброў і міма белага сабакі рушылі ў жылы вагончык. Засьпеты зьнянацку сад маўчаў, а можа, і злаваў, хто ведае, і застаялая вада пазар'яцку аблізвала мне ногі.

Унутры, у вагончыку, сьмярдзела старымі канапамі і мокрым абуткам. Мы пілі нейкае піва, Гном са сьмешным дзіцячым акцэнтам чытаў Бродзкага, я мерзла, прыціскала пальцам да стала крошкі ад печыва і нэрвова здымала іх кончыкам языка. Дождж танчыў басанож на даху, і нейкая жывёліна пішчэла і сапла за вакном. Бліжэй да ранку я перастала ад яе ратавацца з гэтым чалавекам і заснула.

Назаўтра Гном ад'ехаў да сябе дамоў, і яшчэ паўтары гады тваё, Філіп, імя не шчыкала мне, бы кіслая карамель, рот...

***

Гномаў звычайна любяць, а карлікаў пабойваюцца — я свайго шкадавала. Ён быў такім мілым і падатлівым, такім бесхарактарным і някемлівым, што я ўважала яго за хворага, за паўдурка, якога трэба было ўратаваць і захаваць ад неспрыяльных уражаньняў. (Нездарма ж варажбітка сказала, што на руцэ ў мяне выяўны знак мэдыцыны!)

Для зручнасьці лячэньне было перанесенае ў Менск, дзе жыватворны ўплыў маёй асобы павінен быў даць найлепшыя вынікі. Але..

Мы зьнялі аднапакаёўку і абставілі яе кветкамі. Слухалі джаз, елі вэгетарыянскую ежу і пілі гарбату з карыцай. Праз тыдзень купілі мне туфлі без абцасаў і ўсялякае чырвонае адзеньне: "палягчае зносіны зь людзьмі".

Грошы зараблялі палітычна-экалягічна-карэктным чынам: расьпісвалі ў спэцыяльнай тэхніцы перапробленую з макулатуры паперу і прадавалі ў сквэрыку ля кансэрваторыі. Не зараблялі амаль нічога.

Купілі сінія посьцілкі на канапу з фатэлямі і васільковы дыван. Сьцены абклеілі фіялетавымі шпалерамі. Мне чамусьці хацелася выць.

Гном уладкаваўся санітарам у Навінках у нейкай нямецкай місіі. Я захварэла. Думаю, на сухоты — да лекара не хадзілі, лячыліся зёлкамі.

Раз на месяц атрымлівалі пасылкі ад Гномавых бацькоў: грошы, расьліннае мыла, сьвечкі і культурны часопіс — штотыднёвы дадатак да "FAZ"*. Часопісы акуратненька складаліся пад сталом, і, калі я выцягвала які-небудзь нумар, а потым кідала яго недачытаным на канапе, Гном мэтадычна запіхваў яго ў патрэбнай пасьлядоўнасьці ў стосік. На трыццаць другім нумары я ўзбунтавалася: апранулася ва ўсё чорнае і абула чаравікі на гіганцкіх абцасах. Гном падарыў мне "Сітраен-Качку".

Чаравікі адклалі да лепшых часоў, але ў ложку я налаўчылася будаваць малепечкі і, на жаль, трывалы "бэрлінскі мур". Гном у адказ распрацаваў асабістую баявую тактыку: панадзіў моду вывешваць сінія папяровыя гірлянды. Казаў — каб зьняць напружанасьць, прадухіліць скандал. "Каця, ты сьляза ў маіх вачах". Адна сьляза на два вокі — ну і шанцуе ж мне на скнараў.

Хутка гірлянды вывешваліся штодзень. Гном перастаў разводзіць са мной дыскусіі — ён адразу хапаўся за свае паперкі ў знак аб'яўленьня вайны. Асабліва сьмешна гэта было раніцай: Гном бег на сваіх карацюсенькіх ножках спачатку ў прыбіральню, а потым чапляў за карніз, мэблю, кветкі напаўпарваныя гірлянды. Пры гэтым, як гарохам з трубачкі, ён страляў у мяне абуранымі і абраджальнымі позіркамі. Я ж сымулявала прыступы сухотаў: каб ня быць выкрытай і крыху пасьмяяцца, я вынайшла спэцыфічны храп з павіскваньнем і кашлем. Да таго ж гэта павялічвала мае шанцы разьвіць у Гнома агіду да сябе і справадзіць яго адсюль. Але дзе там! Гном ня толькі мяне ня кінуў, але яшчэ й прыцягнуў Міхаіла.

Спачатку Гном прыцёгваўся адкуль дадому, сядаў за вячэру і важка вяшчаў: "Сёньня зноў зь Міхаілам бачыўся. Ён музыкант, я табе казаў. У яго такія абільныя творы. Дарэчы, чаму маркошкі сюды не паклала?"

"Не пасьпела нашпігаваць іх атрутай", — адказала я пра сябе, але засяроджана прадумвала свой убор для першай сустрэчы з "маэстра".

"Маэстра" аказаўся алкашом з суседняга дому.

Аднойчы ў чацьвер, якраз пасьля дажджу (мой чорны лёс! Чаму ў ім усё так літаральна?), Гном і "музыкант" прыцягнуліся да нас п'яныя і мокрыя. Гном пачаў радасна распранацца і распавядаць пра перавагі расьліннага мыла. Міхаіл даверліва ікаў. Гэтыя пачвары пацалаваліся і папаўзьлі ў душ разам, але, дзякуй Богу, Міхаіл укрыпаўся ў гірлянды і застаўся на подступах да прыбіральні.

Пасьля я прысутнічала на акардыённым канцэрце. "Каця, танчаць усе!" Мой ты Бог... Толькі на момант, на невялічкае такое гномаўскае імгненьне, зьявілася ў мяне надзея на выратаваньне: калі Міхаіл зьняў шкарпэткі і я, удзячная, падумала, што ён залепіць сабе пашчу клянам. Уявіце сабе — не! Ён разьвесіў іх на падлакотніку фатэля і добразычліва, зь яўнай сымпатыяй, схапіў мяне за рукаво. Калі меркаваць па расчараваным твары Гнома, то мне пашанцавала, калі пазванілі ў дзьверы. Мае бацькі.

— О ё-опсель — мо-опсель! Новыя госьці! А я ўжо тут якраз разьвіўся, угрэўся!

— Ой, Табіяс ужо з такім мілым акцэнтам гаворыць.

— Ну што ты, мама. Як жа ён мог за тыдзень навучыцца. Гэта ён працу на дом узяў. У іх у Навінках конкурс самадзейнасьці. Даводзіцца аднаго хворага па клясе гульні на акардыёне падцягваць.

... Праз пяць хвілінаў задыханая мама зноў пазваніла ў дзьверы: "Ты толькі флейту яму сваю не давай, а то ён цябе заразіць можа," — заплакала і пабегла за бацькам.

Гэта была ідэя. Ва ўсякім разе зьехаць з глузду і падыгрываць на флейце скажэнцу Міхаілу аказалася больш прыемна, чым уяўляць, як я тыцну Гнома.... ну, добра, няхай будзе — тварам у маё зьняслаўленае рукаво.

Потым ужо, калі мае вусны не маглі больш трымаць флейту, а толькі ўсьміхаліся ад гарэлкі, я расплакалася. У адной руцэ ў мяне была чамусьці чарка з гарбатай, а кулаком другой з флейтай наперавес я сьціскала левае вока, таму што зь яго неяк больш лілося сьлёзаў. І ні Гном, ні Міхаіл мяне не пашкадавалі, а больш мне няма каму было

Славамір Адамовіч

ПАМІЖ ТУБЭРКУЛЁЗАМ

Турэмны дзёньнік

23 студзеня (чацьвер)

Раніца. Ізноў каша "сечка". Аднаго заказалі на суд. Учора нарэшце мэдчастка адгукнулася на мае заявы. Доктарка сказала, што ногі апухаюць ад сырасьці ў карцэры.

Сон скончыўся, трэба ўстаць, выпіць баландзёрскага чаю з лустаю хлеба і праглынуць таблетку вітамінаў.

24-га, пятніца. Па абедзе. Заляцелі "маскі", далі часу на раз-два-тры-чатыры-пяць, каб пасьпелі выскачыць на прадол. Камэру зьлёгку абшукалі, выпатрашылі і нас. Прыйшлося першы раз паставіць рукі на сьцяну і ногі на шырыню плеч. Пры гэтым мент два разы ўдарыў мяне па костачцы правай нагі. Успомніліся радкі зь вядомай зэкаўскай песьні "Окурочек":

"Негодяй, ты на воле растратил
Миллион на блистательных дам!"
Это да, говорю, гражданин надзиратель...
Только зря, говорю, гражданин надзиратель,
Рукавичкой вы мне по губам.

Потым адзін афіцэр з налётчыкаў у масках папрасіў перапісаць верш пра "Убей" і пра "пяро". Гаварыў, што ў Горадні былі на гэтым тыдні выступленьні за мяне. Ведае і пра заяву расейскіх пісьменьнікаў адносна маёй справы. Чамусьці ўпэўнены я, што гэты баец ня здасьць. Яму самому існуючы рэжым устыў. Відаць па чалавеку.

Учора перад магчымым пракурорскім абходам прыйшла мэдык і дала якіхсьці баўгарскіх таблетак.

25 студзеня (субота)

Ноч. Чытаю Хуана Мантальва (1833-1889), эквадорскага пісьменьніка, які змагаўся супраць дыктатара Гарсія Марэны. Даведаўшыся, што вораг забіты, Мантальва сказаў: "Маё пяро яго забіла".

Тацянін дзень. Па дарозе з прагулкі якісьці прапаршчык прыпыніў ды спытаў, адкуль я ведаю нейкага Окунева. Правакацыя? Ці проста дурны выбрык хахлаватага сундука?

У тэлебачаньні — сэрыя фільмаў на тэму "зоны": "Халоднае лета 53-га", "Паўднёвы цэнтрал" (у нас, аднак, паўночны)... Моцна хачу спаць, засынаю за сталом, а гэтага рабіць нельга.

Хорхе Луіс Борхес дзесьці сказаў: "Словы — гэта сымбалі, якія пастулююць агульныя ўспаміны. Тое, пра што мне хочацца цяпер расказаць, стала толькі маім успамінам; хто яго падзяляў, ужо памерлі".

26 студзеня (нядзеля)

Ноч пад раніцу. Ізноў ня выспаўся з-за тэлевізара й нездаровых духаў у страўніку. Апошняе — ад нездаровай печані.

Сон... Хочацца толькі сну. На белых прасьцірадлах, каб накрахмаленыя, а зь лядоўні — халоднае піва, сокі, рыба... Няўжо заўтра я змагу ўбачыць свабоду, няўжо звольняць з-пад варты?

27-га, трэцяя гадзіна ночы. Рэзка абвастрыўся грып. Ня сплю, бо дзеля адпачынку не мая пара. Божа, як хочацца ўдыхнуць чыстага паветр і вясны, кіслароду хвойных парод!.. П'ю асьпірын і вітаміны.

Студзень. Спачатку марозны,
потым адліга і бруд,
потым кашаль грыпозны,
карцэр, камэра, суд...

29-га студзеня. Раніца. Ізноў стала дрэнна: слабасьць, кідае ў пот, сухі кашаль. Пішу заявы на мэдчастку, ды безвынікова. Белага хлеба сёньня ня далі, маўляў, завод зламаўся і белыя булкі не пячэ. Быў на прагулцы. Якое сіняе неба, яснае, вецер волі. Выбіраю — супраціўленьне, выбіраю — жыць на разрыў... Нічога я не выбіраю — я выжываю, як магу.

30 студзеня (чацьвер)

Ноч. Учора выклікаў нач. мэдчасткі — па заяве. Праблему маю "вырашылі" — далі жменю асьпірыну. А на дварэ файна — сонечна, ветрана, сьвежа. І нешта расьпісаўся я па-расейску. Відаць, асяродзьдзе ўплывае.

Я сегодня на карцер пошёл,
десять суток мне выпало взять,
а на мне свитерок от любимой подруги,
ну а новый она не успела связать.
Где-то в шумной столице она меня ждёт,
сохраняя тепло моих рук на себе,
дочь из школы встречает и тихо поёт
о разлуке со мной и нелегкой судьбе.
Верю я, что вернусь из неволи в края,
где слова и желанья, как девы, чисты,
а пока, помещенье шагами кроя,
я мечусь, в кулаки сожимая персты.

1 лютага (субота)

Дні за днямі. Пакуль адбываў на верхніх на-

Працяг са старонкі 13

КЛІНІЧНЫ ВЫПАДАК

паскардзіцца, бо ніхто не паверыў бы. Для іх я была шчасьлівая: зь сябрам-немцам, кватэрай, грашыма, машынай, рамантычнымі прыгодамі і сьвечкамі за вячэрай.

А мне здавалася, што ўсё гэта — выпадкова прачытаная кніга, знойдзеная ў цягніку і дабрадзейна пакінутая для іншага пасажыра. У мяне было такое адчуваньне, што сама я завісла ў паветры, сярод шуму лістоты, а на зямлі адбывалася нешта, у чым я не магу прыняць удзелу. І мне дазволена будзе спусьціцца, толькі калі ўсе дэкарацыі будуць падрыхтаваныя. Ведаць бы, да чаго...

А тут яшчэ высьветлілася, што ў мяне раздваеньне асобы. З Гномавага дзёньніка. У жыцьці я ўсё рабіла для Гномавай карысьці — у яго запісах я яму шкодзіла. На самой справе я бачыла Гнома наскрозь і дапамагала зьдзейсьніць яго самае запаветнае жаданьне: пазбавіцца ад мяне. У дзёньніку я яго не разумела. Адтуль таксама я даведалася і пра Гномаў ад'езд за тры дні да таго, як ён мне пра гэта паведаміў. Нічога — памыла, што было зь яго адзежы і адклала грошай на дарогу. Апошняя бязглуздзіца, якую я прачытала ў мэмуарах гэтага інжынэра чалавечых душаў, была, вядома ж, пра мяне: "Калі-нікалі мне здаецца, што яна зробленая з воску. Часам мне нават хочацца падпаліць яе валасы: убачыць, як яна гарыць і плавіцца, як мякчэе твар, як расплываецца яе худое цела..."

Таму, калі Гном прапанаваў мне паехаць у яго любімую Нямеччыну, "дзе нам было так добра", я адмовілася. А вы б захацелі згарэць жыўцом?

А вось цяпер чакаю. Ужо й прадпрымальніцкі аўтобус зь Нямеччыны прыходзіў, а Гном не прыехаў, як не прыехаў і ў тыя дваццаць дзён, што я стаяла тут ля Дома настаўнікаў. Мне і ня надта што шкада, толькі дзіўна, чаму я так выяўна адчуваю, што хутка павінна ўбачыць яго.

А трамваі адзін за адным ідуць на вакзал, а потым вяртаюцца. І гэтак па коле, каторы дзень, як і я. Стары зачытаны сцэнар, кожны раз той самы маршрут — толькі пасажыры крыху іншыя. А як мне сысьці? Як перастаць ненавідзець гэных шалёнікаў і тым самым адасобіцца ад іх? І як пераканацца, што я ня зь імі, а сапраўды ў паўразьбітай шкарлупіне свайго "Сітраена" і разумею Гнома? Як мне запэўніць сябе, што нашыя адносіны падмыла ня розьніца мэнталітэтаў, а сэксуальная несумяшчальнасьць?

Але ж я ведаю, што гэта мана і што я такая самая, як Міхаіл, як Цыдлоўскі і гэныя людзі, што невядома чаму так позна вяртаюцца на сямёрцы дамоў. Адзінае, што адрозьнівае мяне ад іх, — гэта мой, відаць, няправільны сьветапогляд: наіўны, адцягнены, дзівацкі, — такі, як быццам я гляджу праз заштрыхаванае марозам шкло, хаця для астатніх за трамвайным вакном — жнівень. Мне хоць калі нават здаецца, што калі б вокны, якія заўсёдна цікуюць за мной, маглі сьмяяцца, то наўкола стаяў бы непераносны рогат.

Лепш, пэўна, падацца дахаты, дзе я зьява ўжо даўно натуральная і будзённая — нават для сваіх агрэсіўных шпалераў.

Пап'ю гарбаты, прыму душ, апрану новую піжаму і, можа, хоць сёньня засну.

... Калі я заходжу вечарам у сваю кватэру, у мяне зьяўляецца пачуцьцё цягніка: адчыняю-зачыняю ўваходныя дзьверы, затым лазьнічку, захлопваю кухню, запальваю цыгарэту і п'ю гарбату. "Я гэта ўжо недзе бачыла, я гэта ўжо сто разоў рабіла". Такі аўтаматызм заканчваецца там, што перастаеш успрымаць свае паводзіны як рэальнасьць. Глядзіш на сябе як быццам збоку і міжволі камэнтуеш свае ўчынкі ў трэцяй асобе. Часам гэта нават падбадзёрвае, асабліва калі кажаш: "Каця, здаецца..." Так і адчуваецца, што летуценнае "здаецца", індульгенцыя ўсіх манюкаў, будзе працягненае чымсьці загадкавым і грандыёзным. Што ні кажы, а гэта адна з гаючых перавагаў адзіноты, і ніхто не падловіць цябе на тым, што ты размаўляеш сама з сабой. "Мама, я не звар'яцела — я проста складаю ўголас".

... Лісьце на кветках пагойдваецца, і я разумею, што не адна: на кухні вецер. Напэўна, калі б я расшкумутала яго кветачкі, Гном бы прыехаў "ратаваць прыроду". Хаця наўрад ці... Ды і як я потым даведаюся, што ёсьць нехта побач?

Дарэчы пра кветкі. "Калі Вашыя кветкі крыва растуць, бо выцягваюцца да сонца, перавярніце іх, каб яны канчаткова не скрывіліся, а разьвіваліся гарманічна, прапарцыйна..." Ці ня робіць тое самае з намі Бог? А мы галосім. Я во якраз хацела перакруціць адзін вазон, але схамянулася, як заўважыла, што нейкі аблезлы лісьцік схіліўся да іншага, некнага, у гаршчочку побач. Хто іх ведае — можа, у іх каханьне. Гары потым праз іх у пекле. Бедны Бог: як цяжка яму, напэўна, выратаваць...

Затое ў добрых газэтах цяперака ганьбяць рашэньні неабвержныя і аднадушныя, геніяльныя і выратавальныя. Прыемна, вядома, толькі калі раней я чытала газэты як гісторыю хваробы, то цяпер яны сталі суцэльнымі нэкралёгамі. Нашто я іх панавыпісвала? Можа, таму, што тайна чакаю адной весткі? Дай Бог. Але пакуль пакладу я газэткі на лядоўню, каб не зміналі есьці і было на чым чысьціць чаравікі ўвосень.

... Першы верасень з Гномам. Менскія паркі. Шчасьлівая парачка. Праз нейкі год я ўжо сама ні ў чым не змагу абвінаваціць Гнома, бо самымі надзейнымі сьведкамі застануцца толькі гэтыя раскіданыя на стале фатаздымкі. Бязглуздыя вечарыны, шматзначныя сустрэчы, замежныя паездкі, Філіп з нашымі старымі сябрамі. Што ён рабіў тады тут? Толькі што вярнуўся з Амэрыкі або ізноў ад'яжджаў? Ладзіў канцэрт у Менску або проста наведваў маці?

Неверагодна, але я нават не пагутарыла тады зь ім. Не растлумачыла, дзе Цыдлоўскі, чаму ў пакоі ўсё такое прыгнятальна сіняе і хто такі Гном. Сьмешна, што яны сапраўды так падобныя тварам. І жудасна крыху, што я так баялася пакахаць Філіпа, бо не хацела мучыцца праз яго вечную адсутнасьць і апантанасьць музыкай, а зьвязалася зь яго двайніком, да таго ж чужаніцам, і не змагла пазьбегнуць чаканьня.

Цяпер хапаю ўспаміны пра Філіпа, як матылёў за крылы, але тыя няўмольна трушчацца паміж пальцаў і рассыпаюцца... Было нейкае грачынае шчасьце. Вярнулася пачуцьцё колеру. Але, відаць, Філіп немагчымы ў існаваньні побач. Ён неабавязковы ў прысутнасьці на гарбатным самотным няспаньні. Спакваля Філіп стаў ключыкам да майго эстэтычнага ўспрыманьня сьвету, мужчынам-марай, якой зусім ня трэба збывацца.

Таму кожны раз, Філіп, калі ты ў маіх летуценьнях спрабуеш кахаць мяне, я хаваю цябе ў шкляны шар і трымаю на выцягнутай далоні. Кажуць, калі пакутуеш ад якога-небудзь запаленчага працэсу, трэба доўга-доўга ўзірацца ў бліскучы прадмет, і тады паправісься. Я б магла такім чынам глядзець у твае вочы, і, можа, прайшоў бы тады гэты боль — пякучая брыдота, што ты закінуў у мяне. Маленькі, дурацкі такі вугалёчак, але як балюча. І як доўга.

І гэта праз яго я не магу заснуць, калі жыву адна, і праз яго крычу па начах, калі ёсьць каму супакоіць. Я загнала свае перажываньні некуды ўсярэдзіну, я думала, што змагу адмовіцца ад сябе і ўсьцерагчыся цябе, але толькі нашкодзіла.

Аднойчы ў кавярні я ўбачыла як пара ідзе ад гарачай, але пустой шклянкі — нешта падобнае здарылася і са мной. Я ўлазіла ў сваім жыцьці шмат у якія авантуры, але, калі мы былі разам, Філіп, разводы ў бэнзыне сваіх пачуцьцяў я маляваць любіла, але з запалкамі была разважліва асьцярожнай. Вогнішча толькі мелася на ўвазе, але ж не палала.

... Памятаю, я сядзела ў цені сярод мухаў, у вёсцы: сьцерагла жыта, каб не падзяўблі куры. Павярнулася да іх сьпінай, бо нельга было чытаць праз сонца, і толькі прыслухоўвалася да ўсялякіх перамяшчэньняў у дварышчы. Куры з нудой у сэрцы прахаджаліся каля зерня, але схапіць што-небудзь не адважваліся. За імі нават і сачыць ня трэба было: яны самі сябе выдавалі, бо як натуры слабанэрвовыя пачыналі са страху працягла паквохтваць, як толькі набліжаліся да жыта. А маглі сёе-тое ўварваць: я б, можа, і дазволіла каторай.

Магла б і ўварваць. Як гэныя куры, я зрабіла дзікае глупства і цягаю цяпер на сабе ў пакараньне скафандар заўсёднай прысутнасьці Філіпа. Ён як быццам стаў маімі валасамі, неад'емнай маёй часткай, якая амаль неадчувальная, але пры халодным ветры ўсё ж сагрэе...

Пад коўдрай цёпла. Трэцяя гадзіна ночы, і чакаць ужо, пэўна, ня варта. Цяпер можна паспрабаваць заснуць і ўбачыць...

... як люстра на столі захісталася і ў вакне таксама ўсё як быццам ап'янела. Я паклікала тату, але для яго землятрус быў не такім моцным — я магла пра гэта меркаваць па тытрах татавых думак, якія адначасова сьніліся мне.

Потым я патрапіла ў цягнік, у калідор ля купэ, і разглядала паўтоп жанчын, апранутых па модзе трыццатых гадоў. Усе хацелі патрапіць у вагон, але ніхто не лемантаваў, не сварыўся, як быццам яны спадзяваліся, што такая жахлівая катастрофа ня можа быць сапраўднай, альбо проста прадчувалі, што выратаваньне немагчымае.

Пасьля я апынулася сярод неправўдападобна белага сьвятла, тварам да белага муру, насупраць праходу ў ім. Шматлікія спакойныя людзі дзелавіта праходзілі праз праём і... ўзьляталі белымі галубамі...

А назаўтра раніцай прыйшла да мяне чорная — у чорнай кашулі, з чорнымі валасамі і вачмі — запэцканая фарбамі Вятрыцкая і падарыла карціну зь белай скрыпкай. Называецца "Час падумаць пра Гэта".

— Ведаеш, Вятрыцкая, мне так карціць намаляваць што-небудзь простае, сьветлае, але я гэтага ня ўмею. І дзяцей саромеюся. Яны зараз сядзяць на сваіх кухнях, п'юць сабе каву і ня робяць з гэтага ні культу, ні рытуалу. А для мяне расьпіцьцё кавы на кухні патрабуе больш мужнасьці, чым самагубства.

— Гэта так, Кузьміч. Толькі кава шкодзіць дзіцячаму арганізму, таму яны яе не спажываюць.

— Во! Бачыш ты? А мне дазвалялі! І не мая гэта, значыць, віна, што я па начах на "Сітраене" гойсаю і па мужыках бадзяюся. А папраўдзе, мне сёньня ранкам падалося, што я апошнія гадоў сем пражыла ў нейкім піянэрскім лягеры з пошлымі і грубымі завядзёнкамі. Цяпер вярнулася дамоў, прачнулася ў сваім ложку і чую, што ўсталі ўжо мама і тата, бразгае начыньне і будзе нешта смачнае. І надалей усё будзе добра: бацькі, крыху старых сяброў, выпадкова знойдзеныя кнігі, вёска па вакацыях. Нічога, здаецца, не зьмянілася, а мяне як быццам вызвалілі. Я і да Дома настаўнікаў сёньня не паеду. Гэта мяне сумленьне туды раней цягнула. Я ўжо даўно здагадалася, што Гном быў толькі сродкам майго пераўтварэньня, а ня сутнасьцю яго і не прычынай. Ён быў толькі сродкам майго вяртаньня да сябе, а ніякім не каханьнем. Толькі маім уласным натхненьнем, азарэньнем, узрушэньнем. Разумееш, я, як хмара, якая стала навальніцай і запаліла маланкай самотнае дрэва, а потым зьдзівілася, што яна гэткае ўмее. А дрэва тое пагарэла-пагарэла і стала попелам, часткай маёй сьвядомасьці, але не каханьнем. І ў гэтай свабодзе, дзе мне патрэбнае апраўданьне не перад людзьмі і не перад сабой, а перад Богам, я не магла больш заставацца з Гномам. Ён быў бы мне ўжо ня сябрам і не каханкам, а сабачкам. Залогам таго, што мне ня страшна будзе спаць па начах, што я буду смачна есьці і весьці "сьвецкае жыцьцё". А жыцьцё — гэта не размалёўка, і мужчыны ня цюбікі, зь якіх трэба выціскаць фарбы. І маем сэнс толькі мы з табой, і асабістае наша ўспрыманьне сьвету, і нашыя ўласныя лёсы, а не невядома якімі суседзямі панапісваныя праграмы...

— Гэта слушна, Кузьміч, гэта абсалютна

І ПРАНЦАМІ*

рах сваю норму сну – застудзіў вуха. У грудзях хрыпы, кашаль...

2 лютага (нядзеля)

Грамніцы – зімы палавіцы. Мент папрасіў, каб ня йшлі на прагулку. Мянтам ня хочацца мерзнуць. З 12-й аршанскай тубзоны прывезьлі літоўца Рымаса, дзе ён лячыўся ад тубіка, набытага ім тут жа, на цэнтрале. Як казалі сядзельцы, з-за таго, што многа паліў і не хадзіў на прагулку. Рымас з галавы вельмі падобны на нашага Багдановіча. Чаму вярнулі – ніхто толкам ня ведае. І ці вылечыў ён там свае маладыя сухоты – таксама ня ведаем. У "хату" 117 заехаў дух распаду – тубэркулёз. І цяпер кожны раз, калі мы пускаем па колу кубак з чыфам, кожны з нас думае пра сябе: "Божа, збаў мяне ад заразы, дай выжыць". Наш саракашасьцігадовы "дзед" таксама моцна кашляе, і гэта нас, сядзельцаў, пачынае хваляваць. Урэшце мы патрабуем ад адміністрацыі адправіць "дзеда" на флюраграфію.

На твары ўскочылі прастудныя болькі – загніваю. Ва ўмовах турмы раны ўвогуле вельмі дрэнна зажываюць. Мясцовая мэдыцына нічым не дапамагае, таму тут можна сапраўды жыўцом згнісьці.

Сьнілася Валя, балючае душы маёй. А калі падумаць, дык усе мае любові – гэта балючкі-калючкі, якія так і сядзяць пад сэрцам. Ну не магу я любіць лёгка.

Ноч, тры гадзіны новых сутак. Над парашай адхаркваю цьвёрдымі, як плястылін, цаглянага колеру згусткамі. Дальбог, падыхаю.

4 лютага (аўторак)

Сёньня спаўняецца 10 месяцаў з дня арышту. Сядзельцы чыталі мае вершы, паціскалі руку...

5 лютага (серада)

Сяджу, кашляю, мэлянхолю паводле Гарэцкага, думаю, як выжыць. Ужо пяць дзён у лютым. Апатыя, усе сілы арганізму скіраваныя на барацьбу з хваробай. Не перастае балець галава, слабасьць, дрэнны апэтыт...

Няма ўжо на пасадзе генпракурора В.Капітана, а я ўсё сяджу.

Дзень. У залі аблсуда. Пачалося судовае паседжаньне. Называюцца прысутныя ў залі сьведкі. Прыехала Арганістка, Галіна, такая ж раскошная і ўсьмешлівая. Воранава – прозьвішча перакладчыцы. Гэтым разам "мужчынскае слова" даваў публічна. На ім і завяршылася судовая разборка дня.

6 лютага (чацьвер)

Братва адпраўляе на суд, дае наказы. Чыфірнулі і – "на выхад". Прывезьлі ў суд аднаго мяне. На дварэ адліга. Можа сёньня?

7 лютага (пятніца)

У клетцы суда. Зайшлі спэцыялісты: Алег Лойка і Міхась Тычына. Сыра на вуліцы, над вачыма штуршкамі боль, іскры-зорачкі... Пачынаецца. Каравульныя чакаюць, што мяне сёньня адпусьцяць. Адвакат перадае верш "Жывём", прысьвечаны нам. Гляджу на дзяўчыну з тутэйшых СМІ. Сядзіць адна, безь пярсьцёнкаў і макіяжу. Злавіла мой позірк, усьміхаецца. Прыемная, я мог бы даць ёй колькі радасных імгненьняў.

Першы выступае Тычына. Пракурор чапляецца да розных дробязяў, "Стишок о нашем конокраде" таксама інкрымінуюць мне. Лойка пачаў выступ па-расейску, але прысутныя папрасілі гаварыць па-беларуску, што ім і было зроблена. Юрась Карпаў нешта выгукнуў з залі, за што судзьдзя папрасіў яго пакінуць памяшканьне.

І вось гэты доўгачаканы момант – мяне адпускаюць пад падпіску аб нявыезьдзе. Свабода! Каравульныя адчыняюць клетку, віншуюць, відаць, што і яны задаволеныя, бо ня трэба больш трымаць за кратамі чалавека, які ўсяго толькі напісаў верш пад назваю "Убей президента"...

10 лютага (панядзелак)

Тры дні на свабодзе! Сустрэчы, роспыты, што ды як. Некаторыя сустракаюць у позе ракам, іншыя цікавяцца вершамі, але не здароўем, дапрыкладу, што было б больш лягічна. Першыя суткі атрымаліся надта ж кіношныя: душ і вячэра ў рэстарацыі гатэлю "Эрыдан", выпіўка і стрункія грудзі маладой жанчыны ў раскошным салёне аўто па дарозе на Менск. У сталіцы мая спадарожніца пайшла за мною ў мой інтэрнацкі катушок. Проста, бяз лішніх размоваў жанчына легла са мною, прапанаваўшы мне скарыстацца гумкай. Але ж я не цярплю гумак у інтымнай справе, я люблю судакрананьне эпітэлію без пасярэднікаў. Гігіена, давер і шчырасьць... Жанчыне, відаць, было нязвычна бяз гумкі, таму плоць заставалася сухою, і гэта стварала праблемы для мае штукі... Усе кветкі пасохлі, акрамя кактуса. 10 месяцаў ён чакаў мяне, а дачакаўся, бо быў калючы. Я падліў яму жыцьцядайнай вільгаці і ён ізноў досыць хутка выпаўніў бакі. Мініятурным жаночым клюбам не хапала страсьці. Ці не таму, што я ня першы, хто за іх патрымаўся?

У рэдакцыі "НН" падаравалі раскошную ружу. Абсалютна эратычная, нават сэксуальная кветка. Наведалі мяне Пуза, Скрыпа і Ко, а таксама нелегалы з Польшчы й Прыбалтыкі. Ідзе апэратыўнае разгортваньне партызанскіх базаў, рыхтуюцца ценявыя рэгіянальныя групы кіраваньня... Адныя ўжо сёньня запрашаюць да ўдзелу, іншыя раяць адлачыць да суда. Акупацыйны рэжым працягвае ажыцьцяўляць тактыку запалохваньня: страляюць па журналістах, зьбіваюць дэпутатаў... З N так і не сустрэўся, N прыйшлося пакінуць небясьпечную тэрыторыю.

14 лютага (пятніца)

Працяг працэсу. Цяпер ужо пракурор выступае ініцыятарам літаратурна-прававой экспэртызы, якую, дарэчы, павінны былі правесьці органы яшчэ на папярэднім сьледзтве. "Дасьледаваньнем" верша "Убей президента" будзе займацца інстытут літаратуры пад кіраўніцтвам В.Каваленкі.

Начаваў у аднаго з падзельнікаў.

Працяг будзе.

**Працяг. Пачатак у мінулым нумары.*

АЛЬБО ДАРЭМНЫЯ ЎЦЁКІ

слушна. Толькі слухай, што я табе параю. Купі ты сабе цыгарэтаў, слабейшых за гэты дынаміт, схадзі ў царкву, а потым адпраўляйся да бацькоў і пасьпі ў іх дні са два запар. А потым я прыйду да вас, і мы адсьвяткуем твой дзень нараджэньня, таму што сёньня, я бачу, ніякіх тортаў ад цябе не дачакаесься.

І гэта быў мой дзень нараджэньня. І мне было сорамна. І я пасьля паўдня ўсё ж паехала да Дому настаўнікаў, але толькі каб пераканацца, што Гном і Філіп, і ўсе астатнія нядобрыя страсьці ня маюць больш нада мной улады. І ведаеце, на чым? На сымёрцы. Разам з вамі.

І калі я, раззлаваная, вярталася дахаты ў мокрым трамваі з заплюшчаным вокам, там быў пах варожых жанчынаў. Я адразу ж не супала зь іх хваляй і ехала маральным зайцам, бо кожная зь іх мела права запрошанасьці, а мне ніхто ня дасьць праязны ў тваё жыцьцё. А ведаеце, што самае прыкрае? Тое, што я сама не разумею, каму менавіта кажу гэтае абнадзейлівае "ты".

Божа літасьцівы! Калі б ты абгарнуў мяне мякацьцю, нацягнуў на мяне лупіну – зрабіў мяне звычайнай сьліваю і тым самым пазбавіў мяне магчымасьці каханьня, якой бы ўдзячнай я табе была! А так мая страсьць зь яе няпэўным вытокам, як шалёны ваўкалак ліжа мне сэрца, і я не пасьпяваю дыхаць. І ўсё,

што за вакном, і мужчынская патыліца наперадзе, прыгожая... Сапраўдная Філіпава патыліца...

— Каця?

Я не пачула, здаецца, ад каго ён тады вяртаўся, не ўлавіла, дзе ён на гэны момант жыў. Я не зразумела, каго ён тады кахаў. Гэта была адна з тых размоваў, якія надзвычайна значныя, але якія потым ніколі ня памятаеш. Чаму? Можа, таму, што яны занадта мы самі? Так бывае ў сьне або ў дзіцячых марах, калі ты кажаш нешта суразмоўцу, ён адказвае, але словаў не чуваць — толькі бачна, як варушацца вусны. Ты пабочны назіральнік, ты схопліваеш толькі погляды і жэсты. І яшчэ сутнасьць, адчуваньне таго, што цябе разумее самы важны чалавек, разумее ўпершыню і да канца. Гэта, як у кіно, калі героі мітусяцца, сварацца, расстаюцца, і ўрэшце паказваюць, як яны гамоняць на фоне кляновага лісьця, трамвайных рэек, сажалкі або іншай рамантычнай драбязы. І, можа, акторы ў гэты час балбочуць пра грошы, пра бутэльку віна, пра кантралёра ў трамваі, але зразумела, што тыя, каго яны ўвасабляюць, нарэшце разам.

Але потым ужо, калі мы ехалі на дзедава лецішча, я думала, што не павінна была цябе сустракаць. Гэта была проста залішняя выпадковасьць, хаця і заканамерная: звычайная матэрыялізацыя думкі. Ты быў, Філіп, надзіманым чоўнам, які трымаў мяне на паверхні, але ў рэчаіснасьці ты быў мне чужым. Ты быў чужародным целам, якое цьвёрдым шматтраньнікам уваходзіла тады ў мяне і якое я вымушаная была прыняць, бо сама зьвіла сваімі марамі для яго гнязло. Зьневажальны зьдзек над самой сабою, і я за яго адказная, але, тым ня менш, гэты гвалт падаўся мне тады выратавальным.

Вятрыцкая сказала потым, што калі я пачувалася няўтульна, то мусіла адкінуць Філіпа, як яшчарка — хвост, і зьбегчы. Спосабаў хапае заўсёды. Напрыклад, калі маю прабабку і прадзеда-сьвятара арыштавалі і везьлі на станцыю, ім падстроілі ўцёкі. Ля канавы, парослай малінай, бабка папрасілася па малой патрэбе і сіганула праз кусты, калючкі, кулі ў лясок да сына. А прадзед застаўся. Не хацеў губляць годнасьці. Альбо чаму?

Прабабка памерла ад гора, прадзед загінуў невядома дзе. Іхны хутар на Нарачы адабралі, зрабілі школку — гадоў праз дваццаць вёска паўвымерла і школка засталася пустой. Цяпер гэта наша лецішча. У паўзмроку мяне чакаюць там авальныя партрэты прадзеда і прабабкі. У мяккай цішы, над пазразаным піяпэрамі піянінам зь дзедавага дзяцінства...

Хоць калі ўвосень дзед просіць мяне зьезьдзіць зь ім на лецішча і грае там што-небудзь чульлівае для мяне. Я сяджу на высокім ложку насупраць вакна, прыціскаю да плячэй прыцемак і плачу. А дзед, у шырокім рабленым швэдры на гузіках, націскае на клявішы, як на вейкі чыхсьці вачэй, якія ён ніяк ня здолее закрыць. Цёмны гаротны вецер цалуе роспачна шыбы, знадворку папахвае яблыкамі і мокрай зямлёй, і я загадзя ведаю, пра што запытаецца дзед: "Чаму ён застаўся? Можа, мне трэба было забіць таго канваіра?"..

Паўп'яная Наташа з выбітымі зубамі гарланіць нешта прыязнае ў сенях (а можа, галосіць, што прыгарэла бульба?), і радасная тоўстая трыццацігадовая жонка трактарыста ляскаецца зь літровікам малака на парозе. Белыя клявішы, белы швэдар, "прабачце, канпазітар", белае малако...

— Так сьмешна, Філіп. Аднойчы на вечарыне нейкі хлопец даводзіў мне, што ты "найлепшы кампазытар і выканаўца нашага часу". Мне зрабілася так няёмка тады. І не праз тое нават, што ён не дапусьціў думкі, што мы з табой знаёмыя — проста ў мяне такое ўражаньне, што кампазытарамі называюць толькі нябожчыкаў.

— Я б больш за "выканаўцу" пакрыўдзіўся. Ты, спадзяюся, разумееш, што...

— ... ты мастак.

Мы сьмяемся, але праз момант я дранцьвею і, як скурчаны ў прадчуваньні вернай сьмерці жук, збочваю з асфальту. Божа літасьцівы, толькі ня гэта! Цяпер, калі я ўжо амаль атрымала тое, чаго так прагнула апошнія гады, праз што так пакутавала, ты хочаш мне перашкодзіць! Хаця... ён жа ня Бог. Пашкадуй нас! У яго ж, пэўна, таксама ёсьць сэрца. Божа, дапамажы яму, як гэта ты робіш для нас. Дай яму прасьвятленьня. Можа, ён і не зачэпіць нас сёньня?

Сырэна шкварэцца ўжо далёка наперадзе, і я аджываю. Чорт, застрэміш сабе ўсе пальцы з гэтымі запалкамі! Правільна — толькі прасьвятленьня! Горш ты яго, пэўна, ня зможаш пакараць!

Хаатычная ў мяне душа, непасьлядоўная, занадта душэўная нейкая. Суперажываньне ўсяму жывому. Я вунь зайздрошчу дарозе, якую лашчыць туман. Яны ўжо перайшлі мяжу, да якой мы ніяк ня зможам даехаць. Але яны ўсьвядомілі пачатак і тым самым скарыліся перад канцом. А я так не хачу. Не хачу, каб прадчуваньне стала зьдзяйсьненьнем. Не хачу прачнуцца заўтра ранкам побач з табой толькі таму, што табе няма куды будзе зьбегчы. Не хачу, таму што мне трэба будзе нешта сказаць табе і я, відаць, ізноў памылюся, як і колькі гадоў таму. І калі ты, надзьмуты і злосны, пакрыўджаны цяпер ужо ўспамінам — ня мной, вымавіш прыніжальнае "ты кахаеш мяне?", я, баюся, прасіплю табе "не". Чаму? Таму, што я ня ўмею быць такой, як птушкі, і як зоркі — ня ўмею. І ўсё, што адбудзецца, можна будзе назваць потым так проста — усяго пяць літараў —"учора".

... Учора паветра ў Халмоўцы было ўзбуджана вільготным. Вёска, бы вялікі стары сабака, бразгала спрасонку ланцугом, і дрэвы ў нашым садзе пляткарылі пра былых гаспадароў. Паснулыя кроплі падалі са сьценаў студні ў ваду і адбівалі нейкі іншы, невядомы нам з Філіпам, час.

Пад страхой над ганкам я знайшла бадмінтонавую ракетку і ўглядалася праз яе ў зьняволеную поўню. Так яна выглядала нашмат больш эфэктна, і мне самой стала неяк спакайней: магчыма, праз пачуцьцё ўмоўнасьці, якое выклікала гэтая карціна.

Філіп сядзеў за тоненькімі кратамі на лаўцы, і я ніяк не магла даўмецца, што асьвятляла гэны куток: яго цыгарэта, твар або месяц. Сукамэрнікі. Значна зручней. Цыгарэта з роту; абыякава адрынуты дым; голас, больш умяшчальны за сны:

— Гном сказаў, што ты сур'ёзна займаесься толькі каханьнем.

— Ён табе ўсё наманіў. Я нат ня ведаю, што гэта такое.

— А чаму пісала, што не магла мяне "кахаць так, каб ня граць ролі"?

— Я ня ведала, як гэта назваць словамі.

— А цяпер?

— А цяпер разумею, што я проста памірала ў табе. Памірала, як муха памірае ў мёдзе: павольна, салодка і цяжка.

— Значыць, я яшчэ і забойца.

— Ну, ня я ж.

— Добра. Я лягу ў машыне.

— Гэта немагчыма.

— Чаму?

— У мяне паталёгія: я не магу спаць адна.

— Сапраўды... паталёгія.

— Толькі не ўяўляю, як я цябе вытрываю побач.

— А ты не трывай. Проста думай, што гэта, калі хочаш, жахлівы сон.

— А потым?

— Потым я спытаю ў цябе, ці добра табе спалося.

— І што я павінна буду табе адказаць?

— Так.

— "Так". Значыць, тэта я тут тады памылілася. Ну, што ж, дубаль два?

І, чэснае слова, я пакуль не магу распавесьці пра тое, што было далей: барані Бог, яшчэ хто сурочыць.

"А ўвогуле, Вятрыцкая, вось так жывеш, жывеш і даводзіш сабе, што тваё пачуцьцё да некага зусім не сур'ёзнае — так, паляўнічы запал, незадаволеная фанабэрыя. Цябе лёс перасьледуе, а ты ўсім вярзеш: "Ды я яго ўсім сэрцам ненавіджу". А сэрца? Што сэрца?.. Дарэчы, хочаш рэцэпт бліноў зь пячонкі?

Бярэш сьвежую пячонку, рэжаш, перакручваеш у мясарубцы, дадаеш мукі, солі, перцу... Ну добра, добра. У пятніцу мы з Філіпам шпалеры пераклейваем, а ў суботу прыходзь — сьпяку".

**"FAZ" – "Frankfurter Allgemeine Zeitung" – штодзённая кансэрватыўная газэта.*

Сто твораў мастацтва XX стагодзьдзя

І.Рэпін. Беларус. Палатно, алей, 66x110. 1892. Дзяржаўная Трацьцякоўская галерэя, Масква.

І.РЭПІН. БЕЛАРУС

У 1863 годзе група нацыяналістычна настроеных студэнтаў на чале з Іванам Крамскім дэманстратыўна пакінула Акадэмію мастацтваў, пратэстуючы супраць зададзеных сюжэтаў да праграмных работаў, сярод якіх не было расейскае тэматыкі... У 1870 годзе зь ініцыятывы таго ж Крамскога ў Пецярбургу было заснаванае Таварыства перасоўных выставаў, у якое ўвайшлі дзясяткі мастакоў, буйных і дробных, клясыкаў і эпігонаў. Таварыства гэтае задзіночыла мастакоў розных манераў, розных стыляў, розных тэмпэрамэнтаў. Да прыкладу, туды ўвайшлі і Шышкін, і Куінджы. Грунт, на якім паўстала гэтае аб'яднаньне - ідэалёгія прасьветы, якая мусіла б прывесьці да сацыяльных пераўтварэньняў. З гэтага вынікалі прынамсі дзьве высновы: мастацтва павінна быць да пэўнае ступені ўтылітарным, гэта значыць даступным для шырокага кола гледачоў, і мастацтва павінна быць зразумелым усім. Ідэалягічны рэй сярод так званых перасоўнікаў вялі Крамской ды публіцыст Стасаў.

Змагаючыся з акадэмістамі, перасоўнікі ўшчувалі іх за апалітычнасьць і няўважлівасьць да надзённых праблемаў грамадзтва. Жанар крытычнага рэалізму ў расейскім мастацтве стаў выключным прывілеем перасоўнікаў. Мізантропія Пярова, дыдактыка Макоўскага, рэпартэрства Савіцкага - найадметнейшыя рысы гэтага кола мастакоў, горача прапагандаваныя Стасавым. Але неўзабаве радыкалізм перасоўнікаў перайшоў у стадыю бытавізму, тэмы ўрэшце звузіліся і істотна дадзелі гледачам. Зь іроніі лёсу адну з "сацыяльных" карцінаў, "Поле" Мясаедава, набыў Аляксандар III, пабачыўшы ў гэтай рабоце ідэал расейскае простае сям'і...

Перасоўнікі за пэрыяд свайго існаваньня правялі звыш сямідзесяці выставаў, іхняя дзейнасьць, паводле маштабаў, засталася выключнай старонкаю ў гісторыі сусьветнага мастацтва. Праз перасоўнікаў дзясяткі тысячаў жыхароў Расейскае імпэрыі далучыліся да высокіх узораў мастацтва. Самі мастакі актыўна вандравалі па ўсёй імпэрыі, шукаючы этнічнае адметнасьці, унікальных і тыповых краявідаў, спэцыфічна расейскіх сюжэтаў... Нацыянальны пэйзаж, нацыянальная гісторыя, нацыянальная філязофія - ва ўсім гэтым перасоўнікі апынуліся і піянэрамі, і клясыкамі.

Сярод тых, хто беспасярэдне ўваходзіў у Таварыства перасоўных выставаў, беларусаў амаль не было. Затое дзясяткі перасоўнікаў працаваць прыяжджалі менавіта ў Беларусь. Найбольш працяглым і плённым беларускі досьвед быў у Шышкіна, Шыльдэра, Савіцкага, Рэпіна...

У 1882 годзе Ільля Рэпін набыў сабе ў Беларусі маёнтак Здраўнева блізка Віцебску, на беразе Дзьвіны. З гэтай мясьцінаю Рэпін зьнітаваў амаль дзесяць гадоў свае біяграфіі. "Жыцьцё вакол мяне тут, ва ўсіх істотах, сытуацыях і абставінах гэтак моцна прысмакталася да зямлі, гэткае гранічна матэрыяльнае аж да скупасьці, гэткае сур'ёзнае паводле сваёй рэальнасьці, што мастацтва ўяўляецца мне чымсьці дзіўным, недарэчным", — піша ён ужо праз год. Тут, над Дзьвіною, ён стварыў нізку партрэтаў сваіх крэўных, палотны "Яблыні ў цьвеце", "Месяцовая ноч", "Восеньскі букет" і шмат іншых у неўласьцівай для сябе пранікнёна-лірычнай манеры.

Тутсама быў створаны і адзін з рэпінскіх шэдэўраў - "Дуэль". Мэлядрамная сытуацыя: пакараны за абразу, сьмяротна паранены вінавайца просіць прабачэньня ў свайго забойцы (гэты твор яшчэ завецца "Прабачце"). Пад ашалелым тварам пераможцы чорная пятля гальштука... Кажуць, што Леў Талстой перад гэтым палатном расплакаўся. У 1897 годзе на Міжнароднай выставе ў Вэнэцыі "Дуэль" была набытая ў калекцыю Кармэн Таранці (цяпер у Ніцы). Ад Беларусі да Эўропы быў адзін крок...

Гісторыя і архітэктура Віцебску глыбока ўразілі Рэпіна, украінца з паходжаньня з заштатнага пыльнага Чугуева, гораду, вядомага толькі тым, што ў яго аколіцах рэгулярна праходзілі расейскія вайсковыя зборы. Мастак міжволі параўноўваў Віцебск з Таледа. Ён пісаў Стасаву: "Якія выдатныя тыпы ў Віцебску — вось дзе Біблію пісаць, і нават маўраў шмат — во якія цуды!" Аднак Рэпін кінуўся пісаць не біблійныя сюжэты (за "Ўваскрашэньне дачкі Іаіра" ён атрымаў у свой час мэдаль Акадэміі), а "Казаньне Язафата Кунцэвіча ў Беларусі"...

Працуючы над "Кунцэвічам" Рэпін зрабіў звыш сарака эцюдаў зь сялянаў, алоўкавыя накіды. Аднак ад задумы давялося адмовіцца. Чым глыбей Рэпін унурваўся ў беларускую гісторыю, тым большыя сумневы яго ахоплівалі. Ён не спасьціг гэтага краю. А можа... А можа, адназначнасьць асобы Кунцэвіча ў афіцыйнай інтэрпрэтацыі пярэчыла ягонай украінскасьці? Рэпін мог складаць і вершы на сваёй роднай мове і ведаў гісторыю Ўкраіны дасканала. Бадай, ні Куцэвіч, ні Леў Сапега не здаліся яму чужымі ў сваіх ідэях... Але сярод напрацаванага матэрыялу застаўся "Беларус"...

Мастакі, як і паэты, не абіраюць сабе стагодьдзя, каб пачаць. Пачаўшы, яны найменш задумляюцца над тым, да якога часу прыпішуць іхнюю творчасьць. І часам твор, які быў створаны для аднае пары, неадступна ідзе за намі ў іншыя эпохі. Гэтак стала і з рэпінскім "Беларусам", створаным у мінулым стагодзьдзі...

Цэлае стагодзьдзе гэты партрэт не сыходзіў са старонак альбомаў, буклетаў, падручнікаў. Нават у "Геаграфіі Беларусі" Аркадзя Смоліча (віленскае выданьне) натрапіш на тую самую выяву, што і ў савецкім падручніку літаратуры для сёмае клясы, і нават на новых паштовых марках Беларусі. Цягам ста гадоў гэты тыпаж уважалі за беларускі. Рэпінскі "Беларус" стаў праграмным для сацрэалізму ў БССР. Манера пісьма, строй, у які ўбраная мадэль, тыпаж мадэлі, нават калярыт сталі ўзорам для перайманьня...

"Беларус" Рэпіна мае калярыт алівы. Праз яго нясьвежая ружовая пляма касавароткі становіцца паталягічна ружоваю. Густое аліўкавае беларускае паветра. Ні часавае, ні сытуацыйнае пэўнасьці... Проста чалавек сярод Беларусі.

Чаму менавіта гэты эцюд (!) так трывала быў уплецены ў нашае XX стагодзьдзе? Таму, што сярод усёй галерэі беларускіх партрэтаў, да гэтае работы Рэпіна, на ніводным няма... ўсьмешкі. Творы цэлае плеяды беларускіх майстроў мінулага стагодзьдзя: Русецкага, Гараўскага, Сільвановіча, Андрыёлі, Каменскага ды яшчэ шмат каго, — не пакінулі нам такой "дэталі". Гэта паказальна тым больш, калі параўнаць нашую школу з галяндзкай, італійскай ці хоць якой іншай у Эўропе: усьмешлівы мужык —неад'емны, сярод іншых, пэрсанаж фактычна ў любой нацыянальнай мастацкай традыцыі.

Рэпін пад Віцебскам піша першы ў гісторыі партрэт беларуса ...з усьмешкаю. Тое, што такі твор стварыў нетутэйшы чалавек, толькі падкрэсьлівае фатальнасьць нацыянальнай беларускай традыцыі.

... Шырокі твар, хутчэй кельцкі, чым славянскі, з-за глыбака пасаджаных сьветлых вачэй, зухавата раскудлачаныя валасы, усьмешка... Усьмешка нібы прылепленая фатографам да дагератыпу. Чалавек доўга мусіць яе трываць. А калі чалавек болей прывык шчэрыцца ад вет-ру і дажджу, то ўсьмешка атрымліваецца чужою.

Той беларус не зьбіраўся хаваць усьмешкі, ён ня ведаў, з чаго яе рабіць. Хіба што ўсьміхацца з рудога дзівака, з рэдкай барадою і ўкраінска-пецярбурскім вымаўленьнем, які так імпэтна яго малюе... Ці, можа, ён усьміхаецца проста так, у неба?

Гэты беларус быў сьляпы... Паводле найбольш распаўсюджанай вэрсіі, ім быў селянін Сідар Шаўроў зь вёскі Сахарава, чые нашчадкі дагэтуль жывуць тут і цьвёрда перакананыя, што на партрэце Рэпіна менавіта іхні асьлеплы прадзед.

Паводле другой вэрсіі, прататыпам быў дзьвінскі плытагон Сьцяпан Крывенка, які памёр (ці быў закатаваны) ў 1932 годзе. Ён сам сьведчыў пра свае сустрэчы з мастаком.

Абедзьве вэрсіі маюць аднолькавыя падставы. Вобраз "Беларуса" быў хутчэй за ўсё абагульнены, створаны паводле ўражаньняў ад першых сустрэчаў з тубыльцамі віцебскіх аколіцаў. Можа, і праўда, першае ўражаньне самае слушнае? Мо, і таму "Беларус" так не падобны да сакавітых, адназначных чугуеўскіх, карэльскіх, волскіх пэрсанажаў Рэпіна, зь якіх можна было зьляпіць хоць Івана Жахлівага з сынам, хоць запароскіх казакаў. Беларуская гісторыя апынулася для Рэпіна непадымнаю: ён яе пакінуў. Як і кінуў пісаць партрэты беларусаў, сярод якіх пражыў амаль сем гадоў. Пісаў краявіды, партрэты сваякоў, дарабляў запачатканае ў Расеі, але нічога больш не стварыў пра тутэйшых людзей і іхнюю няпэўную гісторыю...

"Беларус" Рэпіна перахоўваецца ў Расеі, у Трацьцякоўскае галерэі, а БССР у якасьці кампэнсацыі за страты апошняе вайны была перададзеная "Ўкраінка", якая напэўна мае ня меншае значэньне для нашых суседзяў, чым для нас свой "Беларус", чалавек, які сьмяецца...

...Моцны чалавек, са шляхецкай паставаю вольна абапіраецца сьпінаю на плот. Сагнутая ў локці рука нібы не спыняе нейкага руху. Вялікая далонь складзеная так, што гэты рух можна чытаць па-рознаму. Напрыклад, чалавек нешта расьцірае ў руцэ альбо трымае грошы, альбо ў імгненьне складзе пальцы ў дулю... Вось у гэтай закарэлай руцэ і ёсьць нешта непапраўна славянскае. Можа, у ёй і ёсьць адгадка ўсьмешкі?

Значна пазьней, у Фінляндыі, у вёсцы Куокала, бясконца далёка ад квецені чугуеўскіх вішнёвых садоў і ад здраўнеўскіх паплавоў, у верасьні 1927 году Рэпін напісаў: "Мяне так ШАНУЮЦЬ, але гэта ПАМЫЛКА!" Праз тры гады ён памёр.

СЯРГЕЙ ХАРЭЎСКІ

Рэпін Ільля (1844, Чугуеў, Украіна - 1930, Куокала, Фінляндыя (сёньня Рэпіна, Расея)) - мастак - жывапісец, пэдагог, грамадскі дзяяч. У 1871 годзе скончыў Акадэмію мастацтваў у Пецярбурзе з залатым мэдалём. З 1871 да 1874 жыў у Францыі, Італіі. З 1878 году сябра Таварыства перасоўных выставаў. З 1894 да 1908 выкладаў у Вышэйшай мастацкай вучэльні пры Акадэміі. Сярод вучняў: Сяроў, Кустодзіеў, Грабар ды інш., беларусы —Казімер Стаброўскі і Рыгор Бабροўскі. З 1908 жыў у маёнтку "Пенаты", Фінляндыя.

"Наша Ніва"
незалежная газэта
заснаваная ў 1906,
адноўленая ў 1991

НАША НІВА

заснавальнік ... Павал Жук
рэдактар ... Сяргей Харэўскі
выдавец ... БГФ "Наша Ніва"
адказны сакратар ... Алег Дзярновіч
аддзел літаратуры ... Сяргей Дубавец
аддзел інфармацыі ... Андрэй Лапцёнак
Віктар Корзун
дызайн і вёрстка ... Лявон Раманчык
набор ... Тацяна Чуйвід
стыль і карэктура ... Паўлюк Канавальчык
пры ўдзеле ... Сяргея Шупы
прадстаўнік рэдакцыі ў Гомелі ... Зьміцер Бартосік (тэл. 56-94-36)

АДРАС ДЛЯ ДОПІСАЎ
220123 Менск, а/с 71
Тэл./факс 239-78-49
E-mail: edit@niva.minsk.by
Падпісны індэкс 63125

© НАША НІВА. Спасылка на "Нашу Ніву" абавязковая. Наклад 4000. Нумар падпісаны ў друк 19^{55}, 20/4/1997. Друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку". Менск, праспэкт Францішка Скарыны, 79. Замова № 2301. Кошт свабодны.

Пасьведчаньне аб рэгістрацыі пэрыядычнага выданьня № 581 ад 4-га ліпеня 1996 г., выдадзенае Дзяржаўным камітэтам друку Рэспублікі Беларусі. Юрыдычны адрас: г. Менск, пр. газэты «Известия», д. 8, кв. 173.